

У ЛАВАХ

ДРУЖИННИКІВ

СПОГАДИ УЧАСНИКІВ

ДЕНВЕР — 1982 — ЗСА

Пам'яті Поляглих

**У ЛАВАХ
ДРУЖИННИКІВ**

ГЕРОЯМ

Ви не за брязкіт заслужених медалів
Пішли в завязті з ворогом бої,
— За найсвятіші народу ідеали
Поклали буйні голови свої.

За тих, що з вами прощались на порозі
Словами: „Сину, бережись як слід!“
І довго-довго стояли при дорозі,
Хустиною махаючи услід;

За тих, що вранці в садку біля криниці,
Коли ще спала зморена сім'я,
З відра давали напитися водиці
Під спів пісень весняних солов'я;

За тих, що спали, немов ті янголята,
В ту ніч, як ви ставали до борні;
За ті, що потім вам снились, рученята,
Простягнуті до вас у кожнім сні.

За щастя-волю народу і людини
Ви положили душі і серця,
І чести-слави геройв України
Вже не сплести вам кращого вінця!

Іван Овечко

*Пам'яті поляглих дружинників-героїв
у боротьбі за волю України
присвячується*

**БІБЛІОТЕКА
ІРЕНИ І ГРИГОРІЯ ПЕЛЕНИЧКІВ
ЧІКАГО-США**

**MEMOIRS
OF THE
UKRAINIAN
LEGIONNAIRES**

У ЛАВАХ

ДРУЖИННИКІВ

Compiled by
MYROSLAV KALBA

СПОГАДИ УЧАСНИКІВ

Edited by
DR. IWAN OWECHKO

**Проект зі збереження
спадщини
української еміграції**

Denver — 1982 — U.S.A.

ДЕНВЕР — 1982 — ЗСА

— 7 —

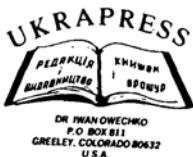
**Видання
Дружин Українських Націоналістів
/ДУН/**

Д-р Микола Климишин

П Е Р Е Д М О В А

Дружини Українських Націоналістів, – це один із виявів волі українського народу в 1940-овому році використати нагоду Другої світової війни для своїх визвольних цілей.

Як уже тепер усім відомо, до самого дня 22-го червня 1941 року, коли почалася німецько-більшевицька війна, ніхто з високопоставлених осіб у німецькому уряді ніяким навіть натяком не виявив, які є пляни гітлерівської Німеччини у відношенні до України. Що війна Німеччини з Советським Союзом неминуча, в це ніхто не сумнівався, хоч що ті дві держави підписали договір ненападу ще в 1939 році й Москва дуже солідно й вірно виконувала взяті на себе в тому договорі зобов'язання: постачання різних воєнних матеріалів і сирівців у величезній кількості йшли постійно із Советського Союзу до ненаситної Німеччини аж до самого вибуху війни. Тому неможливі були переговори з компетентними чинниками Німеччини в справі України, бо вони хотіли якнайдовше зберегти дуже корисний договір з Москвою. Правда, було написано в Гітлеровому програмовому творі «Майн Кампф» про некорисне ставлення до справи України, та ніхто не був здібний вірити в те, бо йти походом проти Москви без зговорення з поневоленими народами після досвіду Карла Шведського Наполеона виглядало на безглуздя, тим більше, що німці мали й самі добру науку з першої світової війни. А ще до того, старі німецькі генерали самі були непорушно пerekonanі й вірили, що, доки є договір дійсний, про справу України не може бути мови, але, як почнеться війна, тоді ця справа буде безсумнівно позитивно вирішена. Тому вони діяли в тому напрямі, надіючись, що в цей спосіб зроблять своєму фюрерові милу несподіванку.

Деякі матеріали, з огляду на їх історично-документальний характер, друкуються без жодних змін. У спогадах учасників залишаємо також по-декуди кольоритність мови авторів-легіонерів.

Степан Бандера (1909-1959), голова Революційного Проводу ОУН, 1940-1941; голова Проводу ОУН, 1941-1959

Це дало можливість Революційному Проводові ОУН зі Степаном Бандерою на чолі договоритися з одним з тих німецьких генералів, Бравхічем, про створення військової української частини при його армії, яку він підготував до війни з Москвою. Домовлення було, що ОУН дає коло 1000 своїх добре військово-теоретично вишколених членів-кандидатів на старшин,

які, вишколені німецькими військовими експертами, стануть у майбутньому зав'язком союзної з Німеччиною української армії.

В ОУН були тоді майже всі члени по солідних рекрутських, підстаршинських і старшинських теоретичних курсах, які проведено від осені 1939 до осені 1940 року, коли було зроблене домовлення. Коли тепер знаємо, що війна почалася при кінці червня 1941, то на вишкіл наших старшин в німецькій школі ще було доброго півроку.

На початку 1941 року відправлено на вишкіл перший відділ в кількості 400 членів ОУН, а за місяць мали йти другі 400 членів. З першою групою пішов Роман Шухевич, а з другою мав іти автор цих рядків. Але по трьох тижнях прийшов від Р. Шухевича лист до Бандери, щоб більше людей не посылати, бо німці дають нам тільки рекрутський вишкіл і на щось краще немає виглядів. Так і лишилося.

З членів ОУН, що були розміщені в Австрії і Чехословаччині, був створений такий самий відділ біля Відня, якого провідником і пізніше командиром був майор Євген Побігущий. Оба відділи оформлено як курені при німецькій армії, закодовані під назвами: «Нахтігаль» і «Ролянд».

Як пізніше виявилося, надії на тверезе трактування походу на Москву Гітлером не здійснилося, бо німецька армія була в тому часі в зеніті своєї сили і слави після близьких перемог на заході Європи й через те Гітлер злегковажив справу помочі української армії. Вінуважав зданим давати якінебудь концесії народам, поневоленим Москвою, і потрактував їх у своїй зарозумілості так, як це він написав у своєму творі «Майн Кампф».

Та все ж оба курені ДУН дістали гарний вишкіл і потім відиграли важливу роль в визвольній боротьбі України в сорокових роках.

В дні 30 червня, що був найважливішим моментом для України в цілій Другій світовій війні, курінь ДУН під командою Р. Шухевича увійшов раннім ранком до

Львова й заняв радіовисильню. На той самий день прибув до Львова відділ Середньої Похідної Групи ОУН в кількості коло ста людей зі Стецьком і Старухом, які мали подбати про проголошення Самостійної Української Держави у Львові, а з півночі наблизився до Львова боєвий відділ ОУН Климова-Легенди, складений з підпільнників, які щасливо перебули в підпіллі за большевиків.

Зі Львова повтікали в паніці більшевики, а німці ще не встигли взяти свіжодобутого терену під свою контролью, й це створило додігний момент, одинокий в Другій світовій війні, коли український народ міг свободно виявити перед цілим світом свою волю стати самостійним володарем своєї землі.

Цей подиву гідний маневр силами ОУН в часі боєвих дій німецької армії дав у висліді світливий державний акт 30 червня 1941 року, який в історії України буде записаний як один з важливих етапів походу українського народу до волі. Провід ОУН з Бандерою на чолі гідно виконав своє завдання, хоч за це мусів понести великих жертви.

Коли б був Гітлер позитивно поставився до відновленої Української Держави й її уряду, очоленого Ярославом Стецьком, Дружини Українських Націоналістів були готові стати зав'язком великої української армії, створеної з українців із Червоної Армії, які десятками тисяч здавалися в полон. До диспозиції новоствореного уряду було коло сіми тисяч членів ОУН під проводом Степана Бандери, які Похідними групами розійшлися по всіх теренах України, звільнених від більшевиків, щоб творити адміністрацію й поліцію. Україна була готова стати до державно-творчої праці й боротьби за свою самостійність. Пихата зарозумілість Гітлера звела все внівець.

Та все ж ДУН відограли свою важливу роль. Вони не лише створили кістяк УПА, але й дали їй ґрунтовне знання тактики німецької армії, проти якої вони бодай два роки вели успішно бої в обороні українського народу. Тому німці не мали успіху в поборюванні УПА,

Сот. Роман ШУХЕВИЧ,
ком. ДУН «Нахтігаль»,
заст. мін. оборони в УДП.

Гол. Командир УПА
ген. Тарас ЧУПРИНКА,
ген. секр. УГВР,
голова Проводу ОУН
на українських землях.

й вона весь час в боях з німцями зростала й набирала боєвого досвіду, приготовляючись до свого найтяжчого етапу.

Тому УПА могла так довго вдергатися ще після закінчення світової війни, хоч Москва поставила всі свої сили, звільнені з фронтів світової війни, й цілий поліційний імперський апарат на поборювання відділів УПА.

Дружини Українських Націоналістів виконали дуже важливу роль в десятилітній боротьбі УПА, яка створила в історії України особливу героїчну добу. Вони несли в ряди добровольців правдивий військовий дух, високу тверду дисципліну, а найважніше – знання ворога з усіма його таємницями стратегії й тактики. Всіх їх з'язала в непереможну силу світла мрія – ідея Самостійної Соборної Української Держави й вони, задивлені в неї, йшли безстрашно в найтяжчі бої, хоч перемога не завжди була певна. Це їм створило невмирущу славу найхоробрішої повстанської армії, що однозначно стверджують всі вороги, з якими УПА зводила бої. А було їх немало.

**ОРГАНІЗАЦІЯ
УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ /ОУН/
Пр o в i д**

Слава Україні!

Дорогий Друже Командире!

Дорогі Друзі – Старшини, Підстаршини і Бійці,
Воїни Дружин Українських Націоналістів / ДУН /,

вітаю Ваш З'їзд, скликаний з приводу 40-річчя відновлення Української Держави і 40-ліття створення Дружин Українських Націоналістів, як голова Українського Державного Правління /1941/ і голова Проводу революційної ОУН, та бажаю йому успіху, а кожному з Вас зокрема мое сердечне побажання, щоб Ваша, нас усіх завітня мрія - відвоювання Української Суверенної Соборної Держави - стала ще за Вашого життя і при Вашій активній участі живою дійсністю. Воїни революційної Армії ніколи не є бувшими, бо стара гвардія революції, якщо вірна її ідеям, ніколи не відходить у відставку. Вона бореться до кінця свого життя за свій національний ідеал! Ви – Воїни України – ніколи не складали військової присяги, ставши в ряди ДУНу, чужинцеві чи окупантові, але своїй рідній Вітчизні - Україні. Ваш легендарний Командир Роман Шухевич, віцеміністер оборони в Державному Правлінні, Головнокомандуючий Збройними Силами України – УПА, Голова Проводу ОУН на Рідних Землях, Голова Генерального Секретаріату УГВР – він – незмінний приклад героїзму, незрівняний стратег революційної двофронтової війни української нації, яка довгі роки боролася проти найбільших і найжорстокіших воєнних потуг – Росії і Німеччини та бореться незламно по сьогодні. Для неї дорого – вказом – ген. Роман Шухевич - Тарас Чупринка і надхнеником та символом Степан Бандера, Провідник ре-

волюційної ОУН, яка була творцем Дружин Українських Націоналістів і тому сорок років сформувала зі своїх найкращих членів – п'ятитисячну Політичну Армію Хоробрих – Похідні Групи ОУН. Згадаймо сьогодні їх у Велике Сорокріччя!

Друзі – Воїни, пригадується картина: «Коли частина ДУН переходила перед будинком Українського Державного Правління, співаючи український національний гімн, то це був символічний і наявний доказ, що ця формація служить власному Урядові – власній Державі, хоча цю збройну формaciю у той час, за тих умов, ще було неможливо протиставити новому окупантові», – пише один автор.

А 30 червня 1941 був початком двофронтової війни України! Цього були завжди свідомі Дружини Українських Націоналістів і у тому дусі діяли, вірні своїй присязі.

А політична армія хоробрих – ОУН – і її однодумці, борці тієї самої ідеї з'явилися по усій Україні, з'явилися синьо-жовті пропори. . .

«Їм не здивувалися, не запитували чи це пропори, навіть маленькі діти. Їх прийняли давно й прийняли не як гостей, а так, як приймають Бога: просто до серія, відразу, безоглядно й навіки». . . /«Ідея і чин» – орган ОУН, ч. 3, (1943). Автор - наддніпрянець/.

За довічну перемогу цих пропорів боролися зі зброєю Ви рискували, а численні віддали своє життя на полі слави. Більше десятиліття на побоювищах слави зі зброєю у руках стояла УПА проти російського варвара. . . Стоїть по сьогодні революційна ОУН, стоїть нація українська у боротьбі на життя і смерть Києва проти Москви, св. Софії проти Кремля. Вісімдесят роки – вирішальні роки.

Будьмо незмінно вірні – у безкомпромісій боротьбі – ідеї Самостійної Соборної Української Держави і національно-визвольній революції – шляхові до неї!

*Героям Слава!
М.п., у травні 1981*

Героям Слава!

Ярослав Стецько

Ярослав СТЕЦЬКО,
Голова Державного Правління 1941 р.,
Голова Проводу ОУН від 1968 р.,
Голова ЦК АБН

А П Е Л Ь

З нагоди 37-їзду комбантантів Дружин
Українських Націоналістів /ДУН/ для відзначення
ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТИ
30-го ЧЕРВНЯ 1941 р.
і створення Дружин Українських Націоналістів
/ДУН/

Дорогі Друзі і Побратими Зброй!

30-го червня цього року відзначає Українська Нация велику річницю відновлення Української Державности. Цей історичний акт був вивомом волі всієї нації до суверенного, незалежного державного життя. Це була епохальна подія не тільки в історії Української нації, але це був дороговказ для волелюбного світу станути на про проти двох найбільших і найжорстокіших тодішніх потуг світу у спільному фронті з Україною й іншими поневоленими націями, щоб остаточно покласти край російському імперіалізму і німецькому нацизму! 30-го червня 1941 р. розпочався новий період нашої державности, який потривав почеса ОУН-УПА-УГВР не менше десятка років, доки в тіні меча УПА-ОУН, принаймні на клаптику української землі, діяла українська влада. Сьогодні ми, воїни ДУН-у, складаємо поклін цій великий Епохальній Річниці, задля здійснення якої Дружини Українських Націоналістів /ДУН/ були створені!

У травні цього року, коли відбуваємо наш 37-їзд, сповняється 40 років з тої пори, коли з рук командирів добровольці брали кріси і присягали:

«Тим крісом здобуду волю України, або згину за Неї! Так мені, Боже, допоможи!»

У такому дусі формувалися бойові групи Дружин Українських Націоналістів, покликані до воєнних завдань Організацією Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери у травні 1941 р.

Організуючи ДУН, Організація Українських Націоналістів ставила перед нами завдання – велику мету – боротися за Українську Самостійну Соборну Державу

і визначила роля стати зав'язком армії Української Держави, яку ми з почуттям вояцької чести і національної гідності в цій страшній епосі реалізували.

Політичним проводом, якому обі наші формаші ДУНу підлягали, був Провід ОУН. Дія ДУН-у тісно пов'язана з ОУН, як її військове рам'я того часу, як один із чинників **с и л и** будування Української Держави, проголошеної **п р о т и** волі нацистської Німеччини Актом 30-го червня 1941 р.

Вступаючи з боями до Льва-города, наша Північна група ДУН на чолі з сотником Романом Шухевичем напередодні Великого Акту стала до диспозиції голови Українського Державного Правління ЯРОСЛАВА СТЕЦЬКА, який діяв як заступник Провідника ОУН. Вона також спричинилася до того, що проголошення відновлення Держави відбулося блискавично й успішно. Вона була свідома, що, як **с и л а**, стоїть за власним Урядом.

Коли німці не визнали державницького Акту, арештували Голову Українського Державного Правління Ярослава Стецька і Провідника ОУН Степана Бандеру обі формаші ДУН зголосили німецькому командуванню, що воювати не будуть, **доки** німці не визнають проголошення Самостійності України, не звільнить усіх арештованих членів ОУН на чолі з Провідником, не гайно не звільнить з ув'язнення Голову і членів Державного Правління їх усіх українських політичних в'язнів. Це був наш відважний і рішучий виступ – спротив гітлерівській Німеччині без огляду на наслідки, які для життя кожного із нас могли бути фатальні. Німці погодилися на наші вимоги, але обіцянки не дотримали, і це призвело до того, що ДУН вірний ідеям і своєму політичному Проводові - ОУН, 1-го грудня 1942 р. розв'язано.

За час свого короткого існування і воєнних операцій наші формаші ДУН вкрилися легендарною славою, і ми гордимося тим, що в бойових лавах ДУН маршували рам'я-в-рам'я з нами **ВАСИЛЬ СИДОР**, відомий як **ШЕЛЕСТ** - один з найславніших командирів УПА,

Майор Євген ПОБІГУЩИЙ-РЕН,
командир «Роянд-у»,
ком. з'єднання куренів ДУН,
полк. див. «Галичина».

і **РОМАН ШУХЕВИЧ**, військовий референт Проводу ОУН, пізніший генерал Тарас Чупринка, один з найславніших полководців України усіх часів, що, як Святослав Хоробрий, загинув смертю героїв на рідній землі, як Головонкомандуючий Збройних Сил України - УПА, Голова Проводу ОУН на Рідних Землях і Голова Генерального Секретаріату УГВР, співтворець Антибільшевицького Бльоку Народів.

Окрім Великої Річки нашої Державності, відзначаємо 40-річчя нашої хоробрі формашії українських націоналістів, які відважилися піти на пролом концепції поневолення України німецьким окупантам, надівши його мундири, щоб уможливити собі і цією дорогою, повною риску, творити **с и л у** зброї **і д о к о н а н і** факти для справи українського державного визволення. Велика частина старшин, підстаршин і стрільців ДУН, ставши після розв'язання ДУН-у інструкторами, старшинами і командирами УПА, передала свій воєнний досвід, своє військове знання, віддала усії свої сили і своє життя Українській Повстанській Армії. Ми спокійні перед нашим сумлінням, історією, нашою Нацією і Богом, що ми сповнили ті завдання, які ми отримали від ОУН, яка покликала ДУН до життя і визначила їм мету: **б о р о т и с я** за Українську Самостійну Соборну Державу зі зброєю в руках.

Усі ми, які осталися при житті, свідомі того, що склавши зброю, ми не перестали бути воїнами України

за її державну незалежність і волю. Минуле сорокліття ми були активні, стояли непохитно на стійках у лавах самостійницького фронту, фронту безкомпромісової боротьби проти московського окупанта, об'єднані з авангардною силою, якою була в воєнному періоді і тепер є ОУН.

В'яжім далі з нею наші сили, нашу працю, змагання і мету. Йдім дальше під синьо-жовтим і червоно-чорним прапором, на якому золотяться безсмертні імена Степана Бандери і Романа Шухевича-Тараса Чупринки, горді і чисті і нічим не сплямлені імена, з якими 40 років ідейно й історично пов'язані ДУН.

Склонім сьогодні наші чола перед світлою пам'яттю воїнів ДУН, старшин і стрільців, які віддали своє життя на жертовнику Батьківщини, і тих, які, несплямлені в житті, відійшли у вічність за минуле сорокріччя, працюючи безперервно в дусі ідеалів ДУН для справи визволення України на чужині, далеко від її ворогів.

На нашій святковій зустрічі голосимо наш салют безсмертя найкращому з нас, генералові Романові Шухевичеві-Чупринці, за його неперевершенні подвиги і геройську смерть на полі слави.

Його нам заповіт: продовжувати Його чин аж до перемоги, доки сил і життя.

Хай живе 30-те ЧЕРВНЯ 1941 року!

Хай живе Українська Самостійна Соборна Держава!

Хай живе Українська Національна Революція!

Смерть московському окупантові!

СЛАВА УКРАЇНІ! ГЕРОЯМ СЛАВА!

М.п. 23 травня 1981 р.

Полк. Евген Побігущий-Рен

Командир Дружин Українських Націоналістів /ДУН/

Мирослав Кальба

«НАХТИГАЛЬ»

Шлях до Легіону

У гарячі весняні дні 1939-го року, коли історичні події почали писати нові граници на карті Європи, по-зачергово приділили мене до 4-го полку тяжкої артилерії в Лодзі. У полковій моїй картотеці було зазначено: «Звернути на нього спеціальну увагу, тому що він, як і ціла його родина, запідозрені в приналежності до «Організації Українських Націоналістів» /ОУН/. Це завдало їм немало клопоту зі мною, бо прямо не знали, що зі мною зробити та де мене приділити. По пару тижнях ситуацію врятував наказ ІУ-ої Військової Округи /ДОК/, в якому всіх тих, які мали закінчених не менше шести клясів гімназії, автоматично призначалось до т.зв. «школи рахмішовської», потворивши при кожній батерії стрільничі комірки із трьох людей. Комірка така після одержання метеорологічного комунікату та пунктів обстрілу виготовляла всі накази для старшин, який керував вогнем, узгляднюючи всі причини, які впливали на напрям чи довжину вистрілу. Рівночасно кожний вистріл наносилось та накреслювалось на аркуші. Таким робом попав я туди, а крім мене ще троє німців та пара жидів. Маючи замало людей заповнити всі комірки, приділили ще до нас тих ново-спечених підстаршин, які залишались на стало у війську. У школі тій старався я якнайкраще засвоїти всі військові дисципліни, бо, від'їжджаючи до війська, одержав я наказ із Організації опанувати все якнайкраще, бо по повороті із війська мав я перебрати військову референчуру в повіті. Тож скоро я вибився на чолове місце в школі, в чому допомогло мені знання математики, яку я любив та очолив таку комірку у своїй батерії.

З початком серпня виїхали ми на двотижневі «гострі» стріляння поблизу німецької граници. Участь брала вся артилерія усієї військової округи. На стріляннях

моя батерія заняла перше місце та по повороті до касарень я одинокий в нагороду одержав двотижневу відпустку.

Та, нажаль, не міг я її використати, бо по десяти днях почалась загальна мобілізація, а з тим і мій відклик до полку. Від'їждаючи, одержав я наказ із ОУН, щоб на війні при першій нагоді я здезертував, постараєсь взяти з собою ще декого з українців, перейти на німецьку сторону та зголоситися до Українського Легіону, який там створився та який має боротися за звільнення Галичини із польського ярма та створення Самостійної Незалежної України.

Другого вересня німецька авіація майже цілковито розбила наш батальйон. Скориставши з того заміщення, перемовив я ще одного українця з Козови, Купранця, і так ми у двійку відірвались від наших частин. Вранці п'ятого вересня прийшли ми до Нового Міста над Піліцю, де були вже німці. Зголосились ми до них в повному виряді з проханням відплати нас до Українського Легіону, щоб ми могли брати участь у дальшій боротьбі. По трьох днях, замість до легіону, перевезли нас автами до Пйотркова Трибунальського, де нас долучили до інших полонених, яких там було вже тисячі. Звідти вкоротці перевезли нас до Люкенвальде до ГУ Сталягу. Так по волі чи неволі опинився я, як звичайний воєнно-полонений польської армії, у німецькому полоні. Замість до нашого Легіону, попав я у табори полонених, в яких перебув до січня 1941-го року. Звільнено мене перед самим Різдвом, і я приїхав до Люблина, де в той час проживала моя родина.

У Люблині в той час перебувало багато наших біженців чи то з Галичини, Волині, чи Закарпаття; між ними було декілька соток самої молоді, яка зорганізувалась в «Курінях Молоді» чи «Юнацтві», при яких в той час почало саме підготовку до військового вишколу. Вишколі підготовлено перепровадили Миколі Твердохлібові /май. УПА Грім/ та мені. В програму вишколу входило: впоряд, внутрішня служба, топографія, полева служба із вправами в терені /охорони,

застави, наступи і т.п./. Вишкол провадилось два рази тижнево, в який були включені і нічні вправи. Майже кожний член «Куріння Молоді» перейшов тоді той вишкол, хоч і без зброй. Можу твердити, що не один пізніше скористувався з нього, бо кільканадцять із них опинились пізніше в ДУН, а решта майже відлості пішла з «Похідними Групами» на схід, та більшість із них опісля перейшла кровавий шлях у боротьбі з брунатним та червоним ворогом у рядах УПА.

Надійшов місяць березень, а з ним інтенсивна підготовка до святкувань річниць Тараса Шевченка, які мали відбутися в половині місяця. Декілька днів перед самим відсвяткуванням прийшов наказ-покликання до ДУН. Троє нас, а саме: я, Роман Кащубинський і Карло Малий були заангажовані у повищих святкуваннях, тож на наш запит, чи маємо зірвати святкування, чи залишитись ще на пару днів, закінчити святкування та прибути з запізненням, прийшла відповідь: залишитись. Зараз же наступного дня після Шевченківської Академії від'їхали ми втрійку до Krakova де зголосились на призначене місце. Заопікувались нами Юрко Лопатинський та Олесь Луцький, де перейшли ми лікарські провірки. Тут я стрінув перший раз після війни Дмитра Мирона /Орлика/. Організував він тоді групу, з якою мав перейти до краю, а знаючи мене ще з гімназійних часів, хотів, щоб мене відпустили, про що пізніше розповів мені Луцький. Однак рішено залишити мене в ДУН. Наступного дня прийшов до мене Микола Лебідь /Ігор/ та доручив мені перебрати провід над групою в Криниці, до якої мали ми вийхати, та сказав, що він буде зі мною в контакті. Тимчасовим провідником групи був Ігор Вонсуль. М. Лебідь порадив мені також, щоб я на місці підібрав собі до помочі декількох, подавши навіть деякі імена, та створив з них провідне звено. І того ж таки дня від'їхали ми до Криниці.

Група в Криниці. Проба хору.

КРИНИЦЯ

Група наша в Криниці була приміщена в дерев'яних бараках пару кілометрів за містом. Були ще й інші подібні групи в Барвінку і Команчі. Тут застав я понад сотню наших хлопців, які, зодягнені в уніформу «Арбайтдінст», під його покриттям розпочали уже свій військовий вишкіл. Зверхниками і інструкторами були кілька німців, які мешкали в осібному будинку побіч бараків та в якому одну кімнату відступили для мене. На свого заступника попросив я Мирослава Жарського, а до провідного звена Ромка Кашубинського, Ігоря Вонсуля, Карла Малого і Євгена Білинського. Щоб задержати нашу конспірацію, не виходили ми нашим відділом до міста та й не співали наших пісень. До міста можна було виходити одинцем чи по двох і то за доз-

воловом. У вільний час Генко Білинський, Богом обдарований гарним голосом та диригентськими здібностями, збирав братію разом тай розучував різні маршові та патріотичні пісні. Хлопці зіспівались так, що в будущому в Нойгаммері чи в поході на схід пописувались своїм співом, викликаючи подив та признання принагідних слухачів.

Під час побуту в Криниці кожний перейшов внутрішній вишкіл як впоряд, внутрішню службу та топографію, засвоїли та опанували все те якнайкраще, будучи свідомими свого місця і відповідальності в ДУН, та й зжились за цей час із касарняно-військовим життям. Під час нашого побуту відвідував мене декілька разів «Ігор», не раз дуже коротко, привозячи певні інструкції та зарядження, та забирає виготовлені мною звіти. Одного разу дістав я від нього припорушення, виготовити список усіх тих, які мають кваліфікації на старшин та підстаршин, та приготувати їх до виїзду, бо за кілька днів від'їдуть вони до Німеччини на справжній, уже військовий вишкіл. Виготовив я такий список /одного учасника відпустив додому через фізичний стан/, та й виготовив другий — у кількості менше 50-ти осіб, які залишилися та які мали відійти по нашему виїзді до Барвінку.

Нарешті прийшов день до нашого від'їзду. З задоволенням влезли всі у залізничні вагони в Криниці Село, і вкоротці поїзд наш рушив через Краків до Нойгаммеру.

В Краків до нашого поїзду долучилась частина наших старшин з Романом Шухевичем на чолі, а між ними: Василь Сидор /Шелест/, Юрко Лопатинський, Линда, Босий Мирослав Мартинець, Левицький Мікадо і Свентек, Юлько Ковальський, лікар Головацький та наш капелян о. д-р Іван Гриньох. Не одного із них дехто знов перед тим, а про деяких знали із їхньої участі в Закарпаттю. Романа Шухевича стрінув я тоді вперше. Та зразу видався він мені якимсь іншим, як інші. Усі були веселі, поїзд наповнений співами, жар-

Група в Криниці. Третій зліва - М. Кальба, 4-ий К. Малий.

тами, бо ж це їдуть вибранці, ті, які одні з перших мають підняти пропор боротьби за свободу свого народу, як авангард армії свого національного українського уряду. Лиш один він, Роман, проходжувався вагонами поїзду із затисненими устами, з характеристичною дещо висуненою нижньою губою, оцінюючи вартість своїх легіонерів, перед якими вбачав він довгий і тернистий шлях у змаганнях за волю і свободу України. Часто зір його летів понад ними кудись в далечину, немовби хотів побачити та передбачити те, що мало б стрінути в будущому його та його легіонерів, а з тим і ввесь Український Народ. З його очей та всієї особи випромінювало тоді щось таке сильне, могутнє, що кожний з нас набирає до тої невідомої нам людини якийсь спеціальний респект, відчуваючи, що це не звичайний старшина, що це Провідник. Хочеться вірити, що вже тоді він передбачав усю долю свою,

легіонерів, яких згуртував він в ДУН, та пізніше затяжні змагання з його армією хоробрих — УПА проти займанців брунатних та червоних, за Самостійну Соборну Українську Державу.

Скоро промінув час нашої їзди, проїзд зменшив швидкість та зупинився на станції. Напис на ній: Нойгаммер.

І так, хоч і спізно майже на два роки, я все таки виконав наказ Організації і опинився в українському Легіоні.

НОЙГАММЕР

Висівши на станції Нойгаммер, перейшли ми із співом до дерев'яних військових бараків. Мабуть, це вперше мешканці міста мали нагоду почути прекрасні українські маршові пісні. В бараках-касарнях порозідлювали нас по сотнях - чотах - роях, видали військові уніформи та повний військовий піхотинський виряд, включно зі зброяєю. Кожний з нас, стискаючи кріса у своїх руках, із якимсь дивним внутрішнім задоволенням прирікав собі його не зрадити, а використати для «Великої Справи». Вкіротці доїхали до нас і інші групи, скомплектувавши цілий курень. Частина наша одержала кодовану назву «Спеціял Групе Нахтігаль». Команду над куренем від німців обняв д-р Альбрехт Герцнер, а зв'язковим старшиною та дорадником обер-лейтенант проф. Теодор Оберлендер, пізніший міністер для справ переселенців у західнонімецькому уряді. Він був немов цілим опікуном і душою куреня, тому з ним стало був в контакті Роман Шухевич. При курені було ще декілька німецьких старшин та підстаршин як інструктори. Та цілий час нашим фактичним командиром і зверхником був сотник Роман Шухевич.

Там уже зі зброяєю, форсовним темпом доповнювали ми наше військове знання. Хоч склад командний, згідно з домовленням нашого проводу з німецькою Головною Командою, мав бути з наших людей, то на час вишколу команда куреня призначила наших

старшин та декого із підстаршин лише роєвими та заступниками роєвих, а вищий склад заповнили німцями. І такий склад залишився аж до злуки «Нахтігаль» з «Роляндом». Під час польових вправ, які відбувалися кілька разів тижнево, командир куреня давав нашим старшинам завдання, які вони виконували одиницями, зложеннями із сотні чи сотні, як їхні командири. На таких вправах кожного разу призначувано командирами за чергою, так що кожний мав нагоду практично керувати більшими військовими одиницями. Вищікіл провадився дуже інтенсивно, де головний натиск зверталося на польові вправи та міські вуличні бої. Нерідко вправи такі відбувалися і ночами, під час яких ми покривали, звичайно, 30 до 40 кілометрів дороги.

Легіон наш в майбутньому мав стати зав'язком Української Армії, тож вишки проходили і в тому напрямі, щоб і підстаршини та й і стрільці, засвоїли собі старшинські знання, бо велика більшість складу куреня — це були хлопці із середньою освітою. Тому в домовленості з німецьким Головним Командуванням, Провід наш з ОУН виразно застеріг, що Легіон, хоч формально і входить в склад Німецької Армії, то фактично підлягає Проводові ОУН і його Провідникові Степанові Бандері та що може бути вжитий лише на теренах України у боротьбі проти Росії. Тому то Легіон наш склав присягу в Нойгаммері не на вірність Німеччині, а на вірність Україні і ОУН та його Провідників. Тому мали ми приемність не раз гостити у нас в Нойгаммері гостей із Проводу ОУН, які нас відвідували.

Співпраця і співжиття з німецькими старшинами та підстаршинами були дуже приязні, які під час заняття виявились дуже вимогливими, зате після занять дуже товариськими.

Посилені та прискорювані польові вправи вказували нам на те, що час зудару Німеччини з Росією — це проблема лише днів. Пару днів перед нашим виїздом на фронт, на одних таких польових вправах, дістав я завдання більшою частиною здобути цикль бункрів,

побудованих на полях до вправ, які були обсаджені «ворогом». Та на вправах ми виказували стільки взяття, що хоч уживали т.зв. сліпих набоїв, то під час «кролювання» тих бункрів «ворог» відстрілив мені палець в руці. У нашому таки польовому шпиталіку усунув лікар частину пальця, перечистив рану та й почиав її. Таким робом, можна сказати, що я був першим раненим в нашому Легіоні, хоч і ще війни не було.

За пару днів, 18-го червня 1941 року, перевезено нас до Ряшева, звідки спішним маршем перейшли ми в околицю Переворська, а звідти під Перемишль, до Радимна.

Ранком 21-го червня почули ми сильні обстріли артилерією, що нас упевнило, що час, так довго очікуваний, нарешті, таки прийшов, а з тим і наша велика відповідальність та зобов'язання, покладене на нас нашою Організацією та Проводом відносно нашої Батьківщини України. Того дня стрінула мене незаслужена кара, бо німецький лікар нашої групи по оглядинах мого ропіючого пальця, зразу відіслав мене до військового шпиталя до Ярослава.

Так мене розлучено із друзями, з якими єднала нас доля дотепер, та горіли ми одним бажанням якнайвидіше дістатись в рідні сторони.

24-го червня Легіон наш перейшов ріку Сян та після прорвання першої лінії бункрів і опору пішов в напрямку на Львів. Того самого дня, першого війни, у Ярославі заладовано перший транспорт ранених до спеціального шпитального поїзду і відтранспортувано його до військового шпиталя в Кракові. І мене, проти моєї волі, прилучено в той транспорт. І так з великим душевним болем прийшлося мені їхати на захід тоді, коли товариці мої йшли на схід, щоб першими увійти до нашого Льва-Города.. Я не мав щастя бути тоді з ними.

У Кракові повідомив я про свій побут в шпиталі родину проф. Богдана Лепкого, з якою моя родина

була в дружніх відносинах та до яких я заїзджав, будучи в Krakovі. Найкраща і найскоріша комунікація — це усна, тож не диво, що за кілька годин вістка та охопила цілу нашу krakівську громаду та набрала таких фантастичних розмірів, що один другому переказував: «Знаєте, що наш Легіон цілковито розбитий та навезли до місцевого військового шпиталя повно ранених наших хлопців». Але на запит, хто є між раненими, ніхто не міг назвати іншого, крім моєго імені.

29-те червня було найбільш радісним днем для нашого Легіону «Нахтігаль», бо в той день раннім ранком увійшов він до княжого города Льва, нашої західньої столиці. Чоти нашого куреня обсадили відразу головніші об'єкти міста, як залізничні станції, порохівню, газівню, електрівню, ратуш, включно із св. Юрієм. 30-го червня того пропам'ятного року у Львові було проголошено Відновлення Української Держави, участь в якому взяв наш Легіон. Про це довідався я із воєнних радіозвідомлень. І як мені було лежати в далекому Krakovі в той час, як мої друзі проходжалися по вільному Львові, радіючи спільно з його мешканцями, що звільнили його від терору московської комуни та розстрілів.

Довідавшись лише про те, зразу я зголосився до начального лікаря з проханням щоб мене звільнив із шпиталя та відіслав до моєї групи. Незважаючи на моє настирливе прохання, лікар його не узгляднів. Тож ранком наступного дня я сам дав собі таке звільнення; не кажучи нікому, залишив шпитальні мури. Вступив до нашого Проводу організації, звідки передано мною деякі речі і пошту до Львова, та причіплюючись до принаїдних військових колон, які їхали на схід, ще того самого дня, 4-го липня, я добився до Львова та зголосився у своїй сотні, яка приміщувалася в будинку другої німецької гімназії на Валах. І так знову я злучився з друзями Дружин Українських Націоналістів, з «Соловейками».

НА СХІД ВІД ЗБРУЧА

Після тижневого відпочинку курінь наш переїхав зі Львова до Грималова над Збручем. Тут курінь дещо переорганізовано, бо із трьох наших сотень вибрано дві, а третя залишилась як запасна. Долучено до нас одну сотню німецьку та деякі допоміжні відділи. Курінь цей, як штурмовий для спеціальних цілей, над яким команду перевів майор Гайнс, вирушив за кілька днів на передову фронтову лінію.

З Грималова перейшли ми Збруч, щоб два тижні бути на передовій наступаючій лінії, а після того мали ми піти на двотижневий відпочинок, а опісля знову на передову лінію. Переїхавши лише Збруч, зразу вразила нас відмінність краєвиду. Села збіднілі, без господарських забудувань, часто без огорожі, не ті, осіпані в піснях, «неначе писанка село». Також і люди відмінні, недовірливі, неучинні, перестрашені. Та це тільки так із першого погляду. Бо пізніше, чим ми більше взаємно себе пізнавали, тим більшого одні до одних набирали довір'я та зрозуміння. Стільки років переслідувань та цькувань зі сторони російських поневолювачів мусіло відбитись на психіці тутешніх людей. Та щоб себе взаємно піznати, не потрібно було на це багато часу, не раз короткий відпочинок в якісь місцевості вистарчав, щоб селяни прощають нас із відходом, як своїх рідних, часто зі слізами в очах, благословляючи в дальшу путь.

Переїжджаючи селами, співали ми наших революційних пісень, як: «Ми зродились із крові народу», «Ми українські партізани», «Машерують добровольці» та їм подібні, та дивувало нас, що пісні ті не викликували того враження та реакції у людей, якого ми сподівались. Та скоро ми зрозуміли, що це не Галичина, та що пісень тих ніхто з них перед тим там не чув. Тоді перейшли ми на пісні, як «Хмелю ж, ти, мій хмелю», «Копав копав криниченьку» та їм подібні; почали люди

підходити до нас, з цікавости приглядатись, що це за таке військо німецьке, що по-нашому співає, тож і зразу в'язались знайомства. Звичайно, перші їхні слова були: «Ви говорите по-нашому». Ми жартома відповідали, що ні, що це ви говорите по-нашому, бо ми не є ніякі німці, лише що стільки літ насильно розділяв нас Збруч. Та найважливіше, що їх цікавило це те, що ім зараз робити та що принесуть ім німці. На друге питання не можна було нам давати ясної відповіді, але, відповідаючи на перше питання, старались натякнути ім на те, що можуть очікувати від німців як окупантів. Давали ми ім поради, щоб чимскоріше вибрали собі нову «сільраду», але з чесних людей, порядних людей, які повинні головно занятися колгоспом, бож це час живів, щоб зібрати врожай з поля та чесно його розділити серед усіх жителів села та добре його заховати, як також, щоб поділили так само землю та реманент колгоспний поміж людьми та щоб були при тому справедливими та нікого не скривили. Вказували ми ім і на наші похідні групи, що, напевно, вкоротці таки до них загостять, хоч будуть не в військових уніформах, але вони допоможуть усе те впорядкувати та наладнати.

Запізналися ми і з тими ославленими широкими шляхами, які в слотливу погоду ставали все ширшими і ширшими, бо важко було їхати розбитим болотом-чорноземом, тож з'їжджали чимраз дальше обабіч, щоб їхати травою а не болотом, зате в сухий час були вони вузенькі, серединою, бо тоді всі їхали в один слід. Погода в той час була чудова. Небо чисте синє-синє, тож по кількагодинній їзді на автах майже не видно було в нас очей, бо всі ми були вкриті пилуюю та радше виглядали на чортяк.

Шлях наш був визначений через Сатанів, Ярмолинці, Дережню, Волковинці, Жмеринку, Брайлів до Вінниці, а звідти вже на Київ. Недалеко Дережні проходила ославлена опірна запора, т.зв. «Лінія Сталіна».

Перед нею задержалися ми раннім ранком, залягли в бойовій лінії з німецькими відділами із інших груп, бож форсувати її нам піхотинською зброєю було б безглузям. Та не довго прийшлося нам чекати. Лиш поснідали, почався прорив тої славетної лінії. Летунство і артилерія включно з найтяжчими бомбами та найбільшими 42-сантиметровими артилерійськими «бертами», розпочали свою музику та гульню. Гураганий вогонь почався коло дев'ятої години ранком, і вже коло полуночі шлях на схід знову був відкритий. Залога бункрів здавалася, виставляючи білі плахти через віконця. Під час прориву вибухи і детонації бомб і стрільба зливались в безпереривний несамовитий рев, який, здавалось, створив пекло на землі. По здержанню канонади першими в наступ пішли метачі вогнем, т.зв. «флямменверфи». Там вперше мав я нагоду бачити застосування тої страшної зброї та її наслідки, спалення всього на своєму шляху. Бачив бійців, спалених на вуголь або спалених лише з одного боку, що був звернений до вогню. Доперва за ними і ми пішли вперед. Та жодного опору ми не спіткали. Дійшовши до бункрів, застали ми їх позаміканими на колодки, доперва розбивши їх, звільнюли з них залогу, яка в той спосіб була примушена або боронитись або погибати. Опісля ми стрінули ще таких два ряди бункрів у віддалі від двох до трьох кілометрів один від одного. За тими трьома рядами бункрів був ще один ряд, але уже маленькі та далі один від другого. Опісля виявилось, що в тих бункрах сиділи командири і політруки, які були сполучені телефонічно із чотирма бункрами з кожної лінії, і звідти давали вони накази телефонами залогам бункрів. Та як ми дійшли до них, нікого уже там не застали, бо «герої доблесної армії» повтікали завчас. Після прорвання «Лінії Сталіна» дорога наша була відкрита, і дальше посувались ми без найменшого ворожого опору.

Відділ наш висунувся далеко наперед, так що найближчі відділи були часто на кільканадцять, а то й більше, кілометрів за нами. Одного разу мусіли ми

простояти в одній місцевості щось із два дні, щоб наладнати знову зв'язок із відділами, які посувались за нами. Там зразу перепровадили ми збори, вибрали управу села та помагали навіть селянам при зборі ріпаку, як також наш капелян о. д-р І. Гриньох відправив Службу Божу з участю, мабуть усіх селян, під час якої старші люди плакали із радості та зворушення, а молодь вперше мала нагоду побачити того роду церковну відправу. На закінчення усі ми проспівали молитву «Боже, вислухай благання», яку населення вперше мало нагоду почuti. Після проспівання першої стрічки почали люди щораз ставати на коліна, так що закінчили її всі на колінах зі слізми в очах. То і не дивниця, що від'їжджаючи прощали вони нас зі слізми, як своїх рідних дітей, та прохали, щоб хоч когось одного із нас залишити їм.

Одного дня, під час нашого дальнього походу на схід, припала мені служба порядкового старшини на наш Відділ. А ми були того дня за яких 30 кілометрів перед Вінницею. В полуночну пору під'їхав до мене майор Гайнс та зарядив, щоб я підшукав місце на обідній постій та видав харчі та зарядив відпочинок. Сказав він мені, що авто харчове знаходиться спереду нашої колони. Наказав я шофера з'їхати набік та, виминаючи інші авта, їхати вперед. Колона була досить довга, більш кілометра, бо ми їхали у відступі 20-ти метровім. Мінаючи так авта, запитував я кожне з них, чи харчове, та, не віднайшовши його, опинились ми на самому чолі колони. Та зауважив я перед нами ще два авта у віддалі 200-300 метрів. Припускаючи, що то автанашої групи, які лише відбились від колони та, можливо, що одне із них є саме харчове, наказав шофера натиснути газу та дігнати їх. Наблизившись досить близько до них, авта ті нараз поставали, залишивши мотори на бігу, а з них повискаювали бійці та й давай утікати у поля. В одному із тих авт знайшли ми багато речей і частин до електричних проводів, а в другому два картони папіросів, що нас найбільше врадувало,

бо, відбившись від наших провіяントових колон, уже пару днів не одержували приналежні папіросів, що куряці дуже відчували, та, крім того, багато жіночої гардероби, з якої, на жаль, не було користі. Я зразу «Забешлягував» обидва авта, виписавши крейдою на них, що вони принадлежні до «Нафтігалю». Попереднього дня рій мій стратив своє авто, бо попсуvalось, тож я мусів розмістити їх по інших автах. Тепер, маючи їх аж два, розмістив на них свій рій. За той час з'їхалась ціла колона, найшлось авто харчове, і там таки зробили ми наш обідній відпочинок. Перед дальнішим нашим від'їздом, майор Гайнс повідомив мене, що вечеряти будемо або в Вінниці, або може трохи поза нею, Терен тепер почав бути більш фалистим та лісистим. Та мій «ЗІС», на якому я їхав, під другим чи третьим горбком так запчихався та нагрівся, що холодник тріснув, вода витекла та й дальше їхати було уже не можливо. Решта колони, не звертаючи на нас уваги, поїхала собі вперед. В авті мав я лише свого півроя та шофера німця, тож забралися до направи, та, на жаль, не було чим. Набрали по дорозі води та, доливаючи цілий час в холодільник, доїхали ще пару кілометрів та задержалися біля розбитого російського панцерника. Зразу почали ми відмонтовувати з нього холодник, щоб якось влучити його до нашого авта, та в тому моменті налетіло два совітські літаки «шторхи» та почали обстрілювати нас із машинових крісів, а ми, мов діти, бавились з ними в лапанку, бо бігали навколо панцерника, щоб ним захиститись від куль. Летуни змудріли, взяли нас в перехресний вогонь, тоді, не маючи іншої ради, повлазили ми під танк, і доперва тоді літаки залишили нас в спокою і відлетіли. Забава та забрала нам досить багато часу, та все таки ми якось направили холодник та й рушили в дальшу дорогу.

Та вкоротці сонце почало заходити, почало темніти, а перед нами на обрію зарисувались ліси. Не знаючи, які вони великі, а до Вінниці було ще не менше, як яких 20 кілометрів, не хотів я ризикувати в ворожому терені та в таку пору запускатися в нього. Наліво, з-

пів кілометра від дороги, побачив я село, тож наказав скрутити до села, щоб там переночувати, відпочити, рано направити якслід авто, а тоді своїх якось розпитаємо. Та перші крайні хати застали ми зовсім порожніми, доперва в дальному дворі в городці знайшли ми двох старших людей, які там скривалися. На наш запит, чому вони не в хаті, зі страхом оповіли нам, що цілій день іх бомбили з літаків і обстрілювали артилерією, тож вони зі страху заховались в городі. Прийшли ми тоді з ними до хати, розстелили солому на доліві та без жодної охорони, порозлягались та й зразу заснули зі втоми та неспання попередніми ночами. Багато вже днів не мали ми можливості роздягатись до спання, бо цілій час приходилося перебувати в автах. Тож тепер, маючи таку нагоду, думали відпочити як слід.

Ранком хлопці «зорганізували» десь дві курки /і більш нічого/, зварили росіл і без солі, бо її не було, посідали і пообідали заразом, а шофер за той час справив авто до дальній дороги, та й після обіду рушили ми дальше в нашу путь, в напрямку на Вінницю. Вдень чути було часті поблизькі крісові та скорострільні вистріли, деякі з них пролітали і повз нас, як ми виходили в городець, припускаючи, що то в міжчасі поприходили інші німецькі відділи та й чистять і випробовують зброю. Аж потім ми довідались, що цілу ніч село це було зайняте більшевиками, які в ньому ночували. Та щастя, що нічого вони не знали про нас, а то були б видушили нас, як мишенят, бо ми не мали навіть стійки біля нас. Довідавшись про те, не міг я собі простити того, як я міг покласти спати хлопців без ніякої охорони, бо все ж таки ми були на першій лінії у ворожому оточенні. Це була добра наука для мене на будуче.

Скоро ми в'їхали в ліс, проїхали лише за другий горбок, всього декілька кілометрів, як в долинці, не вірячи самі собі, стрінули ми цілій наш відділ. Одні із стрільців заняті були при збиванні хрестів, інші при написах на них, а ще інші при хованні поляглих. Усі вони були страшенно поденервовані. Виявилось, що ліс

був короткий, і попереднього дня, як вийшли з нього, то зустрілися в чоло з сильним скорострільним вогнем, що вказувало на силу не менше одного полку. Майор Гайнс відтягнув тоді ввесь відділ поза горбок та вислав одну чоту німецьку під командою льотнанта Лютера на ліве крило ворога, щоб ролювати ворожі позиції зліва, а направо, в сторону Брайлова, вислав одну нашу чоту з таким самим завданням, щоб ролювати позиції ворожі зправа. Обидві чоти, під'їжджаючи на свої позиції, попали під ворожий обстріл із боків з такою силою, як дістали його із фронту. Виявилось, що курінь попав у ворожу підкову, обсаджену трьома полками, головно азіяцькими солдатами із кадетської школи. На крик ворога «бросай гвіントовку і здавайся!» та «Урра за Сталіна, за партію!» хлопці наші, зіскочивши з авт., залягли в рові і таким сильним вогнем привітали їх, що відпала їм охота іти в наступ, лише залягши, стріляли в нашому напрямі понад голови, Богові в вікна. Та вкоротці з противній сторони, із Брайлова, почали наших обстрілювати із «максима», якого примістили на коміні цукроварні. Будучи в перехресному вогні, чота наша відійшла поза горбок, затягla там заставу, та й повідомила команду про положення. Під час тої стрілянини один лише наш стрілець був ранений в ногу, яку дві кулі навхрест пробили йому стопу. Пізніше він був одним із перших організаторів УПА на Волині та одним із кращих його командирів. Німецьку чоту, якою керував Лютер, та яка знайшлася в індентичному положенні, як і наша чота, Лютер повів у наступ, в якому всі згинули та яких саме ховали в ліску. Вратувалось лише двоє стрільців.

З приїздом я зголосився в майора Гайнса та вияснив наше спізнення. Він зрадів нашим поворотом та зразу наказав мені взяти два авта, заладувати на них мій рій, доповнивши ще кількома стрільцями, взяти як найбільше автоматичної зброї та йти скріпити наші застави, відтягнути їх назад за ще один горбок. Слідуючого дня прийшло підкріплення інших німецьких частин, та, однак, нас було замало, щоб виперти так чис-

ленного ворога з його позицій. Аж доперва через один день прийшло підкріплення танків і артилерії, пішли ми в наступ, виперли ворога, і дальший шлях на Вінницю став відкритим до неї підійшли ми уже без жадного спротиву ворога. На підступах до Вінниці наткнулись ми вперше на славнозвісні «коктейлі молотова». У ровах при дорогах було приготовано багато фляшок з бензиною, що вказувало на те, що большевики підготувались на більшу оборону міста та в останній хвилині, видно, мусіли змінити плян, відступивши поза ріку Бог, з-за якої на багато легше було їм боронити ту частину міста та здержувати наш наступ. Тому то того дня заяли ми лише ту частину міста по ріку. Не маючи зі собою саперних частин, не могли ми переправлятись мостом на другу сторону, бо був він цілий час під сильним ворожим обстрілом.

За хоробрість у боях наші сотні були відзначенні як цілісті похвалено, а пару старшин відзначено медалями. Такими хрестами заслуги були відзначенні всі вояки з німецької сотні, хоч стрільці наших сотень більше собі заслужили на те, ніж вони. По двох днях Вінниця впала, а ми, згідно з пляном, відійшли на двотижневий відпочинок, до поблизу місцевості Літина.

Та вкоротці дійшла тут до нас потрясаюча вістка, а саме, що 17-го липня декретом Гітлера Галичину прилучено до т.зв. «Генерал Губернаторства», та друга, ще більш болюча, що наш Провідник Бандера, як і члени нашого «Тимчасового Уряду» враз із прем'єром Ярославом Стецьком на чолі, були арештовані. В обличчі таких подій сот. Роман Шухевич, як командир ДУ Н, вислав до Головної Команди Німецької Армії протест, що у висліді арештувань гестапом нашого Уряду та Провідника наш Легіон не може надальше залишитися в складі німецької армії. Враз з тим наступили дні не відпочинку, а нервового напруження та очікування як найгірших рішень німецьких верховодів, бо ми були свідомі наслідків нашого рішення, яке в найкращому випадку могло закінчитися приміщенням усіх нас в концентраційних таборах. Але ми не лякалися того, будучи

приготовленими на найгірше.

Тут хочу підкреслити пару характеристичних моментів, які характеризують нашого Командира і Провідника сот. Романа Шухевича.

В кімнаті, крім мене і Линди, був ще один, з яким я сперечався. Під час того в поденервуванні я вдарив його відносно дуже легко рукояттю машинової пістолі в груди. Магазинок з набоями був вложений в пістолі і в моменті удару впав постріл. Цілковито він мене здеорієнтував, бо в першій хвилині не знав я, звідки він упав. Оглянувшись, побачив я, що Линда держиться за правий бік, з якого просочується кров. Куля пройшла йому щасливо в околиці паса, пробивши лише шкіру та м'язи. Виявилось, що вистріл був з моєї пістолі. Після того випадку ми ствердили, що замок в того роду пістолі був затяжкий, так що вистарчало лише стрясти нею в руці, щоб замок сам заладувався та вистрілив. Про того рода небезпеку зараз же таки було проголошено в денному наказі. Хоч про того роду небезпеку дотепер ми не знали, випадок підходив під мою неосторожність, через що Линда був ранений. Для дисципліни та моралі вояцтва треба було мене представити до карного звіту, не зважаючи на те, що з Шухевичем ми дружили. При карному вечірньому звіті Шухевич призначив кару: протягом трьох днів після вечері, в повному виряді я мав зголошуватись у нього на квартирі. І так після вечері ми сходились на квартиру до Шухевича на дискусії, розговори чи на розривки. В дніх покарання приходив я до нього, зголошував свій прихід в повному виряді, після той відправи, скидав я зі себе наплечника та кріса, привітавшись зі всіма, засідав до гурту.

Пару днів по нашему приїзді до Літина довідався я, що наша жіноча поїдна група, якою керує Уляна Дида /Целевич-Стецюк/, квартирує поблизу нас в Медвежому Ушку. Були ми з нею добре знайомі ще з дому зперед війни, то страх кортіло стрінувшись по так довгому часі. Не зголошуючи ні кому, пішов я зайцем її відві-

дати. Стріча була дуже мила і несподівана. Дівчата запросили мене до спільног обіду, погостили, та зауважив я, що пару з них із іскрами в очах споглядають щораз на мою машинову пістолю. За якийсь час Уляна підійшла до мене з проханням, щоб я був такий добрий і дозволив деяким її дівчатам постріляти з моєї пістолі, що є їхнім найбільшим проханням. Тож пішли ми в поблизький лісок, набій мав я подостатком, навчив я їх, як обходитися з такою пістолею та як з неї стріляти. Пришов час на стріляння. Тож зразу вони вистріляли усі набої і створили таку стрілянину, що почув її аж у своїй квартирі Шухевич. Зразу він ще з одним старшиною прибігли під лісок, в якому знялася стрілянина, щоб провірити положення, бо все ж таки це була полоса прифронтова, та знов він, що, крім нашого відділу, в тій околиці перебував ще жіночий відділ похідної групи. Пізнавши в ліску мене й Уляну, вони навіть не підійшли до нас, лише повернулись додому. Про це я довідався уже значно пізніше від Уляни, а сам Шухевич ніколи навіть про це мені не згадав. Якщо він був би прийшов до нас, до лісу, був би мусів мене представити до карного звіту, але він знов, що мій проступок міг лише стати в пригоді в будучому нашим дівчатам, та, можливо, і став у їх далішому марші та змаганні.

У висліді заяви, яку склав був Роман Шухевич командуванню Німецької Армії в серпні місяці того року, стягнено нас з фронту «для додаткового вишколу», як було сказано в наказі, аж до вирішення нашої будучності. Яке це вирішення мало бути, ніхто тоді з нас ще не зінав. Заладувавши нас до поїзду в Жмеринці, завезли нас до Кракова, де просиділи ми знову майже тиждень. Та, кінець кінцем, нас знову привезли назад до місця нашого виїзду до Нойгаммер. В коротці по нашему приїзді німецьке командування влаштувало змагання старшин та старших підстаршин наших і німців в стрілянні. До змагу було нас коло п'ятдесяти. Стріляли з (а) пістоля, (б) кріс-позиції: стояча, наколінах, лежача, та (в) скоростріл. Обчислення йшли на

пункти, враховуючи точність стрілу та час. На тих змаганнях наші хлопці виказали себе не абиякими стрільцями, що немало здивувало німаків. В загальному точкуванні я заняв тоді одне з перших місць. Але в стрілянні з пістолі найкращим та неперевершеним виявив себе не хто інший, як Роман Шухевич. Цим він підтвердив, що займаючи певні референтури в Організації ОУН, цей рід зброї, мусів мати опанованням бездоганно — перфектно.

У вересні місяці того року перевезено нас до Франкфурту над Одрою до місцевости, де перед тим перебував я в німецькому полоні. Тут вкоротці дійшав до нас другий наш курінь ДУН, «Ролянд», якого командантром був майор Євген Побігущий. Тут оба наші курені злучено разом, переорганізовано та перевищколено знову від початку, від струнко-спочинь, але уже як відділ «Шуц-Поліції». З обох куренів створено чотири сотні, призначено мене чотовим в четвертій сотні, а майм заступником Тонька Феденишина, а бунчужним Стефка Войтовича. По поновному перевищколі перекинено відділ на Білорусь для поборювання російських партизан.

Ще перед злуковою оба Курені вислали меморіял, виготовлений сот. Р. Шухевичем до Головного Командування Німецької Армії, в якому у 8 точках були представлені наши передумови нашої участі у дальшій боротьбі при німецькій армії. Та й тим разом, як і по переднім, не була вона додержана німецькою стороною.

Обидва курені, «Нахтігаль» і «Ролянд», це були ті два відділи, які по довгих терепах з німцями дістали найкращий вишкіл в той час. Хоч і в німецьких одностроях, не служили Німеччині ані їхнім інтересам, лише Україні, згідно із складеною присягою, та своєму народові, та стали вони пізніше основою Української Повстанчої Армії.

Історія знає багато різних національних військових одиниць, творених при різних арміях, які помагали їм у поборюванні спільног ворога, та тим самим осягнути свободу і своєму народові. Але всі ті відділи завжди були підпорядковані виключно тим арміям, при яких

«Нахтігаль». Повернення з України. Відділ у Krakovі після Служби Божої у православній церкві. Стоять: 2-ий зліва - М. Кальба, Лінда, О. Луцький, М. Жарський, священик та відділ у трилаві.

були створені, та складали присягу на вірність їхнім урядам, від яких були залежні. Наші курені мали зовсім інший характер, бо ми присягали не на вірність країні, ані армії, при якій нас створено, але на вірність Україні, Організації Українських Націоналістів та її Проводові, і тому лише посерединою ми їм підлягали. Тому з хвилиною Проголошення у Львові 30-го червня 1941 року Відновлення Незалежності України та покликання нашого уряду, Тимчасове Правління, із прем'єром Ярославом Стецьком у проводі, Уряд наш зразу покликав нашого командира сот. Романа Шухевича на пост віцепреміністра військових справ, щоб тим підкреслити та підтвердити, що курені наші, згідно з присягою, це перші військові одиниці новоствореної Держави та її Проводу — Уряду.

Тому після розв'язання німцями нашої одиниці учасники її були співосновниками Української Повстанчої Армії /УПА/, заняли в ній командні пости, включч-

но із Головним Командиром ген. Тарасом Чупринкою - Романом Шухевичем. Після комплектного відізловання нашого Організаційного Проводу та Уряду були співтворцями Підпільного Уряду України — Української Головної Визвольної Ради /УГВР/, з власною УПАрмією, які одинадцять років у боротьбі із брунатними та червоними окупантами перед цілим світом засвідчили існування Української Самостійної Соборної Держави.

Роман Бойцун

Б А Р В І Н О К

У місяцях лютий - березень цього року минуло 40 років від хвилини, коли започатковано існування Легіону під назвою ДУН /Дружини Українських Націоналістів/, що складався з двох частин, а саме: північної під назвою Нахтігаль /Соловей/ і південної /Ролянд/.

Обидві частини з вибухом німецько-советської війни 22 червня 1941 р. були включені в склад німецького Вермахту, і обидві брали участь у поході на схід аж до моменту, коли Галичину прилучено до Генеральної Губернії і коли обидві частини відмовилися, на знак протесту, далі воювати разом з німцями.

Дальша історія існування Легіону, по злуці обидвох частин у жовтні 1941 р. в суцільну одиницю, його вишкіл у Франкфурті над Одрою, опісля виїзд на середуний відтинок у березні 1942 р. аж до остаточного роз'язання його в грудні 1942 т. та ув'язнення старшин у січні 1943 р. — кожному відома.

Я хотів би в цьому короткому споміні спинитися над проблемою самого вишколу частини «Нахтігаль», яка перейшла остаточний вишкіл перед виїздом на східний фронт у червні 1941 р. в німецькій місцевості Нойгаммер на Горішньому Шлеську. Пишу остаточний тому, що закіціла частина згуртувалася в Нойгаммер, більшість вояків перейшла «передшкілля», — я називав би це рекрутським вишколом, — у різних місцевостях Ген. Губернії, а саме: в Криниці, Дуклі і Барвінку. Тільки ці з «Веркшуцу» та одиниці, в основному старшини, прибули вже безпосередньо до Нойгаммеру.

Для кожного «рекрута» збірним пунктом був Краків, а звідсіль вже групами виїздили до вищезгаданих вишкільних тaborів. Мені особисто судилося переходити «рекрутство» у Барвінку.

У лютому 1941 р. мені було 20 з половиною років. Перебував я тоді в Тересполі, коло Берестя Литовського, на Підляшші, де завідував районовою молочарнею, яку разом з організатором Мослосоюзу п. Стефанів-

ським, з осідком у Любліні, зорганізував влітку 1940 р. На Підляшші опинився я цього літа з наказу Організації з виразним завданням: організувати українське життя на цих теренах.

Підляшшя протягом усієї польської окупації перешло насильну латинізацію й асиміляцію. З приходом нових людей по польсько-німецькій війні пізньої осені 1939 р. і пізніше відкривалися нові українські школи, творилися нові парафії, відновлено Союз Кооператив у Білій Підляшській, поставали нові підприємства.

Мій побут на Підляшші тривав всього 7 місяців. Одного дня, в лютому 1941 р., я одержав наказ: усе покинути і першим поїздом від'їхати до Кракова. Протягом кількох годин я передав молочарню касирів, що разом з тим був і учителем місцевої української школи /ще живе у Торонті/ і ввечері виїхав через Білу-Луків-Варшаву на Краків. На збірному пункті, в переходовому таборі на вул. Яблонівській, я знову стрінувся зі старими колегами. Тут кілька днів метушні, біганина, реєстрації, і я з групою 50 людей виїхав до Барвінка.

Барвінок — мале лемківське село, 1 км. від словацької границі. Одна вулиця, хатки бідні, курні, порозкидані по її двох сторонах. За селом на гірській поляні дерев'яна будівля, поверхова вілла зі смерекових кругляків, подібних до яких часто зустрічаете на Чехо-Словаччині. Ця вілла була на протязі одного місяця нашою касарнею, а поляна — площею до вправ.

Командантом вишкільного табору був німець із Судетів на прізвище Ярош. До помочі йому ми застали українця-інструктора Р.К.

А наша група, в якій було 50 людей? Люди різного віку, між 20-30 років життя, переважно сільський свідомий елемент, люди, що були змушені покинути тимчасово рідну хату. Були також недавні в'язні польських тюрем, між ними також і один «Смертельник». /Останній раз я його зустрічав у 1948 р. у Німеччині як кур'єра з Проводу УПА до Проводу частин ОУН на еміграції. Довго він не гостив у нас, бо по двох місяцях повернувся з дорученням назад. Можна сподівати-

ся, яка доля його стрінула./

Ярош і його помічник-інструктор приняли нас без жодних формальностей. Для них ми були сирівцем, яких треба було переробити і вигладити. По здачі цивільних одягів кожний «вифасував» уніформ-дреліх, що служив йому протягом одного місяця за ношу до вправ, до паради і як вихідний. Кожному приділено дерев'яне ліжко, простиравло, два коци і подушину під голову.

Наше рекрутство почалося від лекцій, як утримувати кімнату, в якій живемо, та ліжко, яке нам слугить до спання. Опісля про зверхній вигляд вояка, його уніформу та зброю, якою прийдеться колись воювати, хоч таїї нам не дали. В заміну за кріси ми одержали палиці, які мали служити нам за кріси. Опісля залишили нас у спокою. Тому, що це була загальна кімната для всіх, ми старалися якось усвоїтися в ній, поскладати свої речі так, як цього вимагали від нас. Другий, як і всі інші дні, почався о 6-ї ранку вставанням, миттям, сніданням, збіркою на поляні перед «касарнею» і опісля муштрою - зициркою. Ніколи не забуду лекції про поставу вояка на струнко. Вона така проста у словах, а як тяжко було примінити її на ділі. «Втягни живіт у себе! Опусти руки по швам і подай в ліктях допереду! Втягни бороду!» і так далі і далі. Я мав особисто проблему з кривими ногами, і аж сам комендант зорієнтувався, що я своїх ніг в ніякому разі не стисну в колінах на струнко. Команда була в німецькій мові. Крім право-руч, ліво-руч, обернись, ходом руш, відділ стій і т.д., ще були інші команди: впасті, встати, біgom, впасті, повзатись, «фолле де-кунг», літаки з права, літаки зліва.

Рання збірка. Всі стоять у маршовій колоні, у трилаві, лицем у ширину. Команда: Рівняй до права! Прямо глянь! До звіту на право глянь! Інструктор голосить комендантові відділ до вправ. Перегляд одягу, черевик, чи все позапинає, чи кожний виголений, кожного постава. Початок вправ-муштри. Право-руч, ходом-руш, зворот у право і т.д. Хтось десь там «поми-

китав» — Впасті! Встати! Впасті! Повзатись! Встати! Біgom! Впасті! —падають безпереривні команди. Люди падають, встають. Декотрі стараються оминати каюжі з болотом. Це гнівить інструктора, і він насолоджується командою людьми в болоті. На дворі ще ход, а людям гарячо, аж пара йде з нас.

Я сприймав кожну команду, кожні вправи, як щось конечне, самозрозуміле. Коли треба було бігати, я бігав. Падати в болото, я падав у нього. Повзатись по болоті — я повзався. Коли треба було чистити дреліх і черевики, я їх чистив і сушив, щоб мати їх знову на наступний день. Вже тоді я виробив собі свою власну філософію життя, що все має свій початок і свій кінець, і це мені помогало тоді і в майбутньому, будучи в полоні. Але не всі так це сприймали. Багато думали, що їм дадуть відразу зброю і вони будуть вчитися нею орудувати. Замість крісів їм дали палиці, і це вдарило по їх амбіції:

«Така їх мама була, . . . Я 10 років відкіблував у криміналі — це смертельник — а вони товчуть тут мною, як гаманом.»

По півтора тижнях відвідав нашу групу Микола Лебедь. Мав довшу розмову з комендантом Ярошем. Опісля інструктор покликав мене до М.Л. Я із серцем у п'ятах ішов до нього. Пітався, як нам живеться, як люди сприймають вишкіл, як харчі. При відході передав мені організаційний провід над цілою групою. По від'їзді М.Л. вишкіл далі проходив нормальним руслом. Вправи і муштри були більш упорядковані. З недавніх цивілів люди перетворювалися у вояків. Приємно було глянути на відділ у марші з українською піснею, яка кожного захоплює, а тим більше чужинців. Це також захоплювало нашого коменданта Яроша. В розмові з нашими рекрутами Ярош, що говорив плавно чеською мовою і нею послуговувався часто з нами, відчував, що він не вишколює звичайних рекрутів. Це він запримітив по самих людях, іх зрізничкованому віці, їх поставі. Він також запримітив відсутність всяких непорозумінь між вояцтвом.

Свою симпатію до нас, чи радше вирозуміння, вивив Ярош під час першого нічного алярму, що мило заскочило нас усіх. Він злагіднив настанову інструктора до нас, який сприймав усе по-«капральськи».

Чотири тижні вишколу проминули, як батогом тріснув. Рекрутський вишкіл був за нами. Кожний зізнав, що той час поту, вояцького голоду, завжди невиспаним і вимученим, це рачкування по болоті колись принесе свої користі. Більше поту сьогодні, менше завтра крові, як каже вояцька пословиця. Прийшов день покидати Барвінок. І знову з вояків люди перемінилися у цивілів, щоби за кілька днів, уже в Нойгаммері, знову натягнути справжні вояцькі уніформи.

На товариському вечорі з нагоди закінчення вишколу комендант Ярош прощав нас і бажав кожному багато щастя у будучому вояцькому житті. Це вже промінуло 40 років від часу вишколу у Барвінку. Там було їх 50. Скільки залишилося з них при житті сьогодні?

Любомир Колтунук

З А В Б Е Р С Д О Р Ф

Крізь сон чув я якийсь стукіт у двері, але доходив він до моєї свідомості десь здалека і дуже поволі. Попереднього вечора, в суботу, десь довго засидівся. По невиспаній ночі голова була тяжка, і годі було збудитися. А стукіт у двері вперто повторявся і щораз глибше доходив до свідомості. Тепер вже, крім стуку, я чув чийсь голос, що вперто мене кликає. І я, врешті, пробудився. За дверми був «Бжушко». Він щосили гатив кулаками в двері і все повторяв:

— Любку! Вставай!... Війна! Я зірвався з ліжка, відчинив двері і пустив Бжушка до кімнати і почув від нього найновіший комунікат:

— О п'ятій годині ранку німці почали війну з большевиками. Вставай! Ходи! Зараз буде говорити через радіо Гітлер. Скоро!

На мене не треба було довго чекати. Зодягнув штані і в капцях та нічній сорочці був готовий. Ми гальюном збігли з четвертого поверху на партер. Тут, у німецькому студентському домі - Студентенгайм - була кімната до розваги, різні газети, журнали і радіо. Кімната була вже по береги виповнена цікавими. Деякі вже убрани, готові до виходу на місто, інші прямо з ліжка так, як я. Накінець відізвалося радіо, і голос Гітлера заповнив кімнату. Ми сподівалися почути про поступ німецьких військ і які території вже заняли. Та замість того ми почули те, що вже знали. Що совети, мовляв, зрадили Німеччину і Гітлер видав наказ почати війну. З фронту не було ще ніяких новин і не знати, чи скоро будуть. Для нас, українців, промова Гітлера не була нічим несподіваним. Ми ж того сподівалися вже від довшого часу. Але навіть якби те все сталося зовсім несподівано, і тоді ми не були б здивовані. Це ж було сповненням того, про що ми мріяли і чого бажали від довшого часу. Але на багатьох німецьких слухачів вибух війни подіяв мов вибух бомби. Вони не могли зрозуміти,

що сталося. Для них все наступило без ніякого попередження. Ще вчора офіційна преса - а іншої не було - писала про совєтів як про союзників, а тут нагло, як грім з неба, — війна! І вони стояли, мов приглушені. А деякі були прямо перелякані. Їм здавалося, що початок війни з советами — це початок кінця Великої Німеччини. Ніхто тоді не сподівався, що останні мали найбільше рахці.

Я потягнув Бужушка за рукав, і ми вернулися назгору. Убралися і в піднесеному настрої поїхали до церкви св. Варвари. По дорозі стрічали товаришів. Вони також вже знали про найновіші події і також були дуже раді. Під церквою вже була маса народу. Більшість стояла під церквою і політикувала. Такі важні були новини, що й до церкви не було часу зайти.

А ввечері за ініціативою УНО скликано було до домівки «Січі» великі маніфестаційні збори. Стіни аж тріщали від народу. На зборах промовляло кілька більших риб, закликаючи до спокою і вичекання вказівок згори. Під кінець переведено збирку грошей на Боєвий Фонд. Відчувалося, що є два різні погляди на те, яку вибрati дорогу. Офіційні кола з рядів УНО були проти активного виступу чи творення легіонів. І тому заклики до спокою і чекати на вказівки. Іншим це не подобалося. Їх розривала нетерпливість і бажання акції. Це ті, які ще не встигли зголоситися до Легіону, але при найближчій нагоді думали мобілізуватися.

Я особисто не мав ще виробленого рішення, але схилявся більше в сторону прихильників вступити до Легіону. Не так ради «чару мундуру», бо касарняного життя ніколи не любив. Тільки ради обов'язку. Я був певний, що саме тепер рішатиметься справа української державності, нашого бути чи не бути. І в такому моменті кожний українець повинен сповнити свою повинність для батьківщини. Кажуть: «Чекай на накази згори». Але хто та гора? Йі не видко. Є лише кілька груп, з яких кожна вимагає послуху. І котрої слухати? А може, чекаючи на накази одної гори, прогайнуємо момент? А може, німці скажуть: «Не хочете Ук-

райни, то нам ще краще! Самі візьмемо для себе». І я рішився: завтра голошуся до Легіону. А нині треба попрощатися з цивільним життям. За товариством не треба було довго шукати. Був то радісний день, і кожний хотів його святкувати. Зібралася наша «пачка» у Ратгаузклеллері: Бужушко, Петрусь, Толя, Юрко, ще кількох, заняли два столи і давай святкувати. Чи може взяли ми заскоре темпо, чи, може, в наслідок нервового піднесення, в кожному разі, вино пішло скоро до голови. Половіл зник Петрусь, застигло місце по Толі і, заки я побачив в чому справа, застав мене «обер» самого при столі. Прийшлося платити рахунок, і вийшла гарна суза — 50 нім. мар. Приблизно. Велике щастя, що я мав гроші. А то треба було б хіба мити цілу ніч начиння в кухні. або й потрапити до криміналу. Кілька учасників нашого святкування звернули мені пізніше гроші, але левину частину я таки заплатив із власної кишені.

У понеділок ми з Бужушком спакували свої манатки і накупили ще дешо на дорогу. А тоді остаточно погадодили справу прийняття до Легіону. Сказали нам зголоситися на другий день в обід, готовими до дороги. З речей взяти тільки найконечніше: білизну, рушники, прибори до миття і голення тощо. Все інше можна здати на переховання, бо брати з собою не можна. Прийшлося нам все перепаковувати і робити окремий пакунок на дорогу.

У вівторок в полуден, сказавши «гаймові» прощай, рушили ми з Бужушком в дорогу. Вербункове бюро було на Ляндштрассер-Гауптштрассе, на поверхі, правдоподібно, в приватному помешканні. Від нас узяли валізи на переховання і сказали чекати. В міжчасі приходили щораз нові «добровольці». Була вже порядна група людей, коли сказали нам сходити в долину. Нас провадили якимись крутими, бічними вуличками, і ми старалися вгадати, куди йдемо. Йшли ми без ніякого порядку, як звичайна «цивіль-банда». По яких десятках хвилинах зорієнтувались ми, що йдемо в напрямі залізничних дівірців, східнього і південного. Дійшли ми на двірець

таки порядно помучені, бо день був гарячий, а йти треба було кілька добрих кілометрів. Але, врешті, ми опинилися на Зюдбангоф'ї і повлазили до вагонів. Поїзд рушив і вкоротці викотився з міста на широкі поля. Запахло травою і збіжжям, і зробилося якось тоскно на серці. Так хотілося б лягти в траву і подихати чистим повітрям, запахом квітів і трав, що так нагадували рідні сторони. Але поїзд гнав уперед і в своєму залишенню серці не мав найменшого співчуття до людських почувань. Гнав у незнане, в незнаній стороні, до незнаних подій і випадків. Треба було прощатися з минулим, зі студентським і з втертим трибом життя. Може, година-два, а тоді прощай, воле, прощай, свободо, бо ти вже автомат-вояк. Вставай, їж, відпочивай, лягай спати не тоді, коли хочеш, а коли наказ. І я хотів, щоб та їзда тривала якнайдовше, щоб даліше відсунути той момент, коли замкнеться двері касарні, між мною і вільним світом. Але поїзд не зважав на мої бажання, гнав уперед. Ми проїхали Вінер-Нойштадт, невелике, але важливе фабричне місто, ще кілька кілометрів і - наказ: «На черговій станції висідаємо». Поїзд звільнює біг і поволі вкочуються на маленьку станційку, положену самітньо в полі. На таблиці напис «З А В Б Е Р С Д О Р Ф», який небагато для нас означає. На площі перед станційним будинком стоїть кілька військових авт. Сідаемо на них і вже мчимо пильною дорогою в сторону гор, в сторону малого містечка тої самої назви, що станція. В'їжджаємо до містечка. Крутими вуличками підносимося автом все вище і вище. Накінець, в'їжджаємо в якусь сліпу вуличку, яка кінчиться перед великою в'їздовою брамою. Авто задержується і трубить. Відчиняється важка дерев'яна брама. В брамі на стійці вояк в мундирі «хакі». Авто переїжджає крізь браму і в перейзді завважуємо на шапці стійкового синьо-жовту розету. Якось серце хвилююче забилось від несподіванки. Помимо наших бажань, не хотілося вірити, що тут вояк українського легіону і що ми також будемо зараз у рідних мундирах. Кудись поділася попередня тоска, неспокій, сумніви, а груди зовсім неочікувано наповнились радістю. Зіскакуємо на подвір'ї з авта і за-

цікавлено розглядаємося. Невелике, квадратове подвір'я. З обох боків обведене поверховим будинком, а з других двох високим муром. Посередині капличка з одною вежою і дещо похиленим, наче зі здивування, шпилем. На подвір'ї кілька деревець. На подвір'ї рій вояків має вправи. З будинку виходить старшина і починає робити з нас, цивілів, військо. Стаемо в лави, ділять нас на рої, чоти, вишукують з-поміж нас бувших вояків, що мають сякий-такий досвід у воєнному ремеслі, щоб пізніше передати їм функції інструкторів. Призначають нам наші квартити, роздають мундири і деякий виряд, ідуники, ложки. Зброю дістанемо пізніше. Час скоро минає, скінчилися вже зайняття для «старих» вояків, і вони виходять на подвір'я і зацікавлено приглядаються до нас, «рекрутів». Накінець, команда: «Розхід!», і ми розбігаємося. Стрічаємо знакомих, вітаємося, ділимось новинами. Та часу на те небагато. О год. 6-ї вечором складаємо свої лахи на призначенні місця та йдемо по фасунок: хліб, брилка масла, мармелада, кава. Все те скоро зникає в наших порожніх шлунках. Миємо начиння під помпою на подвір'ї, а тоді приміряємо і одягаємо мундири. О 7-ї годині збірка і молитва. Метаморфоза з цивілів на вояків не йде гладко, але поволі набираємо військовий вигляд. Найтяжче йде справа з «навіяками», які маємо вживати на ноги, замість чобіт. Мундири чеської армії, гудзики з двома навхрест мечами, шапка-пірігівка, на яку мусимо пришити собі розету. Це одиноке, що надає нам характер українського вояка. Вкінці збираємося на подвір'ї до вечірньої збірки. Відбувається офіційне привітання нас, новоприбулих, комендантом вишкільного табору, вечірня молитва і розходимося. Від тепер аж до спання час вільний від зайняття, і ми починаємо докладніше розглядатися і ознайомлюватися з оточенням.

Ми в Завбердердорфі на замку. Замок — це маленька посілість, яка складалася зі згаданих вже двох одноповехових будинків чи, радше одного будинку, збудованого у формі великої букви «Г». Цей будинок своїми раменами творить подвір'я, замкнене з двох інших бо-

Частина Півд. Групи ДУН на вишколі в замку в За-
відердорфі у вересні 1941 р.

ків високим муром. Посередині мала стара церковця з плоским дахом, на який ідуть кам'яні сходи. З даху розлягається гарний вид на околицю і недалекі Альпи. З другого боку будинку є сад, невеличкий, розміром коло 50x80 метрів. Кілька маленьких деревець, а при кінці саду басейн у досить запущеному стані. Як опісля довідуюмося, цей замок купила ОУН ще за часів Карпатської України для вишкільних цілей. Самі будинки ще в досить доброму стані, але не дуже великі. Можуть помістити яку сотню вояків. Є окрема кімната для вілочинку з невеликою бібліотекою. Але хто має час на читання? Поволі орієнтуємося також в особовому складі Команди. Комендант табору був майор Євген Побігушний, активний старшина бувшої польської армії. Дуже добрий теоретик і викладач. Здавалося мені, однаке, що клав натиск на певні питання чи явища, які в модерній війні не були вже такими важними. Отже, думав категоріями давньої військової школи. Мені здавалося, що звертати величезну увагу на факт, щоб кожного недокурка вкрити під землею і тим самим внеможливити ворогові орієнтацію в численності наших сил, за

анахронізм і даремну витрату енергії. В часах летунської обсервації не важними є недокурки, але люди, а їх тяжче сховати під землею. В час польської кампанії німці не дуже то й щікалися силами ворога. Його лишили в своєму запіллі, а танками гнали вперед. Робили великі кітти і вже пізніше вичищували їх від ворога, не дивлячись на те, чи там був один батальйон, чи ціла армія. Але пізніше ми усвідомили собі, що натиск на такі дрібнички був зумовлений ролею, яку в плянах німецького воєнного командування мали виконати українські легіони. Це не мали бути фронтові частини, які йшли вперед, не оглядаючись на боки. Це мали бути відділи диверсантів, що мали проникати фронт і в запіллі ворога робити замішання. Тому такий натиск на методи маскування. Принайменше такі чутки поширювалися між нами, особливо в пізніших днях.

Поминувши те, майор Побігушний дуже добре надавався на коменданта легіону. Як активний старшина, він менше або й зовсім не звертав уваги на партійно-політичні погляди. Він керувався виключно критеріями вояка, якого завданням було дати своїм підвладним підставове знання воєнного ремесла. Він все підкresлював, що від опанування певних правил і основ залежить доля — життя або смерть — цілого відділу, а в тім і кожного індивідуально. Тому й не вагався дати нам дещо «пігули» на вправах чи нічних маршах, щоб нас загартувати до воєнних невигод.

Решта старшинського складу — це резервісти польської армії, які через брак активного старшинського запасу, перебрали функції чотових чи сотників. З часом освоїлися зі своїми функціями і добре виконували свої завдання.

Булавним був С., високий і поставний хлоп, чомусь нагадував нам незабутнього Цяпку з Усусусів. Четарями були Герман, псевдо Орлик, та Б. і В. Герман мав найбільше дригу і був фаховим четарем. Л.Б., медик із Відня, і В., медик з Грацу, теж стояли на висоті завдання, але пізнати було, що воєнне ремесло не було їх наспінним хлібом. Пізнішим нашим сотником був М., але

це вже пізніше, коли ми виїхали із замку. До помочі нашим старшинам у вишколі було на замку також кілька німецьких гефрайтерів. Вони мали тільки вишколювати нас, але не мали жодного слова в адміністрації чи команда. Ставилися до нас зовсім нейтрально і лиши кілька разів хотіли показати свою вищість. За це німецькі офіцери дали їм доброї науки, але це сталося вже пізніше, коли ми були на Буковині.

Триб життя не дуже різнився від кожного касарняного життя. Раннє вставання, сндання, денний наказ о год. 7-ї рано. Відтак вправи до полуночі, годинна перерва на обід і знову вправи до п'ятої години. По вечери різні заняття, чищення мундирів, черевиків, і т.п. Вправи робили ми на подвір'ї і городі. Пізніше роздали нам зброю, німецького виробу кріси, і ми вправлялися з крісами. Кілька разів робили ми марші поза Завберсрорф і робили вправи на ширшому терені цілою сотнею. Також мали ми один довший марш до стрільниці гострого стріляння, марш на кільканадцять кілометрів. Чищення зброї, розбирання і складання крісів — це все заповняло рештки часу.

Крім таких регулярних, так би мовити, офіційних зайняття, ми знаходили собі і позаслужові. І так рішили ми в першій мірі вичистити басейн, щоб могти в ньому купатися. Була то тяжка робота і забрала нам кілька днів. Вкінці вдалося нам вибрести весь намул, зігніле листя й інше барахло. Добре вимили дно і тоді наповнили басейн чистою водою. Але чистою вона довго не була, бо знову падало листя і не було доброї циркуляції води, так що великої користі з нашої роботи не було.

Вечорами ми збиралися на подвір'ї і робили проби хору. Диригентом був С., студент ветеринарії з Відня. У співанках брали участь усі без виймку, хоч ядро співаків творили звичайно студенти. Мушу тут ствердити, що студенти трималися разом, але, на жаль, треба також ствердити, що деякі занадто дерли носа догори і трактували селянських та робітничих синів, дивлячись на них згори, і витворювали в той спосіб певні дисонанси та невдоволення.

У позаслужових годинах підготовили ми також спільними зусиллями веселу ватру-ревю, яка відбулася одного вечора в саду під голим небом. Матеріали, пропої і всякі інші приготування робили ми в секреті, щоб наш виступ мав характер несподіванки. В день виступу прикріпили ми в кількох місцях відповідно приготовані афіші, тож присутніх було дуже багато, включно з комендантам і всіма старшинами. В програму входили пародії муштри, балет одалісок — одаліски в підштанцях і з їдунками на грудях, які імітували станики. Гено Пизюр перевеликовав до таборових обставин кабаретову пісеньку про фаянсову ляльку, з якої тільки кінцеві слова залишилися в моїй пам'яті:

«А я він присягався, цілувахся
і щось у мені там зіпсув.

Я стогнала, закричала з того болю,
проклинала нещасливу свою долю,
що я тaborova
лялька фаянсова,
яку стрільці так псують. . . .»

А я уложив пародію денного наказу, при чому мій виступ нагадував булавного С., а наказ був підписаний: «майор Спацеруючий». Наш виступ був зовсім успішним, всі здорово реготалися, і ми мали повне вдоволення

Зворушливим моментом було в нас відсвяткування Акту Відновлення Державності, як тільки довідалися ми про цей факт із радіо. Це момент відсвятковано урочистою збіркою цілої сотні перед церквою. Падає наказ: «Сотня на право глянь!», і ми, виструнчені, зоримо очима за блакитно-жовтим прапором, який гордо підноситься вгору по машті і лопоче на вітрі. Навіть німці віддають почесть нашому прапорові, і це наповнює наші серця гордістю і радістю. По урочистій церемонії нам злагіднено того вечора строгий ригор, а наші старшини святкували цей день ще довго вночі по своїх кімнатах. Не менше зворушливим моментом була присяга на вірність Українській Державі.

На жаль, в часі нашого побуту на замку трапився також один дуже прикий інцидент. А ще прикріше, що

постав він всередині студентської групи, яка повинна була бути прикладом для всіх інших стрільців, а в дійсності дала сама дуже злий приклад. Сталося це ось так.

Тому, що у вишкільній сотні була дуже велика кількість студентів, порозкиданих по різних чотах, команда табору рішила зібрати їх разом ув одній чоті і трактувати їх як підстаршинську школу. Це мало бути ядро для вишколу майбутніх підстаршин і старшин. Більшість студентів була дотепер у другій чоті, а тоді перенесено нас в одну чоту, яка дісталася називу першої чоти. Ми були саме в стадії такої реорганізації. Мали вже навіть кілька відповідних для нас викладів, але зміна назви ще не зовсім глибоко закорінилася в наших мізках.

Одної неділі приїхали до нас у гості дві студентки з Відня, наші товаришки О.Ф. /туцулка/, і С.Ч., які, мабуть, мали якісь функції в Організації і мали вступ до нашого табору. Була то велика подія для нас, студентів-рекрутів, що вже більш тижня не бачили «спіднички». З тієї оказії команда дала нам деяку «фольгу» в наших зайняттях і вмогливила стрічку з дівчатами. Ми ще використовували останні приємні хвилини, бо незадовго вже треба було ім іти до поїзду, випитували про новини, про знайомих у Відні, про події на фронти. Десять у тому часі підійшов до С. К-я стрілець К-н, який виконував того дня функції «підофіцера служби», в скороченні у-фау-де. Треба було зробити якусь там канцелярійну роботу і він звернувся до Славка, щоб той й зараз виконав. Славко якось відмовлявся, що зробить пізніше, бо ще не горить, але коли К-н настоював і, у-фау-де, вимагав негайного виконання наказу, Славко йому відбуркнув: «Мені не хочеться».

К-на така несубординація страшно вразила, але, не дорісши до ситуації, не знов, у який найкраще спосіб зареагувати і вибрав найбільш штубацьку дорогу: пішов на скаргу до старшини. Службовим офіцером був саме четар Герман і, вислухавши К-го рапорту, казав йому зробити карну збірку цілої нашої чоти на подвір'ї коло церкви. Заки повідомлено всіх про збірку, минуло з десять хвилин, і в міжчасі вже всі з нашої чоти знали на-

загал, в чому справа. У всіх нас почала збиратися злість на К-на, який через своє штубацтво не дає нам усім відпочити в неділю. Тож, коли К-н вийшов зі службової кімнати, щоб перевести збірку і бути готовим на прихід четара, всі ми були до нього вороже наставлені. Це, що пізніше наступило, вийшло якось спонтанно, без пляну і премедитації.

К-н дав наказ зробити в однолаві збірку, а тоді дав наказ:

«Друга чота, струнко!»

Стукнуло кілька закаблуків, а більшість стояла без виконання наказу. К-н не зорієнтувався в чому річ. Стояв хвилину, мов непрітомний, а тоді поспішно вибіг із подвір'я. Вістка про щось незвичайне рознеслася блискавкою по замку і з-за углів заглядало кілька стрільців із інших чот.

Як тільки К-н зникнув, ми почали півголосом ради-тися, що нам робити. Рішили ми бути консеквентними. Коли ми перша чота, то наказ до другої чоти до нас не відноситься і ми не маємо його виконувати. Навіть якби прийшов сам майор і помилково дав наказ другій чоті, ми його не виконаємо. Зробивши таке рішення, ми стали чекати, що буде далі. Незабаром вийшов із будинку Герман. Увесь блідий зі злости, став перед нами, змірив нас очима і мов з карабіну:

«Цілість на мій наказ — струнко!»

Стукнули, мов один, закаблукі, і ми застигли в очікуванні. І якось аж легше стало, бо спав з плечей бягар непевності, очікування, нежданого. Ми були свідомі, що тепер нас усіх чекає кара, ішло тільки про її розмір. І вже новий наказ: «Біgom до кімнати по наплечники. Наповнити їх повно цеглою, що в куті подвір'я, і за п'ять хвилин на тому самому місці збірка. Розхід!» Гальюном біжимо до своєї кімнати, беремо по два і три сходи нараз, щоб бути на час готовими. Було б то все навіть досить веселим, якби не повага ситуації. Ми всі почали розуміти,, що, хоча ми мали за собою формально рацио і що все те робимо з товариської солідарності, осуджуючи незріле фагасівство, то з другої сторони,

почали розуміти, що наше поступовання не гідне вояка, що армія тримається тільки на карності і дисципліні і всікі бунти не сміють мати місця. А тим більше в армії нашого роду, зложеній із самих добровольців і в частині, що має репрезентувати цвіт народу. Тому, хоч як комічно все те виглядало — наш поспіх, ладування цеглою наплечників, запинання їх на плечах, — нікому на думку не прийшло сміятися.

Не минуло визначених п'ять хвилин, як ми вже були готові в лаві. Четар Герман провірив наші наплечники, чи добре наладовані, а тоді дав наказ: «Струнко!». Ми витягнулися, як струни, щоб почути, яка кара нас чекає, але четар обернувся і відішов. Ми зрозуміли без слів, що прийдеться так стояти, може, годину, може, дві. Сонце, правда, вже клонилося до заходу, але ще добре гріло. За нашими плечима були кімнати старшин і в недовзі ми почули, як відчиняється якесь вікно. Без руху і майже без шепоту остерігаємо один одного кутками уст, щоб і не дрогнути, бо ми під обсервацією. І ми стоймо непорушно. П'ять хвилин, десять... Наплечники, які спершу здавалися зовсім легкими, тепер починають давити. Цегли, здавалося, так добре уложені, починають тепер тиснути, і кожна хвилина стає повна тортур. Але, заціпивши зуби, ніхто навіть не ворухнеться. П'ятнадцять... Як довго прийдеться так стояти? Чи не буде тому кінця? І коли вже здавалося, що стоймо так вже з годину, надійшов знову четар і дав наказ: «Спочинь!» А тоді наказує всім іти до кімнати і чекати дальших розпоряджень. Заборона говорити і виходити з кімнати. Виконуємо всі накази. Мовчимо. В разі потреби стараємося порозуміватися писемно. Але нема про що багато говорити. Кожний снує чорні думи і чекає, що буде далі. Але чекати не треба довго. Приходить четар із службовим і наказує здати куплі /пояси/, кріси і розети з шапок. А при тому півголосом кілька заміток: «За таке, найменше, на роботу до бавора» або «Із того мали вийти українські старшини?» Так ми вже не вояки? Ні! Ми арештанті. І не знати, що нас чекає. Суд? Робота в бавора? Кацети? По-

бачимо...

А в міжчасі для нас приготовлено нову порцію приження. Під час вечірі прийшов четар і запитав, чи хоче хтось до кльозету. Всі ми зголосилися. Взяли першу групу з 10 осіб і повели на подвір'я, де в найдальшому куті був кльозет. Переходити мусили ми попри чергу стрільців, які з ілунками чекали на вечір. І коли ми верталися назад, нам дано наказ: впасти! встати! впасти! встати! На очах багатьох стрільців ми падали в порох, піднімалися і знову летіли в порох коміті головою. Вернулися до кімнати забруджені, запорошені, засапані, а що найважніше — приниженні так, що з сорому і жалю хотілось плакати. Чергова група, побачивши, в якому стані ми вернулися, занюхали письмо носом і заявили, що вони вже не хочуть іти. Але нічого не помогло. Раз зголосилися, треба йти. І їх не оминула подібна кара.

По такому ми сподівалися нових репресій, але година минала за годиною без нічого особливого. Вкінці нам дано наказ, що в десятій годині мають бути погашені світла і маємо спати. Ми догадувалися, що в той час буде сурова контроля нашого вбрання, черевиків, кімнати, і взялися поспішно до роботи. Чистили мундири, паствуvalи на полиск черевики і зверху, і на золівках, замітали кімнату, щоб не залишилося й одної соломки. Коли вже, здавалося, все у взірцевому порядку, повлазили до ліжок і погасили світла. Була 10-та година. Чекаємо кілька хвилин, і чуємо кроки на сходах. Іде інспекція. Відчиняються двері і входить четар. Світить світло і докладно все оглядає. Піднімає черевик то тут, то там. Не хочеться вірити, але знаходить все в порядку. Гасить світло і виходить...

Рано випроваджують нас до садку. Бачимо, що чекає на нас майор. Дотепер ми мали до діла тільки з четarem. Видко, що наша доля вирішена і зараз почуємо вирок. Стаемо в лаву і чекаємо. Перше коротке переслухання:

- Чому ви не виконали наказу?
- Наказ не був звернений до нас!
- Як ви то розумієте?

— Наша чота є число один, а наказ був виданий другій чоті.

— Так! То була тільки помилка. Ви ж знали, що все ж таки наказ відноситься до вас?

Мовчимо.

— Знали чи ні?

— Так є, пане майор!

— І знаючи, не виконали його?

— Так є, пане майор! Але все ж таки наказ не був виданий до нас. Старшина, що видає наказ, має теж обов'язок знати, до кого він звертається.

— Ви тримаєтесь формалістики. Панове! Ви забагато філософуєте. А при війську філософія непотрібна. При війську лише карність, дисципліна і спіле виконання наказів має свою вагу. Від того залежить доля одиниці, роя, чоти, цілого відділу, а може і цілої армії. Вояк не роздумує, чи наказ має логіку, але виконує його. Він відповідає тільки за його виконання, а за доцільність наказу відповідає той старшина, що наказ видає. Так завжди було і так буде тут! Ви, панове, своїм поступком заперечили ту найважнішу регулу військового життя. Ви сплямили мундир, що його носите. Ви підважуєте своїм злим прикладом самі головні підвалини тої справи, задля якої ви тут прийшли. І за таку карніду поведінку повинна бути і відповідна кара. Коли б про ваш поступок довідалися німці, то побоююся, що та кара була б дуже висока, може включно з висланням до кацету. Сподіваюся, що вони про вашу поведінку ніколи не довідаються. Не тільки з огляду на вас. Але вашим поступком вони міряли б нас усіх. В іх очах ми всі носили б у собі зародки анархії, непослуху і несубординації. І тим самим ми всі стратили б в іх очах всяке значення, і все те, що ми тяжкими зусиллями здобули, пішло б на марне. Тому я кажу: сподіваюся, що німці про ваш крок ніколи не довідаються. Але, з другої сторони, я особисто не можу дозволити, щоб у сотні, яка віддана під мій нагляд, ширилося насіння бунту. Тому не можу толерувати того, що вчора сталося. За ваш нерозумний крок, необдуманий і зроблений під імпульсом хвили-

ни, ви самі видали на себе присуд. Який може бути старшина, який видає наказ, не обдумавши всіх можливостей? А ви мали бути ядром, школою, що мала видати українській армії взірцевих старшин. На тому ваша кар'єра покінчена. З нинішнім днем підстаршинська школа перестає існувати. Думаю, що ви розумієте тепер справу наслідків вашого кроку і жалуєте поступку?

— Так є, пане майор!

— В порядку. Прошу йти до магазину по ваші куплі і кріси. З нинішнім днем ви тільки звичайні стрільці. Прошу стати до збірки, як звичайно. Розхід! Гальопом біжимо до магазину, фасуємо речі і стаємо знову вояками. Зі серця спадає важкий камінь. Правда, прикро, що дорогу вгору закрито, що виключена можливість стати старшиною, але принайменше ми знову повноправні вояки. За наш нерозумний крок заплатили ми тяжкими хвилинами неспокою, тяжкими моментами упокорення, деградацією. Пізніше, на вправах, ми ще заплатили порядно муштрою і ледве живі вернулися до кімнат. Але це було для нас доброю наукою на майбутнє, доброю лекцією для всіх нас і кожного зокрема.

Покараний був і посередній спричинник того всього — К-н. Правда, не покараний старшинами. Але його вчинок принято з відразою. Тому, коли одного дня він мав виконувати дижурну службу, у-фау-де цього дня призначив його до миття кльозеті і то голими руками. І додати треба, що службу у-фау-де того дня не виконував ніхто з нашої чети, а хтось зовсім непричесний до цілого інциденту.

Коли неприємний інцидент був вже зліквідований, запитали ми четара Германа в приватному гуртку:

— Що були б ви зробили, коли б ви помилково теж видали наказ до другої чети і ми його не виконали?

— Я витягнув би був револьвер, — відповів Герман, — і положив би трупом першого-лішого з краю. Тоді щойно ми побачили, як близько було до її одної трагедії.

На замку ми перебули до 6-го липня 1941 р. Попередного дня нам сказали, що завтра о 6-ї год. рушаємо на фронт. Останні приготування. Щілення. пакування. До мундирів пришиваемо німецькі «шпігель». Це тільки, поки доїдемо до фронту. Також дістаемо легітимації. Наша офіційна назва «Організаціон Ролянд». Всі дістаемо псевдоніми. Мое нове називисько: Янковський. Також дістаемо число полової почти, щоб могли листуватися з домом. Тепер ми вже правдиве військо.

Сотня Півд. Групи ДУН під час піднімання національного прапору в Завберсдорфі. 1-ий зліва – в 1-му ряду – майор Е. Побігущий, 2-ий – д-р С. Зощук.

Константин Таланчук

«СОЛОВЕЙКИ» ДУН-у

Життя наше складається з різних пережитих періодів і фрагментів. Деякі з них вирізняються чіткіше в нашій пам'яті, ніж інші.

По багатьох роках, стрінувшись з друзями давніх літ, виявляється бажання поділитися і обмінятися з ними своїми вояцькими переживаннями, коли ми спільно ділили долю і недолю тяжких та заразом пориваючих воєнних років.

Фронтове життя пережив неодин з нас, але кожний по-різному те життя сприймав. Це є частина моїх переживань щоденних вояцьких подій з тих пам'ятних років.

Рік 1941-ий. Я працював у цукроварні в Переяславську. Моїм організаційним зверхником був Михайлишин, походив з Чортківщини. В лютому він прийшов до мене, кажучи, що ми оба виїжджаємо до Кракова на неозначений час, — «Якщо маєш речі або одяг, то залиши в когось, щоб не «пропало». За три дні ми обидва вийшли до Кракова. Там нас зібралося понад сотню і вивезено всіх у незнаному нам напрямку. По півночі ми приїхали до Берліну, звідти заладували нас на вантажні авта і відвезли в околицю Бранденбургу. На місці, що виглядало як палац, або замок, перебрали в чорні мундури і повідомили, що ми є в українському легіоні. Поза тим ніхто інший ззовні не смів про це знати.

Бараки, в яких розміщено нашу сотню, були над якимсь озером. Командантом призначено поручника «Босого», який, як я довідався опісля, згинув у партизанці. Він був нашим політичним і військовим провідником. Другою особою по команді був д-р М.Г.

Ми перейшли інтенсивний військовий, рекрутський вишкіл на протязі 4-х тижнів. Опісля нас поділили на 2 частини. 32-х призначено на військових інструкторів, між якими був пор. Босий, брат Владка Вугляра —

Євген Лобай і я. З Євгеном я широ подружив. Після цього групу, до якої я належав, вислали до Нойгаммеру Но. 1 і перебрали у мундири вермахту. За пару днів до Нойгаммеру поприїджали з інших вишкільних пунктів цілій курінь, в більшості старшини. Між ними був Роман Шухевич, опісля ген. Тарас Чупринка. Він був нашим організаційним зверхником і курінним.

В Нойгаммері ми знову перейшли вишкіл від початку. Це тривало 4-5 тижнів. В міжчасі мала початися війна, то вже не було секретом.

Нас вислано до Радимна, до німецько-большевицької границі над річкою Сян, між Перемишлем і Ярославом. Ми були там тиждень і чекали коли вибухне вулкан. 22-го червня 1941 р. вдосвіта почалася війна. Перша лінія німецької армії пішла вперед, притрималася в Янівських лісах, але недовго. Наш курінь підвезли вантажними автами до Краківця, звідки ми боєвим маршем посувалися вперед в напрямі Львова. Коло 4-ої години вранці ми вже були на Янівській рогачці у Львові. Там ми мали зупинку. В часі відпочинку сотник Р. Шухевич запитав цілій курінь, хто знає добре Львів, бо нам треба дійти до церкви Юра найкоротшою і найбезпечнішою дорогою, бо з палати Юра сподівалися большевицького опору. Мені було дивно, що, хоч виглядало, що між нами було багато львів'янів, але ніхто не голошився. Тому я виступив вперед і сказав, що знаю добре Львів.

Тоді сотник запитав мене, як, на мою думку, найкраще дійти до Юра, щоб оминути можливу зустріч з большевиками. На мою думку, найкраща й найкоротша дорога була Янівською вулицею, повз цвінттаря до вулиці Бема, тоді треба перескочити через Городецьку, Шпитальною повз високий паркан і на площе Юра. Тоді сотник сказав мені: «Беріть курінь і ведіть». За мною йшов цілій наш курінь в боєвім поготівлі. І ми, щасливо без пригод, дійшли на площе Юра без жодної зустрічі з ворогом.

Ми прийшли перед браму палати, зробили збірку і тоді почали сходитися люди, вітали нас квітами і цирими

обіймами. Між іншим нам сказали, що большевиків немає у Львові вже 3 дні. В'язні помордовані лежать по в'язничних келіях і подвір'ях у ті гарячі червневі дні.

Тоді наш курінь привели на подвір'я поміж церквою і палатою. Вкоротці показався на балконі Митрополит Андрей Шептицький і благословив нас. Це була дуже зворушлива і незабутня хвилина.

Після того сотник Р. Шухевич взяв другий рій першої сотні, в якому був і я, і ми пішли до тюрем Лоньского, щоб втримати там порядок, де було багато помордованих в'язнів, між якими сотник знайшов свого неживого рідного брата Юрка. Ми широ співчували сотникові в його великому горі

Ми там були до полудня. В обід нас змінено і перевезено до охорони військових магазинів у новій дільниці Львова, назву якої забув.

При магазинах був гараж, де були три цивільні механіки і кілька авт «Зисів», всі на газ-генератори /що опалювалися дровами/ і валилися різні частини від авт. Я запитав механіків, чи вони не перебудували б один мотор «Зиса» на бензиновий мотор. Сказали, що це не справляє жодних труднощів, треба лише змінити голову мотора. І після двох годин я вже мав тягарове 3-тонове авто, що можна було їхати бензиною. Я йм подякував, а вони були задоволені з того, що могли зробити мені прислугу.

Увечері наша група вже не йшла, а їхала на призначенні квартири на Темних валах. Після того мені дали того «Зиса» на сталій догляд, і я став постійним шофером нашого куреня «Соловейків». На авті намалювали нашу відзнаку — солов'я на гілці. Між іншим хочу згадати, що з усіх українських старшин і підстаршин у нашому курені, крім звичайного військового мундиру вермахту, ніхто не носив жодних відзнак.

Іздачі по Львові в різних справах, доводилося пережити різні пригоди зі своїм «Зисом». По рівнихдорогах ішов, як «по маслі». А під горби норовився, як норовистий кінь.

Пригадую, як одного разу їду під горбок по вул.

Стрийській. Доїжджаючи до Косінської мій «кінь» зноровився, став. Іду взад 20 метрів вдолину, завів мотор, пішов 20 метрів догори і знову став. Так з 10 разів. Потім не мав виходу, мусів задом з'їхати аж на Пелчинську, там постояв, остиг, завів мотор і поїхав. Але підходили різні механіки і кожний казав, що моторові нічого не браку, але й ніхто не міг розв'язати загадки, чому він стає. Від того часу я вже старався оминати всі горби львівських вулиць.

Коли прийшов час, що ми їхали зі Львова на Київ, то на мені «шкіра терпла», як я вийду на вул. Личаківській догори до Винник. Якось, за Божою ласкою, їхав в колоні аж за Винники вдолину. Там зачав мені мотор «скакати», і я мусів з'їхати набік і помалу їхати вкінці колони. І так бідував аж до села Словіти, коло Золочева. Заїхав на парафіяльний город на скошену конюшину. Наш рій пішов в село в пошуках за їжою, а я почав розбирати свого «Зиса». Пересипавши мотор, нічого дефективного не знайшов. Зложив, налив бензини, оливши, а мотор не тільки не хоче їхати, а й не може застартувати. Я через втому залишив і пішов спати. А хлопці — на вечірницях у селі, а колона пішла вперед, лишивши нас позаду.

В неділю рано Генко Лобай приніс мені снідання. Підкріпившися, мені прийшло на думку, щоб заглянути до бензинового баку ззаду. Відкручую рурку, а вона є заткана ватою. Вичистивши вату, закрутів назад, те взяло около півгодини, застартував мотор і готовий до їзди. Між тим прийшов до переконання, що всі советські шофери, не хочучи втікати-відступати на схід, кидали в бак вату, щоб лишатися позаду.

В обід наш рій зібрався в дорогу на схід шукати свого відділу. Проїхали Золочів, затрималися в Тарнополі на одну годину, питали за нашим відділом. Нам сказали, що відійшов далі на схід. Вийшли з Тарнополя ввечері, від'їхали три кілометри, і мені спустило колесо, Беруся відкручувати, затерлася одна шруба і не було можливо відкрутити, а я мав лише ключ, молоток і щипці. На щастя, хтось з наших хлопців мав ровер. Я вернув-

ся ним назад до Тернополя, бо бачив при дорозі кузню, Позичив майзля і приїхав назад. Відбив ту шрубу, витягнув з рова з другого авта колесо і шрубу. І так на дорозі ми очували до ранку. Без сніданку рушили далі.

Приїхали на роздоріжжя Скалат-Підволосіська, запитали в людей в селі, чи не бачили нашого відділу з відзнакою птаха /словов'я/. Нам сказали, що правдоподібно поїхали на Скалат, але не були певні.

Приїхали до Скалату і питали, що не бачили. Ми попросили дещо перекусити, і нас широко привітали, як українців, та поїхали далі до Підволосіськ.

Приїхавши туди, ніде наших не знайшли. На Збручі відбувалися бої, а ми два кілометри від Збруча заїхали і заквартирували в селі на ніч. Всюди повно німців, а наших немає. Зупинились у пошуках за харчами.

Пригадую собі: зайшов до однієї хати, де була добра, багата господарка. В хаті був дід, баба, донька або невістка і внутика-підліток. Я попросив, чи не можна б купити щось з харчів. Вони дали мені вечерю і дідусь сказав до внучки: «Піди, Галю, принеси боханець хліба і кусок сала». Я хотів їм заплатити, але дідусь сказав, що нічого не візьме, а як колись буду вертатися, щоб знову до нього вступити. Подякувавши, я пішов. Повечерявши, я з хлопцями переночував на авті під голим небом.

Вранці ми поїхали далі до Підволосіськ і там стали, бо ще дальше йшли бої. В міжчасі хлопці пішли щось «зорганізувати». Знайшли скриньку яєць у вапні. Хлопці почали варити на твердо яйця й істи. Один стрілець, волиняк, наївся тих яєць, що потім лежав три дні напівмертвий, не помогало навіть те сало, що я йому давав.

Від Підволосіськ до Волосіськ 3 кілометри, і ми їхали два дні та 1 ніч. Пригадую собі, то було пообіді. Дивлюся: народ тягне з колгоспу, що може. Попри мене іде якийсь старик і несе на плечах порожню бочку. Я йому кажу: «Дай, Боже, здоров'я, дядю!» А він, як почув українську мову, кинувся мене цілавати, з мокрими вусами, а я не міг нічого сказати, бо німці обступили

і питали, хто це є. Кажу їм, що то мій вуйко. То вони почали наділяти його цигаретами, хто як міг. Старик набрав цілу жменю цигарет і такий був щасливий, що пішов додому і забув свою бочку.

В міжчасі фронт пішов уперед. Ми іхали в напрямі Проскурова. В околиці станції Війтівці була большевицька оборонна лінія. Окопи були глибокі, на зрист людини. Коло кожної ями лежали стрільці большевицької армії, постріляні в потиліцию. Виглядало, що вони були вистріляні большевиками.

Їдемо далі до Проскурова. Там не знайшли своєї частини, а, натомість, знайшли при дорозі мішок муки, 100 кілограмів, і півмішка туалетного мила. Рушили далі в напрямі Києва. На річці Бог перед нами вилетів у повітря міст і ми, завернувшись, приїхали назад до Проскурова. Я пішов до однієї з хат і попросив господині, чи вона не зварила б нам з нашої муки макаронів, бо всі були дуже голодні. Хлопці лягли на подвір'ї відпочити, а я вийшов на вулицю приглянутися рухові. Надіхало тягарове авто, на якому стояв сотник /Р. Шухевич/. Я почав кликати його. Як він мене побачив, зіскочив з авта і запитався, чи ми не знаємо де наш курінь, бо по-винен бути десь поблизу, на південні від міста.

Пообідавши смачними макаронами, на які сотник зауважив, що це були найсмачніші, що він їх у своєму житті, ми всі вийшли в південному напрямку і відшукали свою частину. Переноочувавши, вранці вийшли далі на схід. Гід дорозі заночували в одному селі, якого назви не пригадую. Маючи в запасі ще трохи муки, я пішов до сусідньої від нашої квартири хати і попросив господиню, щоб спекла нам на дорогу хліба, а за те дістане муки. Вона дуже радо погодилася, обіцяючи хліб на ранок. При тім ще наварила з сиром вареників, що плавали в маслі.

Вночі, о 3-ій ранку, зробили алярм і наказали готоватись до виїзду. Запустивши мотор, я побіг до сусідньої хати по хліб. Забрав 9 буханців теплого ще хліба. Несучи мішок з хлібом до авта, стрінув поручника Лопатинського, який мене «благословив» карним рапор-

том, що я опустив пост біля авта. Потім ми іхали аж до пополудня. Затрималися в грабовому гайку, де вже стояли німецькі гірські відділи з мулями, що несамовито верещали. Кухня ще не надіхала, і всі були голодні, а наш рій, що їздив зі мною, сміявся з голоду, бо в запасі був хліб. Скорі приходить поручник Лопатинський і, забувши про карний рапорт, каже: «Пане товаришу, я чув, що Ви маєте хліб, бо ми з сотником дуже голодні». Розуміється, що дав їм буханець хліба, щоб підкріпилися

По обіді ми вийшли далі в напрямі Вінниці. Переїхали через оборонну лінію ім. Сталіна в околиці Деражні, Летичівка і Меджибіж. Вийшли 1 кілометр і на горбок, і якась заблукана куля пробила мені мотор і далі вже іхати було неможливо. На щастя, з нами був сотник. Як колона більш-менш переїхала, ми стали роздітися, що нам далі робити. Бо, як каже приповідка, «тяжко було нести і жаль покидати». Треба було подумати про якийсь інший транспорт. Я побачив поблизу на полі пару коней, що паслися. Тоді я сказав сотникові про можливості використання коней. Треба було піти до села, дістати упряж і затягнути авто до найближчого села. Зловивши коней, зустрівся я з селянином, і поїхали в село та з його поміччю дістали потрібну упряж. Притягнули авто до села і зупинилися на ніч, заквартирувавши в бувших колгоспних дитячих яслах. У кухні великий котел до варення є, а тільки варити в нім нема чого.

Тоді ми з сотником, з надією щось дістати, пішли до голови колгоспу. Він нам сказав, що всю худобу, яку мали, позабирали большевики, як відступали. Лишилося 5 овець, які повтікали і так уціліли. Як хочемо, можемо їх мати. Ми сказали, що для нашої голодної групи в 12 чоловік вистачає однієї вівці. Я, як різник, зловив одну і зарізав, облупив, вичистив, люди помогли принести до дитячих ясел, і ми одну половину зварили на вечерю. Другу половину поставили варити на снідання, не згадуючи про пригоду з котом. Вранці, за дозволом сотника, ми з помічником «Чаком» пішли на розшуки іншого авта.

Як тільки вийшли на роздоріжжя між Прокуровим і Вінницею та Бар і Бердичів, дивимося: їде «Зис», точнісінько такий, як я мав перед тим. Приглядаємося, стойте на східці коло мотору чех, унтерофіцер з нашої групи, і поливає з фляшки бензину на карбюратор, а наш «чудодійний» Миросль Кальба сидить за керівницею й їде. Як побачили мене, зупинились і кажуть, щоб я ішов, бо добре обзнайомлений з примхами «Зиса». На дорозі зразу не хотів направляти, бо поблизу було село. Я перебрав функцію поливача бензину, а Миросль далі ішов.

По дорозі зустрічає нас мельдер на мотоциклі з нашої частини і повідомляє, що наша частина є в ліску за приблизно 1 кілометр. Заїхавши до села, заквартирували в крайній хаті. Я зразу взявся до роботи біля авта. Відкрутив рурку в газоліновому збірнику, витягнув з рурки сподівану вату, налив знову бензину, прикрутив назад, пустив мотор і вже готові до їзди.

Квартируючи в однім кінці села, ми не знали, що большевики ще були на другому кінці і по городах. Ввечері наша група злучилася з відділом у ліску. Як я приїхав, то сотник з хлопцями вже дісталися до ліска. Зараз наш рій вислали на стійку в сторону Брайлова, де Генко Лобай був першим скорострільцем, а я другим. Ніч пройшла спокійно, а вранці вернулись до куреня.

Брайлові був численно великий відділ большевиків. Нам з горбка було видно, як їхні відділи ладують на тягарові авта цукор з цукроварні. По другій стороні в кошарах видно було людей, порозбираних, що вигрівались на сонці. Тоді вислали поручника Лопатинського з групою на розвідку. Коли вони зрівнялися з кошарами, посыпались в їхню сторону скорострільні кулі з кошар і зі сторони цукроварні. Поблизу були викопані ями, з яких брали пісок. Користаючи з цього, наші хлопці вскочили в ями і скрилися від перехресного вогню. Коли вогонь перервано, поручник набрав відваги, підніс голову, на окопі побачив голову собаки і крикнув — «Хлопці, пес, гранати!». В той момент хлопці відбезпечили по гранаті і кинули, зробивши «Кашу». Користаючи з моменту заміщення, швидко просунулися ро-

вами до жита і прийшли житом до куреня. При цьому принесли одного стрільця, Мельничука, раненого двічі в ту саму стопу. А підстаршина, німець, був ранений в кисть руки. За відвагу пор. Лопатинський дістав відзнакення, хрест бойової заслуги.

На другий день був випадок, що надлетьєв совєтський літак-кукурудзянік. Друг Панчук застрочив на нього зі скоростріла, і совєтський скоростріл полетів вниз з літака. Панчук теж дістав за це відзнакення — хрест заслуги.

Звідти нас перенесено до м. Літина. Там ми перебували 3 тижні, чекали на наказ з Берліну. Опісля збрали нас до Жмеринки, заладували на поїзд і відіслали до Krakova. Звідти приблизно через тиждень відіслали нас до Нойгаммеру Но. 2, де ми були прибл. 3 тижні, а тоді вислали нас на перевищкіл до Франкфурту над Одрою, де злучили нас з «Роляндом» і дали назву «Ролянд-Нахтігаль».

У Франкфурті ми перебували цілу зиму. Я там був до лютого 1942 року. Одного дня сотник закликав мене і Данилова до канцелярії і сказав: «Тепер є нагода: тікайте до Галичини! Як зайдете щасливо на місце, напишіть до мене, і я вас сполучу із сіткою». За 2 дні ми рішили вночі відічати. Я післав Генка Лобая, щоб купив нам квитки до Krakova. Маючи квитки, ми з Даниловим вийшли з касарень. Ідуши в місті, пересідали з трамваю, і на зупинці Данилів дістав раптовий вибух крові горлом і носом. Я попросив принаїдних людей, щоб закликали карету швидкої допомоги. Його забрали до лікарні, а я поїхав на станцію, сів у поїзд, приїхав на 4 год. ранку до Котовиць. Про дальшу долю д-р Данилова мені невідомо.

На границі в Котовицях я висів з поїзду, вийшов на широку, дуже ясно освічену вулицю і побачив перед собою міст, на якім стояло дві будки сторожі. При кінці мосту на протилежнім боці видно було, що стояли біля будки 3 валізки. Я настрашився, що я вже в руках по-граничної сторожі.

Тікати — вже було запізно, і я рішився переходити міст. Підійшов ближче, в будці немає нікого. Переїшов на другу сторону, і там немає нікого, самі валізи. Тоді йду далі в темряву, приспішуочи кроку. З полегшую йду далі і по дорозі зустрічаю старика, питаю /польські/, де є границя. Він каже, що до границі ще далеко. «Як будеш йти пішки, десь щойно на 4-ту год. по полуничні зайдеш до границі». Я питаю а що це за границя? Він відповів, що це — адміністративна, а там буде політична. Каже: «Як дійдеш до другої границі, не иди в місто, а піди в крайні хати і питай, щоб хтось показав, де треба переходити». Як я вже добився зовсім ввечері, зайдов до крайньої хати, в якій була жінка з 3-ма дітьми, запитав чи не могла б зварити гарячої води або чаю, бо дуже змерз. Налився чаю і розговорившися з господинею про можливості переходу кордону, вона порадила мені піти до 5-ої хати, де мешкав чоловік без ноги, що завідував всіма операціями переходу кордону. Я прилучився до групи 5-ох, що вже чекали у нього на провідника.

Ми чекали до 12-ої години ночі, а тому що провідник не пришов, ми мусіли вийти з його хати. Як я вийшов, за мною вийшли теж два хлопці з Жовківщини, які рішилися йти зі мною на границю.

Ми пустилися йти на схід, навпроте, снігом по коліна. Прийшли до лісу, вийшли на невідому стежку, що провадила в глибину лісу. Несподівано зустрілися з двома пачкарями, позатим щасливо перейшли кордон. На ранок дійшли до залізничної зупинки і всіли до поїзду на Krakів.

Маючи військові документи, я не мав труднощів дістати «пляцкарти» до Львова. У Львові ми з хлопцями розлучилися. Я поїхав в свою околицю, в Золочівщину.

Знайшов собі працю в аптекі і дістав всі легальні папери. Написав до сотника Р. Шухевича, що я на місці. По 3-ох місяцях я дістав організаційний зв'язок, з призначенням на окружного коменданта військової самооборони Золочівської округи. Першим моїм завданням

було підшукати повітових комендантів і заступників самооборони.

Перебув я на тому становищі до серпня місяця 1943 року, коли був злапаний німцями в облаві, з групою 15 осіб. Завезли нас до Лонцького, де по кількох тижнях «пересипки», вивезли до Авшвицу, де я ділив незавидну долю з іншими друзями.

К. Т. — «Різник»

Група «Нахтигаль» — 1942 р.

Перший ряд; сидять зліва: Іван Сорока, Іван Тхорик, Генко Лобай. Другий ряд, зліва: Дучак, Я. Іванів, М. Литвинець, М. Мартинець, Кость Таланчук, «Чак» і Н.Н.

Степан Котелець-Лісовий

МІЙ СПОМИН З ЛЕГІОНУ

У Krakovі й Komancі

Була пізна осінь 1940 року. Я був у Krakovі і працював у пекарні. В таборі при вул. Яблоновській був табір для молодих людей, які втекли через Сян чи Буг від большевиків на німецьку сторону. Це були здебільша молоді хлопці, з якими я часто зустрічався. Вони не затримувалися довго в тому таборі, бо Український Допомоговий Комітет висилав їх до Німеччини на роботу до баварів чи фабрик, здебільша до фабрик Сіменса. Деякі зголосилися до Зондердінсту або Арбайтсдінсту. Нас кільканадцять зголосилися до Арбайтсдінсту. Тут нас усіх зареєстрували і звеліли бути на означений час на залізничній станції.

Байдорі й усміхнені, ми прямували kраківськими алеями на двірець. Тут панував великий рух, було багато військових, Нас зустрінув сотник Сулятицький. Він завів нас до військового потягу, посадив нас до вагону і попрощався з нами. Незабаром потяг рушив на схід, але куди він мав нас завести, того ми не знали. Ми їхали через Tarnів, Стружів, Ясло, Коросно і Sianik. В Zagір'ю нас пересадили до потягу, який їхав на Komancu і Lupkіv, в сторону Чехо-Словаччини. Далеко ми ним не заїхали, нас висадили в Komancі. Обладовані валіzkами і течками з харчами, ми рушили пішки до Arbajtдинstu, віддаленого на яких два кілометри від станції. До табору, куди нас вели, треба було йти нагору, отже ми добре таки впріли. В нашій групі були молоді і старші люди, які вже мали за собою службу в польськім війську. Були хлопці з-під Lvova, Staniславова, Перемишля, а були й уродженці Krakova, діти українських емігрантів. Я мав друга з Zashkova, пристійного студента львівської політехніки. Mirona.

В таборі на нас витріщали очі, як на якусь дедацію, бо ми всі були гарно вбрані, з валіzkами і течками. Тaborовики, яких ми застали, були бідно одягнені й виголоджені. Їх завербували були до праці відразу по переході Sianu. Тут перебрали і нас по-taborовому, в чеські або польські військові дреліхи і чоботи. Обід був дуже бідененький, зупа і гуляш. Ми були розчаровані, але радісно знайомилися з друзями з Sokalshchini, Holmshchini, Strijshchini, Sambirshchini. Комендант табору був судетський німець, а його помічник, теж німець зі Strijshchini і добре говорив по-ukrainськи. Наш денній порядок був доволі одноманітний: до полуночі руханкові вправи з впорядом, по полуночі навчання, — теренознавство, німецька мова й ін. Деяким це не подобалося, і пару хлопців з нашої групи втекли з табору, але їх зловили в Korosni, а що з ними далі сталося, ми так і не довідалися. Ми, що залишилися в таборі, швидко привикли до всього, добре поводилися і навіть здобули прихильність коменданта. Він дозволяв охочим виходити з табору до Komanci — до ресторану, чи на інші розривки, бо ми мали гроши. Одного разу нас кількох таки добре підхмелілись у Komanci, а повернувшись пізно до табору, нарobili немало шуму. Почувши тупіт чобіт і прокльони надбігаючого коменданта, ми даремно намагалися сковатися в чоботах під ковдрами. В порядку кари, комендант замкнув нас на яку годину до ледівні, а тоді звелів нам переврати стійку. Був сильний мороз, а ми троє мусили тримати цілий день стійку, до того ж інші сердеги були змущені вправляти за нас карну муштуру. Зайво й казати, як нас кляли при тому.

З наближенням Різдвяних свят деякі тaborовики з Sokalshchini, що вже довше тут були, дістали відпустку додому на свята. Пішли і ми з Mironom до коменданта, і — на диво — теж дістали двохтижневу відпустку. Miron poїхав на Holmshchini, а я до своїх батьків на рідну Lemkivshchini.

У «Веркшузах»

Свята ми провели весело серед рідних і знайомих. По повороті всіх з вілпушки почалася розсилка нас усіх у глибину Польщі до «Веркшузів». Нашу групу перенесли до Дуклі і Барвінку. Ми застали тут чимало студентів з Ярославщини і Перемишлі, були тут теж колишні в'язні Берези Картузької. Перед нашим приїздом сюди чимало хлопців виїхали були до Бранденбургії на вишкіл, після якого знову повернулися до Веркшузів у місцевостях Скаржиска, Пйонкі, Сталева Воля і ін. Моя група перебувала в дворі якогось польського дідича, в запустілому будинку, де — як всі в околиці говорили, — «щось страшило». М. ін. оповідали, що, як раз на пробу замкнули в тім домі собаку на ніч, то рано вона вже не жила. Місцеве населення зі злорадною цікавістю приглядалося, як ми входили до того «страшного» будинку на перший наш нічліг, і були помітно розчаровані, коли ми вранці вийшли всі здорові і веселі. Але і я і другі мої друзі, стоячи вночі на стійці, на самоті, відчували якесь дивне пригноблення і неспокій. В день ми мали різні заняття: одні йшли на працю в каменоломах, другі чистили запущене подвір'я і великий город, де було багато старих дерев, а далі немов серед парку, темний таємничий став. Привівши усе до сякого-такого порядку, ми мали знамените місце на гру у відбиванку чи у футбол.

Д У Н

Весна 1941 року була дуже припізнена, було зимно, дошкулювали холодні дощі. Я дуже перестудився і сильно кашляв, так що вночі другим не давав спати. Коли я зголосив свою недугу комендантovi, він вислав мене з одним німцем на пересвітлення легенів. Лікар прописав мені якісь ліки, і це мені справді помогло.

Десь під кінець квітня нас кільканадцятьох покликали до коменданта. Він сказав нам, що висилає нас до Krakova, а там нас спрямують далі. Нам стало мармотно, що нас розлучають, бо не всіх висилають разом. Але на розмови не було часу. Магазинер

видав кожному харчі на дорогу — консерви, сир, масло, хліб. Мені, як своєму доброму знайомому, він без принуки наладував повну валізку консервів, мовляв, щоб я «добре згадував його», бо він залишився на місці. До мене прилучився друг Любінський, якого брат був священиком. Всі ми швидко попрощалися з колегами, які залишилися, всіли до автомашини і незабаром заладувалися на станції до потягу, що завіз нас до Krakova. З краківського двірця нас відпроваджено до табору біженців на вулиці Гертруди, недалеко від Яблонівської.

Отут я і мої колеги вперше побачили чимало визначених осіб у великій громаді наших людей з Галичини і Волині, між ними — Романа Шухевича, Миколу Лебедя, Юрка Калину й інших. У Krakovі був тоді збірний пункт вибраних до «ДУН» — Дружин Українських Націоналістів. Тут попрощав мене друг Любінський словами: «Стешку, бери мою валізочку з харчами, бо я залишаюся в Krakovі при браті». Що з ним далі сталося, я й досі не знаю.

З Krakova ми від'їхали через Катовиці до Німеччини, далі через Лігницю до Бресляв, де ми висіли з потягу. Тут на нас чекали вже військові автомашини, які повезли нас у невідоме. В одній машині хлопці почали співати, але якийсь німець крикнув різко «Ніхт зінген!» — і все затихло. Десь перед північчю нас привезли до бараків на Нойгаммер.

Бараків було тут багато. Рано ми посідали у спільній столовій, а тоді пішли до магазину, де нам видано увесь військовий одяг — мундир, чоботи, черевики і т.д. Було тут всього багато, не так, як у Арбайтсдінсти. Кожний мав призначенні йому місце в баракі, де міг уклсти весь свій виряд.

В кількох найближчих днях ми всі перейшли лікарські оглядини, отримали різні застрики, а тоді почалася військова муштра. Ми вставали о годині 6:30 рано, милючися, голилися, о год. 7-ї сидали, у 8-ї вишли на збирку. Нас поділили на рої і так ми йшли на вправи до го-

дини 11-ої. Обідня перерва тривала до год. 1-ої. По обід ми йшли сотнями. Котра сотня пішла перша, та мала доволі часу на їжу, чищення зброй і відпочинок, а остання ледве встигала з'їсти обід. По перерві ми йшли на виклади користування зброєю. Інструктор вчив нас, як треба розбирати і знову складати кулемет чи автомат, і кожний з нас мусів опанувати ту штуку перфектно. Між 5 і 6-ою годинами ми мали вечірню, а після того дозвілля, яке кожний використовував, як міг і як хотів. Одні пробували опалюватися під вечірнім сонцем, лежачи на дахах бараків, другі йшли до кантини на пиво та на розмови зі старими й новими знайомими. Я стрінув там знайомих з-під Перемишля, і в часі розмови почув від кількох, що вони «мельниківці», тому швидко звідси заберуться. За якийсь час приступив до мене пор. Мартинець і почав мене випитувати, про що ті хлопці говорили зі мною. Незабаром та мельниківська групка покинули Нойгамер, а куди поїхали, я не знаю.

На дальших вправах ми на стрільніці вправлялися у стрілянні з крісів та пістолів і в киданні гранат, вправлялися також у газових масках. Терен був пісковий, так що ми щодня мусіли брати душ, щоб очиститися від пилу. Щодо харчу, то його було для нас замало, отже мій запас консервів швидко малів, бо я ділився ними з усіма вояками з нашого роя. Час минав нам швидко.

Нашим районом був строгий німець зі Шлеська, який трохи розумів польську мову. Він ганяв нас, як собак, вимагаючи, щоб все було виконуване на сто відсотків; хто не встигав, той був суверо караний.

Наблизився день вибуху війни, а ми про це нічого не знали, бо були ізольовані від світу. Десь біля 20 червня приїхали до нас «пані з Проводу», як це тоді говорилося між нами, щоб прийняти від нас присягу. Церемонія відбулася на площі біля бараків. Ми, стоячи на струнко, повторяли слова присяги. По присязі «шаржа» віталася з нами, потім ми розійшлися до бараків, а гості від'їхали. Тепер ми вже знали, що війна «на

волоску». Ми щодня ходили на стрільніцю, де особливо сотник Шухевич дуже пильно приглядався, як хто з нас стріляє.

В похід

Ось ми отримали все, що потрібно воякові на фронті, в тім теж «залізну порцію» у вигляді консерви. Всідаємо у повному виряді до автомашини, нас привозять на станцію, заладовують до вагонів. Коли потяг рушив, кожний з нас тільки перехрестився і зіткнув: «Господи, допоможи!». На полях обабіч «штрекі» баварці — мужчини і жінки збирали вже сіно, але на вид потягу ставали і завзято вимахували руками «на прощання». Потяг затримався у Бресляві, де було багато війська, а всі їхали на схід. Через Лігницу, Катовиці, Krakів, Риців ми прибули до Ланцуту. Тут ми пересіли на автомашини, які завезли нас до польського села Пантиловичі прямо до фільварку, де ми мали ночувати. Ми понатягали соломи з великої скирти, щоб вигідніше переспати на вільному повітрі. Влаштилька фільварку, полька, думаючи, що ми німці, буркнула до слуг: «Гдібим вੱਦзяля, же пшийдов ту шваби, билабим спаліла те сломе». Наші хлопці все те чули і розуміли, але не давали про себе знати.

На другий день рано, по сніданку, ми рушили в дальшу дорогу пішки. Було дуже гаряче, а ми йшли з важкими наплечниками і з повним вирядом. Кожному з чола під горохом котився, всі ми були дуже спраглі, але не вільно було води напитися. В селах, через які ми переходили, люди ставили відерка з водою при дорозі, щоб вояки напилися, але старшини перевертали відерця копняками в рів. Кілька хлопців зімліло, їх забрали на автомашини. Виснажені до краю, ми під вечір добилися до містечка Радимна, звідки якраз вибралася якесь військова частина. Ми розбрелись по хатах і стодолах, де хто був призначений, падали колодами на солому, що була вже стерта на січку, і відразу засинали.

Вранці збудив нас гуркіт літаків, рев гармат, вибух бомб. Почалася війна, але ми того дня не виходили з Радимна. Були тільки біля 1-ої години на стадіоні над рікою, перевіряли зброю, наоливлювали кулемети. Раптом надлетіла ескадра совєтських літаків. Ми по розбігалися і укрилися, але ворожі летуни зовсім нас не заважили, бо посыдали бомби на поля і худобу по північній стороні міста, від чого згоріло кілька хат і було вбитих кілька корів. Ми ще одну ніч переноочували в Радимні, а на другий день перейшли річку Сян і загороду колючих дротів і рушили в напрямі на Львів. Населення вітало нас з ентузіазмом. В Krakівці догоряли будинки, між ними і млин, а також кілька совєтських танків і автомашин. Минули ми і Яворів, прямуючи на Янівські ліси. Наша кухня диміла в лісі, але ми з неї не користались, бо перевіряли лісовий масив. Потім нас забрали автомашини і повезли до Львова.

У Львові

Шлях до Львова був сильно затарасований автомашинами з військом. Деякі наші друзі продісталися були до Львова на багато годин перед нами. В місті ще горіли доми і ще лунали вибухи артилерійних стрілень. Гурти перестрашених людей поволі вилазили зі сковищ, куди були склонилися при відступі большевиків. Наша сотня вступила у Львів у надвечірніх годинах і заквартирувала в готелі «Асторія». Наші хлопці були добре виголоджені, тож не ждучи на польову кухню, об'їлися солодощів і запили вином і горілкою Бачевського, і здебільша прикро це відхорували. Ми були два дні в готелі «Асторія», а тоді нас перевезли до школи на вулиці Курковій.

Вже на другий день по приїзді до Львова ми поспішили до тюрми «Бригідки», щоб бути свідками макабричних сцен. В атмосфері страшного смороду від розкладених трупів лунали тут розпачливі ридання і голосіння жінок, матерів і дітей, які розшукували своїх найрідніших серед сотень понівечених тіл — жертв не-

людської жорстокості московських катів. Багато трупів мали поторощені зовсім голови, видовбані очі, повідрізувані носи, так, що лиць неможливо було розпізнати; поламані руки й ноги; замуровані цементом окремі келії, заповнені вщерть трупами. Тут діялися серцероздирачі сцени, що перевершували Дантове «Пекло». Я був свідком віднайдення змасакрованого тіла сл.п. Юрія Шухевича, рідного брата нашого командира Романа, а потім з іншими друзями-вояками брав участь у його похороні. Той образ «Бригідок» з перших днів липня 1941 року не затреться в моїй пам'яті до смерті.

Я був тоді перший раз у Львові. Разом з друзями оглядав це наше дороге місто. Були ми в катедрі св. Юра, на площі Сокола-Батька, на Підзамчі, на Високій Горі, у Стрийському парку, у Волоській церкві; було що оглядати і подивляти, було за що полюбити цю нашу столицю. У Волоській церкві я стрінувся і говорив з о. Зятиком, професором Богословської академії. Він розповів мені, як то большевики зігнали їх усіх разом, знущалися над ними і погрожували тортурами і смертю, а вони тільки мовчки гаряче молилися. Господь їх охоронив.

Українське населення Львова дуже врадувалося, бачучи в місті рідне військо. Вістка про це дуже швидко поширилася по всій околиці, і відразу з усіх сусідніх сіл і містечок почали до Львова масово приїздити, здебільша на роверах, хлопці й дівчата, щоб зустрінутися зі своїми братами або судженими в рядах нашого війська. Це були дуже радісні хвилини вітання, з обіймами, цілунками, сльозами зворушення. Я стрінувся тоді зі знайомими з Комарна, Барткова, зі Стрийщини, з Борислава, Дрогобича. У Львові тоді формувався Український Уряд, отже молодих хлопців найбільше цікавило питання, коли почнуть брати їх усіх до українського війська.

Мене й ще кількох моїх камрадів стрінула тоді неприємна пригода. В тих перших днях по відступі

большевиків населення Львова кинулося грабувати крамниці та магазини, тягнути все, що попало їм під руки. Зайшов і я з колегами до одного магазину зі спортивним вирядом і, щоб навести «лад» у суматоці, почали самі видавати людям деякі речі. А того ми не завважили, що на дверях вже давно висіла об'яза «бешлягнат», та й двері перед тим були опечатані. Отут нас накрила німецька польова жандармерія. Цивілі в паніці повтікали, одні з товаром, другі голіруч, а нам, військовим, довелося відповідати за все. Нам відбрали наші документи і відпустили з погрозами. Ми боялися, що всі попадемо під польовий суд за грабіж державного майна. Але цим разом ми ще мали «щастя». Офіцер жандармерії, який мав при собі всі наші документи, йдучи далі в сторону Винник, попав автомашиною на міну і згорів разом із шофером і всіма пасажирами. Ми отримали нові книжки і документи, а сотня наша дістала наказ вантажитися на автомашини і їхати на схід. Інші сотні ще затрималися на кілька днів у Львові, а тоді й вони рушили за нами.

Через Тернопіль — далі на схід

По дорозі до Тернополя ми бачили сотки советських танків, автомашин і гармат обабіч шляху і по ро-вах, в більшості спалені, але були й непошкоджені. В Тернополі на ринку приступила до нас група наших підпільників і привітали нас грімким співом «Ми українські партизани». Наша сотня підтягнула за ними, а тоді ми почали вітатися, знайомитися, розмовляти. І тут теж усіх найбільше цікавило питання, коли почнеться набір до українського війська. Тернопіль та-кож пережив страхіття останніх днів московської займанщини, з горами трупів, поруйнованими домами і т.д.

Наши вояки, як на лихо, об'яснили оселедців і почали навипередки дудлити воду. Побачив це пор. Лопатинський і до нас з криком: «Ах, ви, с....ини! То ви не знаєте, що вода затроєна? А шлях би вас трафив! і т.д.

На Україні. Р. Кашубинський /4-ий зліва/ зі своїм роєм.

Ми перебули в Тернополі кілька днів, а тоді від'їхали до Грималова, де нас дуже сердечно вітало населення, місцеве і з довколишніх сіл. Люди прямо засидали нас дарунками-харчами: яйцями, солониною, білим хлібом і іншими присмаками. При тому оповідали нам, як большевики тікали, то навіть їсти не хотіли, щоб тільки перескочити Збруч.

По кількаденному побуті в Грималові нас розіслали по всіх довколишніх селах організувати фірманки для перевезення військового вантажу за Збруч. Автомашини не могли з цим впоратися, бо далі не було добрих доріг. Я ще з одним стрільцем поїхав до села Посівка. Ночували ми в багатого господаря, який щойно перед війною повернувся додому з Америки. Больщевики уважали його куркулем і накладали на нього дуже високі податки; якщо б не заплатив, загрожувало йому вивезення на Сибір. Але добрі люди допомогли

йому виплутатися з біди. Хлопці знов розказували, як то вони розброювали утікаючих червоноармійців; дівчата частували їх хлібом і молоком, а хлопці забирали зброю. Навіть показали нам до 150 крісів і «дехтярів» захованих в читальні під сценою. В тому селі ми завербували до 20 фірманок. Незабаром зібралися в Гришалові б. двісті возів з кіньми і погоничами. Всі вози навантажено військовим товаром, ми щасливо переправилися через ріку Збруч і зупинилися в Сатанові.

Бідна була та побольщевицька дійсність, яку ми застали за Збручем. Населення обдерте, заморене голодом; жалко було дивитися на блідих жінок з маленькими дітьми на руках, які жадібно дивилися на наші вози з усіким добром. Ми давали їм, що тільки могли, головно харчі, яких ми мали доволі багато ще з Гришаловою. Саме починалися жнива. Майже всі люди зривали досягаючі колоски і живилися витеребленим зерном і дітей ним годували, бо інших харчів у них не було. Колгоспні магазини були зовсім порожні. Трактори і комбайни валилися як непотріби, поржавлені і попсuti. А тут війна в повному розгоні, війська пруть на схід, всі головні шляхи затарасовані автомашинами і танками; на всіх бічних доріжках позастрягали авта в чорноземній грязюці, так що годі було їх витягнути... Наши фірманки давали собі краще раду. Під вечір увесь наш табір затримувався на одному місці, під охороною, а ми йшли ночувати до хат.

Пригадую, як я квартирував у селі Міхалполе в одного кол. петлюрівця, який за большевиків завідував колгоспною пасікою. Питає він мене, що має робити з медом, бо настала пора його вибирати. Я кажу: «Вибирайте чимшивидше, поки ще нема німецької адміністрації.» Так балакали ми до пізної ночі. Довідалися, що тим шляхом ішли недавно наші похідні групи, одні на роверах, другі пішки; німців виминали, ночували у колгоспних скиртах, робили віча по селях і містечках, кидали гасла: «Україна для українців!» «Український

хліб для українців!», Збирайте урожай і магазинуйте зерно для себе і своїх дітей!» і т.п. Одночасно населення запитувало зливовано, як то так: одні українці з заходу йдуть бідні і голодні, сплять у скиртах, криються від німців, а от другі, також українці, їдуть разом з німцями і помагають їм виловлювати своїх братів... Це була мова про мельниківців на службі гестапа

У весь наш «форшпан» доїхав до Жмеринки, де вивантажено увесь товар на великій площі. Кожний погонич дістав відповідну посвідку від німецького майора. На прохання візників я видав їм пару крісів для самооборони в їхній поворотній дорозі. Але вони цим не задоволились. У Жмеринці, яка була великою вузловою станцією для потягів, що йшли на Київ, Одесу і ін., було чимало магазинів та варсттав праці. В магазинах було дуже багато різного залишного приладдя, якого було обмаль у Галичині, як сокири, пили, лопати, свердли, молотки, цвяхи, відра, і т.д. Фірмани набрали собі того добра чимало, в чому ми їм допомагали; лише деякі боялися брати. Згодом я, переписуючись з другом з с. Пайки, довідався, що все це добро наші погоничі щасливо довезли до своїх.

Населення за Збручем, хоч бідне, ставилось до нас з великою прихильністю, і люди вгощали нас, чим могли. В той час уже дозрілі були черешні і вишні, а там і ранні груші. Це була околиця великих овочевих садів, що тягнулися цілими кілометрами. Оцим нас і вгощали: ягодами, овочами, кавунами.

Заїхали ми автомашинами під Вінницю і зупинилися у Юзвині, де перестояли довший час. Бівакували ми під цельтами, по приватних садах, мали свою кухню, але люди завжди запрошуvalи нас до своїх убогих хат, щоб почути нас варениками з черешнями та компотом з яблук і трускавок.

Роззброєні й інтерновані

В той час рішалася доля нашої військової частини, у зв'язку з виарештуванням нашого уряду. Одного разу

приступив до нашого роя низького росту німець і, не то жартуючи, не то глузуючи сказав: «Ви тепер хіба поїдете додому помагати батькам збирати збіжжя, бо знав німець що в траві пищить, але не хотів ясно сказати.

За кілька днів дано наказ для нас усіх: «Збірка на площі!» У рядах стали разом старшини, підстаршини і вояцтво. До нас під'їхали автомашиною німецькі високі старшини з генералом на чолі, який сказав нам різко і коротко, що ми тепер повернемось туди, звідки приїхали. Рядами вояцтва пройшов тільки глухий шелест, і це був кінець.

З Юзвина відставлено нас автомашинами на залізничну станцію, а там потяг повіз нас знову на захід, до Львова. Тут постояли ми яку годину, нікуди нас не відпускали. У Krakovі нас запровадили на нічліг до якоїсь школи, а на другий день усіх роззбройли, але ще дали свободу рухів. Я з другом Lиком пішов зробити собі пам'яткову знімку, яку, навіть не приглянувшись до неї, добре, зразу ж вислав поштою додому. Як згодом я довідався, батько, глянувши на знімку, вибухнув плачем, бо думав, що я вже без руки а вона була зовсім затемнена на світлині. По якому тижневі нас повезли з Krakova знову до Нойгамера, де ми опинилися в порожніх муріваних будинках.

Так почався наш новий і сумний етап життя. Ми мали визначену зону, в якій могли горушуватися, без права переступити її; ми були інтерновані. Роботи жодної чи будь-якого заняття нам не дали. Харчування було дуже бідне. Пайку хліба, що мала вистарчiti кожному на два дні, хлопці з'їдали відразу до крихти. Не диво, що як тільки кухар гукнув, що в кітлі остало ще трохи зупи, ми всі бігли стрімголов по «репету». Найбільше побивався за зупою студент теології Лунь, який за повняв нею всі менажки, так що цілій наш рій міг ще раз підкріпитися перед сном; хлопці з вдячності дали йому титул «рекордового репетяра». Щоб приспішити біг часу, ми щодня виконували руханкові вправи, купали-

ся в басейні, грали в футбол, а вечорами грали в карти і розповідали один одному всячину. Не раз ішли в лісок шукати підпеньків, але їх не було, бо стояла суха погода.

Недалеко від наших бльоکів був табір полонених, обгороджений колючим дротом. Було там кілька тисяч наших хлопців, які попали в німецький полон. Дехто з наших вояків віднайшов між полоненими свого брата, чи швагра, то мусіли тільки здалека через дроти перевірюватись, бо підходити близче було заборонено.

Я листувався з сестрою, яка в Мюнхені працювала у пекарні. Вона прислала мені багато карток на хліб і булки, отже я розподілював ті картки, як тільки міг, між камрадами. Одного разу під вечір наша трійка поверталася з недалекої пекарні, кожний з хлібиною під пахвою. Напроти нас надійшла ще одна трійка: сотник Роман Шухевич, о. д-р Іван Гриньох, капелян, д-р Головацький, що вийшли собі на прохід. Ми поздоровили їх по-військовому, а сотник відразу запитав, де ми взяли хліб. Я розказав їм про свої хлібні марки і відразу дав їм усім по кілька. Вони були дуже врадувані і сердечно дякували.

Так минули нам гарні теплі місяці серпень і вересень. Багато хлопців мали свої фотоапарати, отже ми й тут робили собі при всякій нагоді знімки. Кожний з нас мав теж чимало знімок з минулих днів, в тім макабричні світlinи помордованих в Бригідках, мали утривалені радісні сцени з днів Української Державності у Львові, а ще більше прекрасних знімок з Тернополя, де їхали на конях наші хлопці в народніх строях, за ними маршували дівчата, а збоку оркестра різала марша. Було що згадувати, як то радість з журбою обнялася.

Знов у Легіоні

Одного дня під кінець жовтня 1941 року приїхали до Нойгамера високі німецькі старшини з генералом. Ми стояли в рядах на струнко на площі, а вони нас

оглядали, навіть заглядали в зуби, як коням, а тоді генерал промовив до нас: «Козакен — Гайдамакен!» і далі поінформував, що ми звільнені з війська, а нас перебере «Орднунгс-Поліцай» під свої накази. А як хтось того не хоче, того вишлють до роботи до баворів або до фабрик, а додому нас не пустять. Контракт маємо підписати на один рік. Ми не довго надумувались. Хоч ніхто з нашої старшини нас не заохочував до того, майже всі зголосилися до поліційної служби, мовляв — «рік не вік». Лиш кілька зголосилися на роботи в Німеччині. Поручника Лопатинського і о. капеляна Гриньоха забрали від нас до Остміністерю. При звільненні кожний з нас дістав по 50 н. марок «винагороди».

За кілька днів ми попрощалися з Нойгамером, потяг завіз нас до Франкфурту над Одрою. Тут ми зустрінулись з друзями з «Роллянд» під командою майора Побігущого і разом помаршували через місто до бараків — вже на полях. Ми знову стали членами Легіону. Але не попали до давніх сотень. Давніше я належав до першої сотні Романа Шухевича. У Франкфурті до першої сотні взяли самих високих, на 180 см. Я попав до другої сотні, до сотника Бригідира з «Роллянду». Нашим Курінним був майор Євген Побігущий.

Ми віддали все старе обмундирування, а дістали в магазині зовсім новий виряд: чоботи, черевики, дві пари одягу, плащ, по кілька пар спідній білизни, також нові кріси й автомати. Тільки колір мундуру був інший як перед тим. Також харчі були кращі і обильніші, кухарі були наші, варили добре. Ми щодня ходили на вправи на полі, часом відбували мушту на подвір'ю бараку. Курінний Побігущий був дуже вимогливий щодо чистоти і дисципліни. Коли стрільці в часі дозвілля ішли в місто, майор особисто перевіряв, чи все в порядку, навіть чи хусточка була чиста. Як шось йому не подобалося, завертав стрільця від брами до бараку. Тому вояцтво старалося його всіляко виминати. Подібну інспекцію ми переходили щовечора перед спанням. Та-

Злучення Північного і Південного Куреня в один Легіон ДУН
(В першому ряді сидять зліва направо: 1) пор. Василь Сидор (пізніше Командир УПА Шелест), 2) ад'ютант Легіону пор. Герман (орг. псевдо Орлик), 3) Командант Північного Куреня ДУН-у сотн. Роман Шухевич (пізніше ген.-хор. УПА Т. Чупринка), 4) Командант Південного Куреня ДУН мір. Є. Побігущий, 5) в другому ряді за ним чот. УПА Лунь)

кими ж педантами були хор. Хом'як і бунчужний Ілько Рачко з Закарпаття. Хом'яка ми звали Гамалією, а Рачка кликали «Вуйку». Він нераз казився зі злости, як хтось у темряві гаркнув на нього: «Вуйку, ваші чоботи не вичищені!»

Коли ми в суботу маршували через Франкфурт, ідучи до кіна і грімко співали наші пісні, люди ставали на дорозі, вікна відчинялися, всі цікаво на нас дивилися і слухали гарної мельодії.

Наблизялися Різдвяні свята. Ми продовж кількох тижнів кожної п'ятниці відмовляли собі масла і консервів, щоб заощадити їх на святкові подарунки для потрібуючих українців. Перед святами сотник Шухевич вибрав одного стрільця зі Стрийщини, дав йому потрібні інструкції і вислав з двома валізами, наладованими маслом, консервами і іншим добром, до Берліна, щоб там передав це все пані Ярославі Бандері й іншим нашим

паням, що були разом конфіновані. Стрілець виконав доручення, але мусів уважати, щоб не наткнутися на німецького жандарма, який пильнував помешкання пані Бандери і слідкував за входячими до будинку.

Наш Святий Вечір у Франкфурті був вийнятковий та зворушливий. Наши кухарі приготували нам традиційну українську вечерю: була кутя, борщ, пироги, узвар. Всі були втягнені по-святковому, велика заля була прибрана, коляди наши звучали урочисто, ми зворушені бажали один одному щасливого Нового Року.

На відпустці

По святах нас порадували вісткою, що кожний з нас дістане двотижневий «урльоп», але не всі нараз, а групами. Все вояцтво було у піднесеному настрою. Одні виїздили, другі поверталися і цікаво розповідали про свої зустрічі з рідними, але було кількох таких, що вже не повернулися з відпустки. Були побоювання, що через тих дезертирів решта не дістане відпустки, але, слава Богу, всі дістали. Я дістав «урльоп» щойно в березні, до рідної хати добився з трудом через великі сніги. Вдома дуже врадувалися моїм приїздом, що я живий і здоровий. На лихо, в селі ширився тиф, так що годі було зустрічатися з друзями і знайомими. Тиф принесли в село полонені, що втікли з табору в Риманові. Розповідали страхіття про той табір. В ньому загинуло яких десять тисяч українців, що не хотіли битися за Москву і Сталіна. Піддавшись у німецький полон, вони запізно побачили, до кого вони попали. Німці не дали їм нічого їсти впродовж кількох днів, а тоді накормили голодних бараболею з глиною, після чого виникла у них червінка і тиф. Німці кидали в ями ще живих людей з високою температурою і відразу посипували вапном та засипали землею, хоч бачили, що вони ще рухаються. Слухаючи тих макабричних розповідей, мені й мій «урльоп» став немилій, тому я поїхав до Перемишля відвідати знайомих. Перемишль носив сліди знищення війною, міст на Сяні був зруйнований,

в місті вешталося чимало німецьких вояків, хоч лише деякі з них їхали на фронт. Повернувшись до свого села, я побув ще кілька днів вдома, і вже наспіла пора вертатися до своїх казармів. Моя братова спекла мені на дорогу індика, пару пасок і ще дещо з м'ясива, щоб було чим обділити камрадів, так як це було у війську в звичаю.

Коли ми вже всі використали свій «урльоп», нализилася пора нашого поновного виїзду на схід, але вже не на Україну, а на Білорусь.

На Білорусі

На початку квітня 1942 року ми виїхали поїздом з Франкфурту через Польщу, Варшаву, Кельце, Грудзьондз, Баравовичі до Мінська, столиці Білорусі, і затрималися на пару днів в містечку Червень. 19 квітня був Великдень, але надворі було дуже холодно. Люди йшли до церкви паски святити, а ми жартували, що їм яйця замерзнуту. Населення Білорусі бідне, але люди широ вгощають нас, чим хто міг. В околиці було багато лісів, озер та болот, а ріллі мало.

З містечка Червня нас перевезли автомашинами до містечка Лепель, де ми залишалися на довший час. Звідси нас кидали групами — то рій, то чоту, — на різні пункти, на охоронну службу. Терен тут був дуже загрожений, майже по всіх селах і містах діяли червоні партизани, головно з-поміж залишених позаду червоноармійців. Сотник Шухевич вибрал з-поміж полонених червоноармійців яких 60 українців, переважно з Полтавщини і Дніпропетровщини, і, перевівши з ними освідмлюючі розмови, включив їх до нашої частини, але не всіх разом, тільки по різних роях і чотах. Вони швидко зачленилися з нами і добре виконували свої обов'язки.

Одного разу в містечку Комені зірвалася несподівана стрілянина. Невидимий противник бив по місті сильними кулеметними чергами. Зчинилася паніка, хтось кинув вістку, що це наступають партизани. Ми

відстрілювалися навмання. Рано виявилося, що це була якась провокація, ніяких партизан поблизу не було. Наш рій був тої ночі в селі Порич, недалеко Коменя, де пильнували магазину збіжжя, не знали, що це діється, аж ранком довідались про цю провокацію.

Наши взаємини з білоруським населенням були дуже добрі. Ми давали їм зерно і сіно для худоби, а вони приносили нам курей, яєць, сала і горілку-самогонку, якої тут виробляли чимало. Населення завжди повідомляло нас про все, що діялося в терені, також про рухи партизан.

Пізніше перевезли нас до Боровки, де приміщувався головний німецький штаб і де були військові казарми та великі склади різного калібру амуніції. Наша друга сотня під командою сотника Бригідира виконувала службу коло штабу, який містився на горі між двома озерами. Зі свого місця постою ми часто їздили на свою службу човнами через озеро, бо так було набагато більче. Всі інші сотні були розкинені далеко від Боровки, тому ми доставляли їм зброю і харчі, а також ходили на облави разом з німецьким військом. Доводилось нам виконувати службу повних 24 годин на добу, а не раз — як не було нас ким замінити — то й 72 годин підряд. Не диво, що всі ми були тоді дуже перемучені. Але ми з таким порядком швидко зжились і навчилися легковажити всі небезпеки і невигоди. Кожного дня, по відбутті служби на стійках, ми купалися в озері, але на вартівні треба було перебувати, доки не наступила зміна стійки.

При купанні всім найбільше імпонував сотник Роман Шухевич своєю бравурою. Він часто вилазив на скочню і скакав у воду з 50-метрової висоти. Ніхто інший зі старшин чи стрільців не міг на такий вчинок осмілитися.

У Боровці був головний пункт постачання фронту амуніцією. Нас часто брали до охорони транспортів, і це була дуже небезпечна служба, власне з уваги на червоних партизанів, які заміновували всі дороги і роби-

ли засідки. Коли транспорт попав на міни, партизани вискачували з лісу і засипали всіх запальними кулями; автомашини горіли і вибухали, а конвоїри — німці і наші були безжалісно вистрілювані.

Одного разу, близько місця, де ми квартирували, наші хлопці завважили підложену совєтську міну. Надбіг німецький лейтенант і хотів нам показати, як треба знешкідлювати міну. Нас біля 20 хлопців стояло у поважній віддалі від небезпечного місця. Німець присів і як тільки доторкнувся міни, настав жахливий вибух, і бідолаху рознесло на шматки . . .

Не диво, що коли хто з нас виїздив у терен, то прощався з усіма друзями, бо ніхто не знав, чи повернеться цілим з віправи. Менші станиці перетворювалися у малі фортеці, обгороджені валами і бункрами, щоб могти боронитися аж до прибууття відсічі. Грізним противником були ті партизани.

В селі Жари квартирували дві наші чоти під командуванням пор. Мартинця і пор. Хом'яка. Партизани прийшли в білий день до сусіднього села робити мітінг, і були такі безличні, що вислали стару жінку до нашої станиці не то з запрошенням, не то з наказом — прийти всім на мітінг. Партизан мало бути зо три сотні. Наши старшини переказали старухою, що прийдуть на той мітінг. Але сталося так, що зараз таки по тій розмові обсаду станиці змінено. Незабаром після того партизани наскочили на школу, де приміщувалася станиця, і спалили все до тла.

Над рікою Березиною, в містечку Воронеж, в будинку біля моста наша чота мала якийсь час свій випадковий пункт. Позиція ця була дуже небезпечна, з уваги на далеку відстань від Лепеля та Боровки. На відсіч, в разі наскoku партизан, годі було розраховувати, наша доля була дослівно таки в наших руках і — Божих. Отже ми перемінили наш пункт у сильну твердиню. Над будинком височіла стрімка гора. Ми зробили критий хід на верх гори, обгородили її частоколом і ка-

мінням та густим колючим дротом, а в усіх догідних місцях розставили кулемети і гранатомети. Наша фортеця стала справжньою «колькою в боці» бундючним партизанам, отже вони вирішили цілком її зліквідувати. Вони підтягнули більшу силу — до 500 бійців, і заповіли цивільному населенню, що «до завтра тут нікого з фашистів не буде». Казали теж: «Зробимо з них гуляш». Наступ почався під вечір, і завзятій бій тривав до ранку. Напасники соромно мусіли відступити з містечка, тягнучи своїх численних убитих і ранених. Наша фортеця виявилася нездобутною.

Була пізня осінь. Кілька днів по нападі наспів назак вирушати в дальшу дорогу в напрямі Полоцка. Ми в силі двох сотень долучились до німецької частини з Боровки, озброєної панцерною зброєю, кулеметами та мінометами. Ішли ми через Лепель, терен був лісистий, з озерами і багнами. Я йшов спереду в групі зв'язкових, що мали завдання пильно стежити і про все зауважене негайно звітувати. В певному моменті я зауважив через далековид, що фіра з цивільними людьми перескочила дорогу і зникла в лісі. Я зараз позвітував про це лучникові. Але на цей мельдунок мабуть, ніхто зі старшини не звернув належної уваги. Автомашини далі посувалися повільним ходом вперед, з приглушеними моторами. Під селом Жари машини зупинилися, а стежі побігли перевірити село. Все виглядало спокійно, але коли ми вже всідали до машин і шофери почали запускати мотори, до пор. Мартинця підбіг 12-літній хлопчина, добрий його знайомий, і схвильованим голосом повідомив, що на село наступають партизани. Ми дістали наказ іти вперед розстрільною поміж хатами, аж до кінця села. Перейшли ми тоді теж попри спалену партизанами школу, з якої нам недавно так і не пощастило піти на большевицький мітинг. Звідсіля ми побачили, що в нашу сторону суне валка наладованих всяким добром фір, а біля них йдуть на конях, або йдуть пішки, озброєні по зуби партизани. Ми підпустили їх до себе на яких двісті метрів, а тоді жарнули по них густим

кулеметним вогнем. Між партизанами настало страшна метушня. Кінні і піші почали тікати. Вози переверталися. Частина червоних залягла в корках, стріляючи на нас. Пригадую собі, як наш курінний Побігущий разу-раз килав на ворга відbezпечені гранати і не завважив, що з-за корча націлився на нього партизан. Побачив це в пору наш Казьо Яворський і застрілив ворога, а в нагороду дістав на місці здобутий новісінський автомат з написом «Харков 1942», а трохи згодом «урльоп» на рідну Сокальщину.

У висліді цього бою багато партизан було вбитих, тоді як наши втрати були: двоє вбитих і двоє важко ранених. Як тільки бій трохи притих, перша чота пор. Кашубинського дістала наказ відвезти їх до Лепеля. Та тільки ми підійшли до своїх автомашин, на нас знову ударили вогнем партизани. Тоді німці почали засипати ворожі позиції гарматними стрільнями і мінами. Поручник Кашубинський від'їхав зі своєю чотою в напрямі Лепеля, а ми далі вовтузилися на місці, маючи перед собою ворога сильнішого, як нам здавалося. Серед взаємного обстрілювання промінула ще година. Нагло від сторони напряму, куди від'їхала чота пор. Кашубинського, долетів до нас гук сильних вибухів. Ми насторожилися, але наразі не знали, що сталося.

Наблизився вечір, і ми дістали наказ вертатися до Лепеля. По дорозі перестріли жінок, що верталися з копання бараболь. Вони нам сказали, що недалеко від місця їх праці була густа стрілянина, і в небо піднялися чорні дими. Зі стиснутими від тривоги серцями ми поїхали далі. Ось те фатальне місце... Всі наші хлопці побиті, постріляні, роздягнені до нага, тіла понівечені. Автомашини попалені. Боже, яка страшна втрата! Але на роздумування не було часу. Наш рій дістав наказ позбирати всі трупи, що валялися по полях і ровах, та поскладати їх на автомашині. Нагло з кущів вискочили партизани, переодягнені в наші мундюри, і посіяли по нас вогнем. Перелякані німці покинули нас і чимдуж від'їхали на своїх автомашинах.

Наш рій з чотовим Романом Бойцуном, відстрілюючись від партизанів, таки встиг позбирати всіх наших побитих друзів /Деякі з них були густо поколоті багнетами, а були і без голів/, і вже серед темноти ми на своїй навантаженій вщерть автомашині догнали німців, які затримались були два кілометри дальше. Пізно вночі. Ми приїхали до Боровки.

Гірко заплакав наш сотник Роман Шухевич, дивлячись на своїх понівечених вояків, а з ним разом плакали ми всі, кладучи дорогих побратимів в одну спільну могилу перед кошарами в селі Боровчі. На хресті на братній могилі поклали традиційний напис: «Спіть, хлопці, спіть про долю-волю тихо сніть!» Перед днем 1-го листопада білоруські дівчата сплели вінки на могилу, бо мав прибути з Вітебська священик, щоб відправити панаходу. Але, на жаль, не прибув. Велика ватага партизан напала на довколишні села, позрізувала телефонічні стовпі, порвала дроти, підмінувала шляхи, позривала мости і попалила все на просторі 50 кілометрів. Переїзд був неможливий.

Партизани розгулялися. Ми у своїх бльооках мусіли бути у постійному поготівлі. Найбільше ми побоювалися думки, що можуть підпалити всі склади амуніції, яких у Боровці було дуже багато. Завдання оберігати ці склади лежало на нас. А тут наближалася гостра зима, морози сягали мінус 40 ступнів. Ми йшли на варту у важких кожухах і в подвійних чоботях.

Наблизався кінець нашого контракту. Німці за здалегідь намовляли нас залишитися і надалі на службі, мовляв, війна ще не закінчена. Ми відповідали, що мусимо вертатися до своїх родин, які не забезпечені, деякі навіть голодують у зв'язку з повінню в Карпатах. І це була правда. Нам писали в листах з дому, що люди з загрожених голодом околиць мандрують масово на Поділля за хлібом. Дійшло до того, що на Поділлі родичі страшили дітей словами: «Тікай, бо йде гуцул, він тебе з'їсть!» Ми бачили, що німці не раді були звільнити нас з військової служби, тому між собою снували

пляни, що будемо втікати.

Нарешті ми дістали наказ на виїзд з Боровки до Вітебська. Я належав до роя, який мав вийхати туди на кілька днів швидше, щоб розглянутись у ситуації, зокрема перевірити бараки, призначенні для нашого батальйону. Ми дістали відповідні інструкції і харчі на дорогу. У Вітебську ми оглянули ті бараки, що були далеко за містом, і повернулися до міста. Згідно з інструкцією, ми повинні були стояти на мості і чекати на мотоциклістів, щоб показати їм дальшу дорогу. Але тому, що на дворі було дуже холодно, — мороз доходив до мінус 50 ступнів, ми пішли погрітися до військового ресторану — «Вольдатенгайму». Вийшовши з ресторану, ми побачили на вулицях вже наших комрадів. Ми з чотовим Бойцуном поїхали разом з ними до бараків; всі хлопці, дуже перемучені, полягали спати, а ми, ті перші, стояли на стійках, несли службу на тріскучому морозі. Вночі чути було гуркіт гармат від недуже віддаленого фронту під Великими Луками. На другий день майор Побігущий покараав наш рій за те, що ми не очікували мотоциклістів на мості, згідно з наказом.

Знову прийшли Різдвяні свята. Я отримав від сестри з Австрії різдвяний дарунок, пачку з вудженою солониною, яблуками, солодощами і ін. Ми мали кон'як з приділу, отже мали вже при чому забавлятися. Чотовий М. Левицький мав «Балак», а потім викликав до слова представників «різних віток народу»: гуцулів, подоляків, холмщаків, лемків, полтавців. Всі ми собі трохи підпили, в баракі стало гаряче. Потерпів на тому найбільше чотовий Левицький. Він вийшов з бараку, щоб трохи прохолодитися, і дістав сильний «строк» від морозного вітру, стрикаючи болі у вухах, так що мусів піти до шпиталя.

Незабаром ми виїхали з Вітебська до Могилева, де заквартирували в казармах за містом. Були якраз наші Різдвяні свята, і ми линули думками до наших рідних, як то вони там святкують. Наші старшини дістали мішок муки і цукру. Покликали нас трьох пекарів, щоб

ми з того «щось зробили» на Новий Рік. А тут не було де пекти. Тоді ми пішли за два кілометри в найближче село і там у селянській хаті пекли день і ніч булки та солодке для наших старшин і всього вояцтва. Так ми у бадьорішому настрою зустрічали у Могилеві Новий Рік — 1943.

Повернення додому

Кілька днів пізніше почався наш виїзд у своїй стороні, групами по 30-40 осіб. Як перших, забрали від нас усіх наших старшин. Зворушливі були ті хвилини прощання з побратимами по зброй. Дійсність була неприваблива. Ми мусіли віддати всі військові речі до магазину, взаміну за дуже паршиві цивільні лахи. Штани і чоботи виглядали ще сяк-так, але блюзи були порвані, окривлені, з напівліпшими рукавами. Плащів нам взагалі не дали, хоч мороз дуже дошкуляв. На щастя, майже кожний з нас мав вовняний светер і ловгий шаль, це були для всіх нас дарунки від білоруських дівчат, виплетені їхніми руками для українських хлопців. Виглядали ми тепер не як вояки, але як обідрані партизани. Коли прийшла черга на нашу групу, німці видали кожному відповідні папери звільнення і квитки на переїзд поїздом. У вагонах було дуже зимно, поїзд не був опалюваний, вікна були повибивані. Потяги були переповнені військовими, одні їхали на фронт, другі з фронту; ці останні з правила мали повідморожувані частини тіла. Вояки дуже нерадо пускали нас до середини. Довідавшись, що ми вертаємося додому, почали злісно шемрати, що з нас будуть «свіжі партизани». На українській землі ми мусіли часто пересідати в інші потяги. В Бахмачі довелось нам довго чекати на поїзд, що їхав до Києва. Той поїзд був так переповнений, що ми з дуже великим трудом ледве втиснулися всі до вагону.

Вісівши в Києві на головному двірці, ми пішли по вечеряті до солдатського рестору, а тоді знов ждали на поїзд. Але його не було того дня чи ночі. Тоді нас запровадили на горище якогось дому, де було багато

двоповерхових ліжок. Але холод був такий дошкульний, — на Хрестатику було мінус 42, — що ніхто з нас не міг спати. Отже ми почали грati в карти — покера. Кarta йшла мені така щаслива, що я майже постійно вигравав у німців, за що вони дуже на мене сердились і конечне хотіли грati до ранку, щоб «відкутися». На щастя для мене, біля години 2-ої ночі прийшов інспекційний офіцер і нагнав нас усіх до ліжок. Це було мені саме на руку, бо я вже мав у кишенні виграних біля 500 марок.

Ще один день ми перебули в Києві, але не виходили до міста через нестерпний холод. Ввечорі ми всіли у поїзд, що їхав на Тернопіль і Львів, де кожний з нас мав зголоситися на гештапо. Я висів у Краснім, маючи в пляні відвідати в містечку Олеську свого доброго знайомого друга Костя Таланчука. Я три рази їхав малим поїздом Красне-Броди, але поїзд ні разу не зупинявся на потрібній мені станції Буськ. Тоді я пішов пішки з Красного до Олеська, але й тепер не мав щастя, бо Костя не застав дома. Його старенька мати по-гостила мене дуже широ і розповіла мені багато цікавих речей.

Від'їжджаючи з Олеська, я в Буську всів на поїзд, який їхав до Красного. Тут я був свідком брутальних знущань і побивань «Банщуполіцією» цивільних людей, які їхали до Золочева. Це тільки збільшило мою ненависть до бездушних німаків.

В Красному я пересів до поїзду, що їхав на Львів. У Львові я розпитав про дорогу на вулицю Лонцького, де містилася головна квартира гестапа. По дорозі я зустрічав своїх друзів, які були приїхали до Львова швидше від мене. В гестапо переглянули мої папери звільнення і сказали мені, що я належу до дистрикту Краків, і там маю примелькуватися. Коли я вийшов з канцелярії, зустрінув Мирона, знайомого з часів нашої служби в Бавдинці, який тепер служив у гестапо. Він запросив мене до свого приватного помешкання, представив своїй дружині і запропонував мені замешкати

деякий час у нього. Перебрав мене у приличне цивільне убрання, дав навіть капелюх з мисливською «щетинкою», чим я був немало порадуваний. Було якраз Йорданське свято, отже ми пішли до Волоської церкви на Водосвяття. Ходили теж разом до театру, де тоді ставили «Циганського барона», заглядали до таверн і ресторанів, що мені також дуже подобалося. Коли цей мій знайомий був на службі, я мав нагоду розмовляти з його дружиною. Вона скаржилася, що її батька заарештувало гестапо, а її чоловік зовсім не думає його рятувати, а крім того занадто розпивається, хоч хворіє на серце... Отака собі звичайна родинна історія.

Цілий тиждень я так розкошував у Львові, отже пора була їхати додому, за Сян. Я плекав тиху надію, що мій знайомий залишить на мені дарований одяг, тим більше, що мав він того добра дуже багато і це йому не коштувало ні одного пфеніга. Але я помилувся, треба було все скидати зі себе. Тоді я кажу до нього: «Мироне, хоч ту куртку відпродай мені, бо бачиш, що не маю в чім до хати показатися». Він трохи подумав і нарешті великудушно запропонував: «Стефку, давай 180 марок і куртка твоя». На щастя, я мав виграні від німаків марки, отже ми розсталися обидва задоволені.

Я щасливо зайдав потягом зі Львова до станції у своїй околиці і почавав пішки 6 кілометрів до свого села. Була година 10-та ранку, як я вступив до рідної хати. Вся родина дуже врадувалася, побачивши мене цілого і здорового, а найбільше старий батько. Він перестудився і покашлював, але не хотів лягати в ліжко. Щасливим збіgom обставин, о годині 10-ї вечором того ж дня приїхала моя сестра з Зальцбургу, з Австрії. Батько аж прослезився з радості:

— Дітоньки мої, тепер я можу спокійно і щасливо вмирати, бо всі ви при мені.

На другий день до нас до хати прийшло багато людей, щоб стрінутися зі мною і сестрою. А ввечорі я пішов відвідати свого вуйка, що жив яких триста метрів

даліше. Десять біля восьмої години вечера прибіг засапаний мій брат і ледве видушив із себе:

— Тато померли! . . .

Я негайно побіг до хати. Батька якраз вбиравали на смертну постель.

Два дні пізніше відбувся похорон. Всі люди з села прийшли попрощати покійного і, похитуючи головами, говорили один до одного:

«Чого бажав собі, те сповнилося... Син приїхав з півночі, донька з півдня. Батько помер спокійно.

Отакий був мій приїзд додому, з одної війни і на передодні другої — в рядах УПА.

Підст. Семен Лаврушка

ЩЕ ПРО ДРУЖИНИ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

У березні 1942 року Український Легіон прибув на терен Білорусі. Ще в дорозі ми одержали повідомлення, яка частина й куди має своє призначення. Я був призначений до другої сотні, що й сотенным був сл.п. сотник Михайло Бригідер, а моїм чотовим був наш улюбленний «Дзядько», старшина з Визвольних Змагань. Зараз проживає у ЗСА, пасічникує і так, як наші славні запорожці в старшому віці, смакує добрячий мед.

Ми прибули до місцевості Ж., яка розташована в сусідстві з великими лісовими масивами. Наша перша зустріч із білоруським населенням не була, так би мовити, дуже привітною. Населення не знало, хто ми й чого можна від нас сподіватися. Було насторожене. Коли ж почуло, що ми вранці й увечері співаемо молитву, то вже в перших днях нашого побуту в тій місцевості прийшла до нас білоруська делегація і просила, щоб ми їй вяснили, хто ми та яке буде наше ставлення до місцевого населення. Ця делегація одержала від нас задовільні інформації, що ми знайшлися на їх землі всупереч нашій волі, а нашим завданням буде охорона важливих військових об'єктів і боротьба з більшевицькими партизанами. До мирного населення ми будемо ставитися як до своїх рідних і будемо йому помагати, чим зможемо. Делегація, вловолена нашими інформаціями, відійшла, і на другий день ми вже гостили в себе молодих юнаків і дівчат. Ми вчилися співати білоруських пісень, а білоруси вчилися українських. Почалися навіть романси між молоддю. Але в скорому часі більшевицькі партизани почали тероризувати мирне населення за його дружнє відношення до нас, і завзялися «викурити» нас, як говорили, за всяку ціну з Білорусі. Настав час, що не було коли ані співати, ані властивувати товарищів зустрічей з білоруською молоддю. На нас насадили завзято більшевицькі партизани, ведучи в ганеб-

ний і підлій спосіб боротьбу проти нас, у якій терпіло мирне населення. Ось наведу кілька прикладів тієї боротьби.

Щоб блокувати німецький військовий транспортний рух, партизани заміновували дороги, роблячи це зумисне поблизу якогось села. Напоровши на міни, німці звинувачували в тому місцеве населення. Взялися за брутальний спосіб. Зарядили, що в кожному селі мають бути зроблені дерев'яні здорові валки. Наколи надійджаля якась військова частина, тоді німці приказували перед тим, як їхатиме військова колона, провалкувати всю дорогу. До валка запрягали пару коней, і селянин мав проїхати на тому валку визначений йому відтинок дороги. І так від села до села. І тоді починалася трагедія. Валок, найхавши на міну, летів у повітря разом з кіньми й селянином. Німці на те не звертали уваги. Висилали знову другий валок, що його чекала подібна доля, як попереднього. Нічого не помогала наша інтервенція. Німецька відповідь була: вони заміновують дороги — хай же гинуть. У наслідок такого безглуздя загинули десятки невинних людей. Коли ж ми розпитували полонених більшевицьких партизанів, чому вони в такий спосіб нищать невинне мирне населення німецькими руками, вони відповідали: «Take доручення нам дали комісари. Вони говорять, що нашим завданням є терор і ще раз терор, не зважаючи на те, хто впаде жертвою того терору. Тим терором маємо переконати населення, що в усьому винні німці, щоб у той спосіб викликати загальну ненависть до німців».

В одній місцевості, де ми мали прибути на постій, кілька чоловіків і жінок упорядкували призначене нам приміщення. Вночі перед нашим приходом більшевицькі партизани вдерлися до того села, скопили тих людей, що порядкували приміщення, повісили їх і заміновували з тим розрахунком, що хто буде знімати повішених, сам згине розірваний мінами.

Кожний вояк знає, що запаливші гранатний запальник, є ще час кинути гранату в призначене місце.

Большевицькі партизани вкладали до гранат спеціальні запальники, так, що коли запалювався запальник, граната зразу вибухала. Такі гранати вони зумисне «губили» денебудь. Залишали на видних місцях кожухи, плащи, вивіщували свої прaporи чи кличі, а все це було заміноване. Ми були вишколені й обережні, але між цивільним населенням траплялося багато жертв.

Наш опірний пункт був у малім містечку В., при головнім шляху. Місцеве населення якось давало собі раду з прохарчуванням. Плекали вівці, свині та інші домашні тварини. Був брак солі. Одного дня до більшого білоруського міста П. прийшов транспорт солі. Поїхали білоруські селяни підводами по сіль. Поки вони навантажили підводи та виїхали з міста, вже й повечеріло. У лісі підводи перестріли большевицькі партизани, забрали підводи зі сіллю, забрали й молодших чоловіків, а старших нагнали додому.

Після деякого часу нам зголосили, що большевицькі партизани в селах, віддалених від головного шляху, зганяють населення ночами на мітінги й виголошують пропагандивні промови, вказуючи в них на те, що мовляв «товаріш Сталін довідався, що вам бракує солі, отож він зарядив, щоб скинути вам сіль парашутами. Так оце ми вам і привезли сіль.» Роздавали сіль по пригорці на родину. От і політика большевицьких партизанів. Палять села, винищують мирне населення, а «добрий» Сталін посилає тому населенню сіль.»

Білоруське населення було прихильно наставлене до ДУН. Воно було з нами так, як українське всеціло з УПА. Ми ж зі своєї сторони помогали йому, чим могли. Ми боронили його від большевицьких горлопізів, остерігали його перед німецькими карними санкціями. Не диво, що вони нам і віддячувалися. Ми були завжди добре поінформовані про рух большевицьких партизанів, іхню кількість, іхнє озброєння. Наприклад, уже кілька днів заздалегідь ми знали, що буде партизанський напад на нашу станицю в місцевості В. Мій чотовий Дзядзьо приказав мені забрати два кулемети з обслугою і зайняти становище на цвинтарі,

що був розташований поблизу нашої станиці. Ми будемо вдавати, що спимо. Коли ж вони нападуть, тоді приймемо їх тураганним вогнем. І так сталося. Десять год. четвертій ранку партизани почали наступ. Ми їх так привітали, що вони негайно пішли в розтіч. Промінули два місяці, й нам донесли, що партизани готуються знову напасті на нашу станицю. Стягають більші оперативні групи. З допомогою цивільної розвідки ми устійнили, що партизанів є коло однієї тисячі, мають одну легку гармату, багато гранатометів і важкі кулемети. Ми мали також подостатком легкої зброї. Партизани почали наступ на нас уночі. Облягали нас цілу ніч. Мали великі втрати і уранці відступили.

Коли ми були на станиці в місцевості В., часто заходили до близького великого села та мали добре взаємини з місцевим населенням. Одного ранку прийшов до нас селянин із того села і розповів, що в селі є партизани, грабують село й закололи дві свині. Пішла наша група в село. Партизани вже готувалися до від'їзду. Ми їх обстріляли, вони відповіли також вогнем і втекли до близького лісу.

Утікаючи, большевицькі партизани залишили одну безрогу, розібану на частини. Це м'ясо ми залишили для селян даного села. Десять пару годин з того села до нашої станиці приїхала підвода з дуже хворим селянином, котрий жалувався на великі болі шлунка. Він нам сказав, що він забрав частину цього м'яса додому жінка зварила, і з хвилиною коли він почав їсти, зразу дістав сильні корчі в шлункові. Ми покликали військового лікаря, котрий устійнив сильне затруєння м'яса. Лікар потерпілому подав першу поміч та забрав хворого до шпиталю. Ми зразу пішли знову до того села та осстерегли селян, що якщо хто забрав собі щось із того м'яса, щоб викинути, бо воно затроєне. По лікарській аналізі стверджено, що м'ясо, яке залишили большевицькі партизани, було спеціально затруєне з тим розрахунком, що ми його заберемо і затруїмося. Отже це не була боротьба вояка з вояком. Це була боротьба нас, вояків-легіонерів, з вироднілою системою, котра

так виховала або примушувала /може декого із людським сумлінням/ бути канібалом, звироднілим бандитом, як усі ті, які засідали у Кремлі.

Большевицькі нартизани агітували білоруських чоловіків, щоб вони вступали до партизанських відділів. Але коли побачили, що немає охотників серед білорусів вступати в партизанські загони, тоді вони почали застосовувати терор. Ночами, оподалік від головних шляхів, вони окружали село, зганяли всіх мужчин на збірний пункт і забирали їх із собою. Декотрим таким «добровольцям» удалося втекти додому. Але така втеча, звичайно, кінчалася трагедією, бо ж партизани після деякого часу приходили до сіл і для постраху другим вішли або розстрілювали родини таких втікачів.

Недалеко від нашої станиці, в місцевості Ж., було велике село. До того села ми часто заходили й утримували добре відносини з місцевим населенням. Одного разу прийшла до нас знайома дівчина «продавати овочі». Ця дівчина хотіла говорити з нашим командиром. Нашого чотового саме тоді не було, а я виконував обов'язки службового підстаршини. Дівчина розповіла мені, що вже від довшого часу її молодший брат належить до підпільної комуністичної організації, куди його примусили вступити під терором. Усіх таких «добровольців» є дванадцять. Двічі в тижні до села вночі приходить якийсь комісар і їх вишколює. Дівчина просила, щоб ми вирятували її брата й решту хлопців, бо вони не хочуть іти в большевицьку партизанщину. Після довшої провірки та слідкування нам удалося скопити того комісара. Він по національності був москаль. За большевицькою окупацією учительював у білоруському містечку П. Пішов на «родину» разом із відступаючими совєтськими частинами й був якийсь час на диверсійному вишколі в Москві. Тому що знов білоруський терен, його скинули там для підготовки молодих партизанських кадрів. У часі слідства цей комісар назвав ряд сіл, у яких він переводив «добровільні вишколи». Так, завдяки білоруській дівчині, вдалося врятувати білорусь-

ких юнаків від загибелі.

В одній місцевості наші частини охороняли млин, тартак і міст, важливий своїм положенням. Однієї ночі большевицькі партизани влаштували сильний наступ на тартак і на міст. Ми сподівалися також нападу на млин. Але його не було. Третього дня після загаданого нападу наша стежка придержала озброєного большевицького партизана. Він заявив, що зумисне зустрівся з нашою стежкою, бо хоче говорити з нашим командиром. Майор Побігущий прийняв його на розмову. Виявилося, що це був українець, капітан. Він розказав, що перед наступом партизанські командири мали свою відправу і плянували, хто і на який відтинок має напасті. Йому був приділений напад на млин. Знаючи, що там стоїть українська частина, йому, як українцеві, не дозволяла совість на нас нападати. Він відтягнув свою частину в глиб лісу, мовляв, слід ждати дальших доручень, а сам відв'язався від частини й зустрівся з нашими вояками. Цей капітан залишився з нами з того часу. Ми були йому дуже вдячні, бо він виявив багато таємниць про тактику й методи большевицької партизанки. При нашій частині було 25 таких колишніх партизанів, котрі добровільно перейшли до нас. Це були дуже добре вояки. За них ми мали чимало клопоту з німецьким командуванням, яке настоювало, щоб їх розстріляти. Але наша команда не хотіла виконати такого доручення.

Нашиими командирами в часі нашого побуту на Білорусі були Побігущий і Шухевич. Між ними була прекрасна, гармонійна співпраця. На фронти перед боєм наші обидва командири радилися часто та спільно устійнювали, як краще розв'язати деякі тактичні потягнення, бо Шухевич мав дуже добре розвинену тактичну інтуїцію, а Побігущий, як штабовий старшина, мав велике знання військового діла. Обидва вони не пили горілки й не курили.

Командир Шухевич, чи як ми його звали, друг Шух, був людиною всесесною. Пластун, спортовець, мандрівник, життєрадісний і віddаний ідеї. Був дуже

релігійною людиною. Був великим соборником. Для нього не існувало світоглядової, релігійної, партійної різниці, коли йшлося про добро нації. Ми були щасливі, що маємо такого ідеального командира.

Я знов командира Євгена Побігущого як штабового старшину в роках 1936-37. Тоді він приїжджав до моого містечка відвідати свого приятеля Х. і заходив часто до Народного Дому. Бачив я його також і на українських імпрезах. Хоча він був у мундирі польського старшини, проте втішався пошаною між українською інтер'єнцією. Пізніше я стінувся з ним на вишколі Легіону. Наш командир був доволі суровий, а навіть дріб'язковий. Проте його вимоглива тактика мені, як воякові, який пройшов польсько-німецьку кампанію, подобалася. Легіоністи, які наділи вперше військову уніформу, нарікали на гостру дисципліну і на деякі, на їхню думку, зовсім непотрібні вимоги. Мене ж дратувало те, що я, старий вояк, мушу бути таким самим рекрутам, як вони. Коли ж ми опинилися в Білорусі, тоді всі легіонери переконалися, що суровий вищі кіл командира Побігущого та його «дрібнички» — це була конечна вишкільна вимога, якій не один легіоніст завдачував пізніше своє життя. Перед наступом на ворога командир Побігущий завжди вимагав основної провірки терену, ворожої сили, озброєння, забезпечення наших позицій, забезпечення запілля. І взагалі, всі старшини ДУН були інтер'єнтні, товариські старшини, друзі по зброй.

Вже від ранку помітив я якийсь особливий рух в сотенній канцелярії, — записав першого грудня 1942 року хорунжий Теодор Крочак у своєму записнику. — На ранішній збирці проголошено, що сьогодні занять не буде, а після обіду збирка сотні у вихідних одностроях. Таке зарядження було по всіх сотнях. Сотня наша стала у трилаві у викладовій залі. Сотенний прийняв звіт і почав гутірку. Повідомив нас, що курінь ДУН розв'язаний. Вже п'ятого грудня 1942 від-

ходить до Львова перший транспорт, малими групами, коло 30-50 осіб. А там — «хто куди» — і це останнє слово було сказане трохи загадково.»

Таке загадкове слово кожна сотня почула від свого сотенного. Для нас це останнє слово було останнім наказом нашого командування, бо ж ми, легіонери, вже раніше були поінформовані, хто й куди має податися після розв'язання ДУН.

У своїх споминах, іще не друкованих, полковник Євген Побігущий-Рен пише, що в кінці грудня 1942 р. його викликали з о.д-ром Дурбаком до дивізійного штабу для обговорення різних справ ДУН.

«Я знов, — пише полковник /тоді ще майор/, — від одного німецького старшини, що ДУН мали кинути під Сталінград, потім змінили задум і мали намір звати всіх українських старшин, а на їх місце прислати до ДУН німецьких старшин. У штабі прийняв нас шеф штабу, майор. Він поставив мені такі питання: «Чому в Легіоні є невдоволення? Чому легіонери не хочуть підписати обосторонньої заяви про дальшу військову службу в Легіоні?» Я відповів, що «невдоволення» немає, але зголосується багато легіонерів із різними вимогами й жалямі. Поперше, ми підписали заяву до кінця 1942 року, що будемо воювати проти большевиків на українській території, а не на білоруській. Понадруге, в заяві, що її підписали легіонери, є пункт про те, що їхні родини будуть забезпечені у відповідний спосіб. Легіонери не вдоволені з німецького підходу до них і їхніх родин. Найголовніше, що провідні особи, котрі організували Легіон, тепер перебувають у в'язницях, як Степан Бандера, Ярослав Стецько та інші, отже як можна в такій ситуації підписувати обосторонні заяви про дальшу нашу військову службу? Шеф штабу намагався нас переконати, що це воєнний час, усюди є недотягнення і помилки. Коли ж ідеться про німецьку сторону, то всі недоліки будуть виправлені, а легіонерів треба переконати, щоб вони погодилися і далі сповняти військову службу.

На Білорусі в штабі.

Старшини зліва: Павлик, Герман, в шоломі Н.Н., Луцький, Рен-Побігущий, Сидор, Левицький-Мікадо, Малий, д-р М., Ковальський і Хом'як-«Дзядзо».

Я говорив майорові, що вояк у часі вишколу і у часі війни має знати, за що воює. Нам було дозволено організувати легіон із відзнаками українського війська, нам дозволили на український командний склад. Легіон мав стати зав'язком української національної армії, мав боротися за самостійність України, а не воювати з партизанами на Білорусі. Шеф штабу розлютився, почав громити п'ястуком об стіл і кричав: «Я вам покажу, що значить не виконувати військових наказів у воєнному часі!» Я відказав, що я його зрозумів, і що не маю більше що сказати. Шеф тоді заявив, що Легіон буде розв'язаний, а всі ті, що не підпишуть дальнішого зобов'язання, пойдуть додому без плащів. Я заступився, бо це була люта зима. Шеф не поступився, і так ми розійшлися. Перша група поїхала в плащах, але їх речі пильно провіряли. /Наступні групи їхали вже без плащів. — *Моя зауага — С.Л.*/

Намагаючись нас переконати, щоб ми погодились дальше служити у війську, німці весь час нас умовляли,

щоб ми підписали зобов'язання, забрали від нас старшин, а після їхнього від'їзу затримали від'їзд чергових груп. До нас тоді прибули відповідно підготовані німецькі пропагандисти, що їхнім завданням було нас переконати залишитися далі в військовій службі. Ці пропагандисти привезли зі собою напої, цигарки, шоколаду, шахи, карти. Між ними було багато таких, що розмовляли різними слов'янськими мовами, включно з українською. Були дуже ввічливі і товариські. При «товариських зустрічах» вони починали розмови про те, що ми є добрими вояками, про це знає вище командування німецьких військ. Ми заслужили собі на те, що усі стрільці стали підтаршинами, а підтаршини старшинами й що в Берліні готують для нас відзначення, а наші родини будуть забезпечені відповідно на рівні з німецькими родинами. Зорієнтувавшись в цій хитрій німецькій затії, ми порозумілися внутрішнім порядком, що й як маємо їм відповідати. Поставили ми такі вимоги:

1. Відклікати уневажнення проголошення Акту 30-го червня 1941 року про відновлення Української Державності.
2. Звільнити з концтаборів наших провідних діячів — Степана Бандери, Ярослава Стецька та членів Державного Правління.
3. Звільнити наших старшин, щоб вони були разом із нами.
4. Дозволити носити українські військові відзнаки.
5. Дозволити нам негайно виїхати в Україну й аж тоді ми підпишемо дальнєше наше зобов'язання.

Щойно тоді з «товариських розмов» почалися сильні пересправи з німецькими пропагандистами. Коли ж пропагандисти побачили, що їм не вдається нас перемовити, вони одного дня всі від'їхали.

Згодом німці почали відпускати нас групами в напрямку Львова. Я належав до сьомої чи восьмої групи. Було нам уже відомо, що німці з першої групи вже декого заарештували. Прийшов від'їзд нашої групи. В дорозі четверо нас відлучилися від нашої групи і,

виконуючи доручення, /хто-куди/ поїхали до Києва. За два дні з різними труднощами ми прибули до Києва. В дорозі захворів на простуду друг Н-піп /Його рідний брат проживає у Великій Британії/. У Києві ми сконтактувалися з одним інженером, а почесез нього з українським лікарем, і він вилікував нашого друга. Після трьох тижнів перебування в Києві ми щасливо продістали до Тернополя на умовлений зв'язковий пункт. Там я зустрів свого сотенного Бригадера. Почалося нове життя, повне небезпек і боротьби з німецькими окупантами та з польськими терористичними боївками.

* * *

Чи були потрібні Дружини Українських Націоналістів? Безумовно, що були потрібні. Вони вже ввійшли в історію визвольної боротьби нашого народу в двадцятому столітті, а прийде час, що українські історики наскільки історію ДУН, іхню тісну пов'язаність з боротьбою ОУН і УПА, щоб майбутні українські покоління, читаючи, знали й розуміли ролю ДУН у процесах революційно-визвольної боротьби української нації у буревійних роках грізної воєнної хуртовини.

Білорусь
Чота ДУН-у на розвідці

Василь

МОЯ УЧАСТЬ У ЛЕГІОНІ

Початок 1941 застав мене в Кракові. Замешкав я там в будинку для політв'язнів, хоч я ним не був, та був призначений на спеціальний військовий вишкіл, на якому треба було багато приділяти уваги і часу, щоб як слід опанувати все те, що там викладали. Тому вважаю, що мій побут в ДУН почався саме тоді в Кракові із тим військовим вишколом. Перед закінченням вишколу стрінив мене добрий мій знайомий ще з дому Ярослав Старух-«Стяг». Стрінувши мене, дещо здивувався та й зразу спітав, що я тут роблю. Довідавшись, що я не політв'язень сказав: «Ти все вмієш оціганити нас, що думаєш робити в будущому, чи хочеш тут залишитися, чи думаєш іхати на працю до Німеччини?» Тоді я сказав Йому, що я саме тепер переходжу військовий вишкіл та буду чекати на дальнє моє призначення по його закінченню. Старух радий був довідатись про те і сказав, що скоро будемо мати своє військо та спітав до яких частин я хотів би піти. Відповів я Йому, що для мене не важне, куди мене призначать, важне на самперед, щоб перейти успішно лікарські оглядини. І справді, не довго прийшлося чекати, як мене покликано до Легіону. Поїхав я ще на схід над границю попрощатись з друзями, яких я там мав багато, і скоро опинився в Нойгаммері як справжній вояк в українському легіоні «Нахтігаль». Тут доперва після одержання зброї, однострою та військового виряду почав я себеуважати справжнім вояком і, до того, Української Армії, хоч покищо під німецьким командуванням.

Усі ми з надзвичайним запалом і завзяттям сприймали наш військовий вишкіл, щоб це якнайкраще опанувати, будучи свідомими великої відповідальності та знаючи, що перед нами великі завдання до виконання перед нашою Організацією, Армією й Україною. Хоч часу у нас на це було небагато, не стільки, як у кожній

регулярній армії, але вищкіл наш проходив дуже інтенсивно, так що за тих пару місяців опанували ми в цілості військове ремесло, почавши від внутрішньої служби, а закінчивши полевою, включно із вуличними боями. Ми не нарікали на переобтяження вправами, часто і нічними, будучи свідомими, що скоро прийдеться нам все це знання застосувати в боротьбі з ворогами. І воно так і сталося. Лиш закінчили ми наш вищкіл, як прийшов наказ готовуватись до виїзду. Не знали ми тоді, куди ми виїжджаємо і чому. І так через Пантиловичі, під строгою забороною говорити іншою мовою, крім німецької, задержались ми в Радимні під шатрами на кілька днів. Тут не було у нас вже ілюзій, що готовуємося до війни, бо нею навіть уже пахло у повітрі.

Довго не прийшлося нам ждати. 24-го червня перешли ми Сян та прямували в напрямі Львова. Більший цілоденний відпочинок мали ми доперва в одному селі поміж Яворовом і Зимними Водами, недалеко Львова. Ввечері рушили ми в дальшу дорогу, і з малими сутічками сходяче сонце привітало нас на передмістях Львова. Кожний відділ мав уже наперед призначення для обсадження певних важливих пунктів, як залишний двірець, порохівню, пошту, св. Юра і т.п. Також одержали ми тут суворий наказ нашого командира сот. Романа Шухевича не виконувати жадних наказів німців чи інших частин, крім наказів наших командирів. До мого села було мені не так далеко, тож дуже хотілось заскочити додому хоч на часочок. Сказав я про це Шухевичеві, а він зразу мені: «Що ви, хочете мені позніходитись по селях, як у 18-му році!» Після такого я уже навіть не старався про відпустку. Передав я лише родині записку. По тижневому побуті у Львові вирушили ми далі в похід на схід. З німецькими частинами перейшли ми Збруч біля Юзвина. Зараз таки по переході Збруча сотня моя щось «піду пала» /провинилася/ і німецькі командри покарали нас карними вправами на півдня в повному виряді. Мені це далось більше знаки, ніж іншим, бо я був скорострільцем і мусів

цілий час бігати із скорострілом. Цілковито я був уже вичерпаний із сил, так що приходила мені вже охота обернути скоростріл проти тих, що нас ганяли, сипнути вогнем і їх зліквідувати. Та саме тоді закінчилось наше пекло.

На відпочинку біля Вінниці дійшла до нас потрясаюча вістка, що німці заарештували нашого провідника Степана Бандеру, Голову уряду Ярослава Стецька та багато інших провідних членів Організації та нашого Уряду та прилучили Галичину до «Генерал Губернаторства» /Польши/. Ми почали протестувати, що не йдемо боротись за Польщу /ГГ/, лише за Україну та не будемо більше підпорядковуватись німцям. Та заспокоїлись ми, дозвідавшись, що наш провід Легіону вініс уже протестскаргу в тій справі до Головного Командування Німецької Армії /Обервермахткомандо/. Не довго прийшлося ждати на реакцію німців, бо по кількох днях нас заладували і пойдом через Краків притранспортували знову до Нойгаммеру. Про нашу дальшу долю та пляни наших зверхників нічого нам не було відомо. Сиділи ми так безძільно добрих кілька тижнів /що негативно впливало на наш побут/ та й чимраз частіше почали снувати нечисті /нечесні/ змови, не застановляючись навіть над тим, якого лиха могли вони нанести нашим друзям та нашій загальній справі. Мав я дуже доброго друга краяна Василя Королишина, і ми почали укладати плян нашої змови. А плян наш полягав у тому, що ми мали дістати ключа від магазину амуніційного, вночі викрасти подостатком амуніції, озброїти нею групу, яка була уже на це готова, і рушити на Україну до дальшої боротьби за нашу свободу. Було нас готових на таке діло 16 із Бережанщини та коло 12 з Підгаєчини. Дістав я уже навіть ключа від магазину від друга, який там працював, і все уже було підготовлене до акції. Та не дійшло до неї через яблука. А було це так.

У Нойгаммері у той час було дуже скupo з харчами, так що ми прямо голодували. Одного вечора кілька з нас заскочили до одного господаря в сад і обірвали йому яблука, наїлись та й ще цілий мішок принесли

Пор. Василь Сидор,
старшина ДУН «Нахти-
галь», полковник Шелест -
командир УПА-Захід, кра-
йовий провідник ОУН-ЗУЗ

до касарні. Та тут прийшла проблема, де їх сховати, бо припускали, що господар прийде зі скаргою до нашої команди, зроблять обшук, а тоді, як знайдуть, буде біда, бо це є воєнний час, а воєнний суд в таких випадках не жартує. Але жалко було позуватись уже готових яблук. Тоді прийшла думка другові В. Королишинові, щоб заховати їх у кімнаті нашого сотенного Василя Сидора, бо ж у старшин яблук шукати не будуть. Він взявся за те діло тому, що він близче жив від Сидора і часто до нього заходив. Як заплянували, так і зробили. І дійсно, господар прийшов зі скаргою до команди, і шукали яблук досить побіжно і, річ ясна, що не знайшли. Сидор, однак, припускав, що то мусить бути наше діло. Тоді він по-приятельськи почав говорити з Королишином та просив його, щоб той сказав йому, що діється в Легіоні, бо вони, старшини, нічого не знають, а то може нераз зле закінчиться для всіх, та що він це все задержить лише для себе. От хоч би з тими яблуками, чиє це діло? Казав, що то ми напевно зробили, та хоч би сказали, де ми їх заховали, що не могли найти. Королишин розповів йому тоді про наші пляни, про те, що вже готові озброїти групу стрільців і вертатись на Україну, а щодо яблук, то показав йому, де вони в його кімнаті. Немало було сміху з того. Та скоро про те довідався Р. Шухевич і покликав нас до себе. Ми перевірили йому точно про все. Вислухавши нас, наше велике здивування, не то що нас не зганьбив, не скартав, а ще й похвалив за наші помисли та за нашу охоту до

дальншої боротьби із нашими ворогами. Але рівночасно і дав нам добру лекцію, щоб ми знали, що є хтось, хто за нас думає, за нас відповідає, а якщо зайде потреба, тоді дістанемо наказ нашого проводу, що нам робити, а особисті безвідповідальні потягнення, як нами заплянована спроба втечі, можуть нанести нам лише колосальної шкоди. Тоді ми зрозуміли, що хтось за нас думає, а нам треба лише бути послушними наказу проводу нашого.

НА БІЛОРУСІ

Переїхавши на Білорусь, пощастило мені бути в чоті під командою пор. Михайла Хом'яка – «Дзядзя». Це старий вояка, старшина Української Армії 17-18 років. Тут можна було піznати вартість та вміння вояка, який нераз уже був хрещений у боях. Старшини нашого куреня в більшості були молоді, з добрым військовим вишколом та теоретичним знанням, але без більшої заправи в боях, а тим більше партизанських. Тому багато з нас завдячувало «Дзядзьові» своє життя. По приїзді на нове місце, першою річчю у нього було точно прослідити терен, як слід укріпитись та поробити прязні взаємини з довколишніми жителями. На перший наш оборонний пункт призначено нам Жари. Як прийшли ми на місце, зразу «Дзядзьо» зібрав усіх нас і місцеве населення та почав укріплювати наші приміщення – перетворювати їх на фортецю. Обвів їх подвійними дерев'яними стінами, поміж якими було насыпано землею. І справді, по двох днях ми мали свого роду фортецю, якої не легко було вже здобути большевицьким партизанам.

Не дуже я був задоволений в Жарах, бо мене назначено харчовим нашого відділу. Часто мусів я їздити за харчами аж до Летеля, яких 30 кілометрів від Жарів, де знаходились харчові й інші магазини, а переїзд часто був небезпечний. Звичайно, я добираю ще собі чотирьох стрільців для охорони, як виїжджав за харчами. Магазинами керували Ігор Вонсуль і Данило Бідяк, який

стало наполягав на мене, щоб я писав щоденник з нашого життя. Кожного разу, як ми виїжджали по харчі, то Дзядько-Хом'як, немов старий партизан із здібностями підступної боротьби ворога, пригадував нам: «Щоб ви не їхали мені на возах з готовими фінками до стрілу. Маєте іти і то досить далеко, пішки за возом боєвим ладом». До воза, казав він чіпляти вали, які котились на ним, бо ворог часто підміновував дороги, тоді, натрапивши на міни, вилітали в повітря, звичайно вози і коні, а не стрільці.

Поволі прийшла весна, а з нею наближалися Зелені Свята. Почали ми приготовлятися до гідного відсвяткування тих Свят, тим більше, що заповів свій приїзд в той час наш сотенній Бригідер. Він також був старший вояк - професійний з польської армії, але я зауважив, що у нього немає того національного запалу і почуття який був у нас усіх, молодших. Про те я переконався тоді, як він, щойно приїхавши до нас, зразу запитав мене, чи маю запас харчів і вина. А як я підтвердив, що так, він відразу наказав мені, щоб я зайнявся підготовкою забави на свято. Це було проти моого національного переконання, бо я був вихованій, що на Зелені Свята вшановувалось пам'ять упавших героїв за визволення України, а не забави. Відразу в мені почало щось бунтуватись, і я постановив того не виконати. Але пішов я ще з тим на пораду до доброго друга Куп'яка, всіма шанованого та питав, чи можу бути покараним, якщо не виконаю того припоручення. Він схвалив мою постанову, яку я й виконав.

На святочному апелі, був прочитаний наказ курінного, який привіз із собою Бригідер. У наказі, як виявилося пізніше, було про мое підвищення до ступеня вістуна, але під час відчитання його того не зачитано. Значить Бригідер із пімсті того не зачитав. Та скоро стрінувся я із Богданом Гіркою, відділ якого стояв яких 15 км. від нас. При нашій зустрічі він відразу грезультатив мені з підвищенням. Я видивився на нього, кажу, що я нічого про це не знаю, а він запевнив мене, що довідався про це у Курінній команді, будучи там не-

давно. Я не хотів тому вірити, але пізніше він разом із Михайллом Равликом ще раз провірили це у команді і подали мені точно, котрого дня в якому наказі було це подано. В такий спосіб Бригідер пімстився на мені за невиконання мною наказу.

Та не надовго ми зігріли місце в Жарах, бо скоро по тих Святах перенесли нас у ще гірше місце і більш небезпечне, ніж були Жари — до Воронеж над рікою Березиною. На kraю села побачили ми, немов штучно висипану могилу, курган, а біля неї муріваний будинок - школу. Дзядько відразу зорієнтувався в ситуації і наказав нам зайняти цей будинок. Сам муріваний будинок давав нам забезпечення на пару днів. Та Дзядько відразу приступив до праці. Викопано підземний тунель з будинку до вершка тої гори, а за два дні на вершку гори був збудований бункер. І то не абіякий. Стіни подвійні із землею поміж ними, а згори хоронив його шар землі у метр товщини. Опісля обвели його ще і дротом, начіпляли до него мін, так що ми почувались безпечно, створивши свій Альказар. Застава день і ніч стежила із того бункера. Та тут почало уже бути трохи скупо з харчами. Їхати за ними до Летеля було доситьдалеко та небезпечно, так що в більшості почали ми його діставати серед місцевого населення. Приязне наше відношення до місцевих людей допомогло нам в тому, що місцеве населення задовольняло нас харчами, які були нам потрібні.

Та прийшов час, що Дзядько наш поїхав на відпустку /відпустки тоді діставались тритижневі/, а приїхав заступати його чот. Микола Левицький «Мікадо». Гарний, молодий і добрий старшина, але зразу твердий ригор, який був за Дзядзя, почав м'якшати і вояцтво почало поволі «розлюзнююватись». Почались уже залицяння до дівчат, не на час повернення з вихідного і т. п. Та ворог не спав. Прослідивши точно все про нас, ворог підготував головний наступ, щоб нас знищити-зліквидувати. Оточили наш «Альказар» та сильним вогнем взяли під обстріл. Найбільше почали обстрілювати нас із-за ріки тяжкими кулеметами і гра-

натометами, почали розриватись поцілені міни, позашувані на дротах, створилось правдиве пекло. Я в тому часі був при вході до нашого будинку ще з одним стрільцем. Заложили ми уже багнети на кріси та приготовлялися, що прийде до рукопашного бою. Але в одномоменті наступила мала передишка, ми її використали, скочили до тунелю і дісталися до нашого бункеру на вершок. Ми тут переконалися в не аби яких архітектурних здібностях нашого Дзядзя. Бункер наш стояв ненарушений, як панцир. Мали ми дуже доброго скорострільця Застроцького з Бучаччини, який був скорострільцем ще в польській армії. Я також перейшов вишкіл скорострільця та гранатомета. Мали ми там два «максими» та декілька легких скорострілів. Тож взялися ми зразу до роботи, Застроцький при скорострілі, а я при гранатометі. Яких чотири години засипали ми сильним вогнем наших воріженьків. І вкінці ми їх виперли. Партизани почали відступати, а ми ще більше тоді переслідували їх нашим вогнем. По відбиттю пішли ми прослідити терен. Спочатку навколо будинку, а потім переправились за ріку, звідки нас найбільше обстрілювано. Тут застали ми ціле їхнє гніздо. Виглядало, що мусіли відступати в паніці, бо залишили багато воєнного добра враз з кількома скорострілами та мінометами. Здобули ми там не малу здобич.

Та і тут не прийшлося нам довго попасати. Прийшло пару сотень німецьких відділів, чота Равлика, прилучили нас до них і пішли ми просліджувати терен. Цілий день просліджували ми ті ліси, запустились в глибину лісів, але совітські партизани прослідили нас і почали нас переслідувати. В одному місці зробили на нас наступ і взяли нас з боків і ззаду сильним вогнем. Було це вже недалеко від Жарів. Чота моя, якою керував тоді Богдан Гірка, була саме як заднє обезпечення. Тож були ми наражені на найбільший ворожий вогонь. Ми залягли та почали відстрілюватись, а в той час німецькі відділи, які були спереду, спокійно собі відступали. Партизани взяли нас в такий великий во-

гонь, що неможливо було нам відступати без втрат, не давали нам попростому навіть підвстиць із наших позицій. Гірка скоро зорієнтувався в ситуації і дав наказ скорострільцям обернути скорострілі на відступаючих німців, обстріляти їх щоб примусити їх залягти та відкрити вогонь по ворогові. Так воно і сталося. Гірка скоро з ними сконтачувався та примусив їх своїм вогнем охороняти наш відступ. Так щасливо тоді без втрат відв'язались ми від ворога. Без дальших пригод щасливо ми добились до нашого місця постбою.

Та тут стрінув нас нещасливий випадок. Зразу з нашим приходом почали ми перечищувати зброю й упорядковувати, щоб була готова знову до ужитку. Молоденькому стрілцу Іванові Кvasниці з Підгаєччини при перегляді гранат, одна відбезпечилась і випала з рук. Стратив він орієнтацію, та зате Федір Куп'як, який був найближче до нього, зорієнтувався, вхопив гранату і хотів її викинути через вікно. Але не поцілив нею у вікно. лише в раму, від якої граната відбилася, впала назад до кімнати і вибухнула, вбиваючи Куп'яка та поранивши Мізерного /стратив ногу/ і ще одного з Підгаєччини, Андрія Мікулина, якого ранила в око.

Надходила зима, а з нею закінчення нашого контракту. Старшини, підстаршини, як також стрілці, відмовлялися залишатись на будуче в армії під німецькою командою через недодержання умов. Після наполегливих заходів зі сторони німців, нікого не вдалось із нас переконати, щоб залишитись. Тому всі наші групи почали стягати до Могилева для розв'язання Легіону. З Могильова вдалося мені дістати ще відпустку. Ідуши уже зі Львова додому в напрямі Бережан, висідаю перед вечером на своїй станції в Геновичах, як тут підійшов до мене якийсь панок, невеликий, бльондинок, трохи лисавий, в капелюшку, та й питав, чи я не з Легіону. Відповів я йому що так. Він знову запитав коли я приїхав. Кажу йому, що, власне, щойно вийшов з поїзду, приїхав додому на тритижневу відпустку. Спитав мене, чи не зустрічав я в Легіоні його брата, Василя Лебедя. Тоді доперва я зорієнтувався, хто зі мною говорить. Було

це саме перед Різдвяними Святами. Тоді він сказав мені: «Друже, не будеш ти святкувати вдома, бо зараз же таки мусиш вертатися назад!». Сказав він мені, що старшини наші уже вийшли до Львова, і вони, як арештовані, ідуть під делікатною ескортую, не знаючи навіть про це. «Ви, друже, мусите їх відшукати ще в дорозі перед Львовом і передати естафету, яку вам приготую». Не було ради, наказ є наказом, а тим більше, що тут ішлося, може, і про життя моїх старшин ДУН-у. Так зразу я всів до поїзда в поворотну дорогу.

У Львові пішов я на комендатуру, де запитав, чи не вказали б мені, де знаходитьться військова частина, яка вийшла з Могилева в напрямі на Львів, бо я з того відділу і мушу чимкоріше зголоситись до неї. Провіривши, сказали мені, про всі транспорти, які вийшли з Могилева та під якими числами, та запевнили, що вони ще не прийшли до Львова. Зорієнтувавшись, що я з ними не розминусь, поїхав до Києва, хоч подорожувати в ті часи не належало до приемностей. Тут я знову запитував у комендатурі про свій відділ з Могилева, до якого я мушу чимкоріше зголоситись. Як перевірили, сказали мені, що дійсно транспорт з моїм відділом вийшав вчора з Могилева, але він застяг коло Бахмача, через ушкодження дороги. Щасливий був, що нарешті зловив кінець, де є транспорт, а тому, що особові поїзди не їхали в тому напрямі, то причепився я до військового тягарового транспорту, який перший від'їжджав в тому напрямі і прибув так до Бахмача.

Тут упевнився, що транспорт з моїми старшинами застяг на станції Крути. Мав я більше мабуть, щастя, ніж розуму, як кажуть, і таки ще того самого вечора автом зайдав я до Крут. Тут довідався, що старшини перебувають у недалеких бараках. Підійшов я під один барак і побачив у великий кімнаті наших старшин, які, не підозрюючи нічого, весело забавляються. Не хотів я, щоб мене зауважили та не хотів, щоб своєю присутністю їм пошкодити. Але не було ради, треба

Частина командного складу Північної Групи ДУН-у

Сидять, зліва: пор. М. Мартинець, чот. С. Левицький-Свентек, чот. М. Кальба, пор. Павлик, чот. К. Малий, пор. Линда, Стоять, зліва: сот. Ю. Лопатинський-Калина, сот. Ю. Ковальський, сот. М. Жарський.

було якось скомунікуватися. Увійшов я до того бараку, відкрив лише двері до кімнати, як зразу запримітив, що бистреоко Р. Шухевича мене зауважило. Я зразу замкнув двері за собою, не хотів чекати в коридорі, а пішов до лягтрини та й сів на «дручок». За хвилину прийшов Шухевич і сів собі, немов за потребою, на «дручок» недалеко від мене. Здивувався дуже, що мене пригнало та що сталося. Я віддав йому грипса, якого зразу він перечитав, потиснув мою руку, дуже дякуючи за так скоре виконання наказу. Я розказав ще йому, як я добився до них. Тоді він сказав мені, що вони приготовляються відсвяткувати Свят-Вечір, і якщо я бажаю відсвяткувати з ними, то запрошують мене. Я подякував йому за запрошення, сказав, що радо святкував би зі своїми старшинами, але уважаю, що краще буде, щоб ніхто мене тут не бачив, що повернусь до Києва і там буду святкувати в колі своїх друзів. Так я і зробив, і з Бахмача таки тим самим тягаровим транспортом, яким приїхав сюди, добився до Києва. Тут провів я

Свята та цілий тиждень, відпочивав і оглядав місто. По повороті додому закінчився мій побут в ДУН. Та не закінчилась праця, до якої мене підготували і вишколювали в Легіоні. Почалась в той час підготовка кадр до УПА. Призначили мене вишколювати невеликий відділ, який був призначений для спеціальних завдань та який був закодований як 22. Відділ цей був виключно до диспозиції Василя Сидора - Шелеста. Тож інструкції щодо вишколу діставав я від нього. По закінченню вишколу згуртували більші групи з Бережанщини і Підгасеччини, які мали переїхти на Волинь. Дістаю я тоді наказ відтранспортувати ті відділи на Волинь. В дорозі вже коло Золочева дістаю естафету, щоб я негайно повернувся на попереднє місце. Тут мене призначили знову вишколювати новозорганізований відділ УПА. Одного разу дістаю наказ зголоситись в означенім місці коло Бережан, на означену клічку. Уже я мав вийхати, як прийшов один із моїх друзів і сказав, щоб зараз же я прийшов туди і туди, бо хтось хоче зі мною говорити, з моїх знакомих. Я прийшов на те місце, і стрінула мене тут приемна несподіванка. Тим, хто хотів мене бачити, був Роман Шухевич. Говорили ми не дуже довго, головне поспітив він мене про мою працю, як почиваюся та чи задоволений, побажав мені здоров'я, сил та успіхів у дальшій праці, і там ми розійшлися. Це була моя остання зустріч із моїм командиром сот. Романом Шухевичем, тоді вже головним командиром УПА, ген. Тарасом Чупринкою. В тому часі він перебував у Бережанщині в околиці Ценева, як також Василь Сидор - Шелест, який перебував в Шибалині.

Хоч мені не довелося брати безпосередньо участі в боях в рядах Української Повстанської Армії, та моїм призначенням було їх вишколювати. Вірю, що обов'язок, наложений на мене в тому часі, я виконав як найкраще у згоді з моїми знаннями і силами.

Мирослав Кальба

ЧОТ. РОМАН КАШУБИНСЬКИЙ

З Ромком запізналися ми вперше 1941-го року, зараз же після Різдвяних свят, на сходинах «Куреня Молоді» в Любліні. В той самий час я приїхав до Любліна, звільнений із німецького табору воєннополонених, де перебувала моя родина. В Любліні в той час було велике скupчення нашої молоді, яка втекла від переслідування чи то з Галичини чи Закарпаття. Усі вони були зарганізовані в куренях «Молоді» та «Юнацтві». В той саме час почалась підготовка до військового вишколу в «Курені Молоді». Проведення вишколу поручено Миколі Твердохлібові /майор УПА Грім/ та мені. Вишкіл цей відбувався систематично два рази на тиждень, не виключаючи і нічних вправ. Крім теоретичного вишколу, проходили і практичний, хоч і без зброї на польових вправах, на яких засвоювали собі охоронні марші, застави, наступи і т.п. Саме на таких вправах звернув мою увагу на себе Роман Кашубинський. Він був якимсь іншим, ніж решта. З його особи пробивалась інтелігентність та спеціальна здисциплінованість, типова професійним військовикам, яким він, зрештою, до того часу не був. Виспотріваний, завжди точний у виконанні всіх наказів. Сам умів слухати, але умів і наказувати, у чому був прикладом для інших. Тож зразу ми і подружили один з одним. Доперва з часом я довідався, що дисципліни, послуху наказів засвоїв він собі ще вдома, в рідному селі Угринові, Сокальського повіту, в якому його батько був парохом, а Ромко зарганізував там спортивно-руханкове товариство «Сокіл», якого він був провідником і душою протягом довгих років перед війною, виховавши кадри молодих ідейних борців за волю та права свого народу. Тому і не дивно, що при творенню першого куреня

Чотар

Роман Кашубинський

«Дружин Українських Націоналістів» /«Нахтігаль»/, командиром якого був Роман Шухевич /ген. УПА Тарас Чупрінка/, Організація Українських Націоналістів в його ряди одного з перших покликала Романа. Протягом усього вишкільного часу, як у Криниці, чи опісля в Нойгаммері, Ромко вибивався на чолове місце своєю відвагою, карністю, товарискістю та солідністю.

Після злуки куренів «Нахтігаль» і «Ролянд» команду над ними перебрав тодішній майор Євген Побігущий - Рен, а його заступником та духовно-організаційним провідником залишився тодішній сотник Роман Шухевич. Під час тої реорганізації майор Є. Побігущий запропонував був Ромкові, щоб той обняв пост його ад'ютанта. Але Роман відмовився, кажучи, що він не йшов до Легіону, щоб виконувати канцелярійну роботу, але щоб зі зброєю в руках воювати з ворогом України. В той же час випало йому найкраще признання та відзначення, бо його, як першого з «новаків», піднесено до старшинського ступеня чотара та приділено чотовим першої чоти, першої сотні, якої командиром був сотник Роман Шухевич.

Роман Кашубинський народився 4-го квітня 1913 року в селі Угринові, Сокальського повіту в патріотич-

ній сім'ї о. Івана й Ольги зі Смулків Кашубинських. Ще будучи учнем перемиської гімназії, був дуже активним пластуном, спортивцем у гімназійному гуртку «Сянова Чайка» та членом Юнацтва ОУН. Після закінчення перемиської гімназії в 1932-му році студіював у Львові в Академії заграничної торгівлі. Будучи студентом, всі свої вільні хвилини присвячував службі для народу, працював у «Просвіті», в «Соколі ІУ» у Львові при вулиці Городецькій, в організаційній мережі ОУН, а під час ферій у своєму угринівському «Соколі». Перед війною працював професійно в Центр-Союзі у Львові, а опісля в Варшаві. Звідти переїхав до Любліна, звідки у 1941-му році ОУН покликала його на військовий вишкіл до Легіону «Нахтігаль».

На Білорусі у боротьбі проти совітських партизан Ромко здобув собі опінію одного з кращих старшин ДУН. Там іноді у вільний час пробував він і своїх поетичних здібностей, підписуючись псевдонімом Беркут. Наведу тут один із його, мабуть, останніх віршів, написаний в Боровці на Білорусі дуже коротко перед його смертю, 17-го вересня 1942 року п.н.

«Штиком до Штика»

Може зі сталі — може з заліза,
Тебе гартували в горнилах фабрик,
Кували на гостро, та ручку вчепили,
Назвали попросту — звичайний наш штик.

В сонці ти, маком у травах смієшся,
Похмуро ріжеш ніч хмарами темну,
Зимою в касарні вугілля рубаєш
Та з успіхом пореш м'ясну консерву.

Колись на штики йшли лави грізні,
Блеском баґнетів горіло на сонці,
Тепер переважно — лиши дуже нерадо
Простий вояк тя носить при боці.

Колись в музею як неужиток
Підеш, щоб заржавіти у скрині,
Одну людству зробили прислугу практичну:
Послужили добре, як швайка на свині.

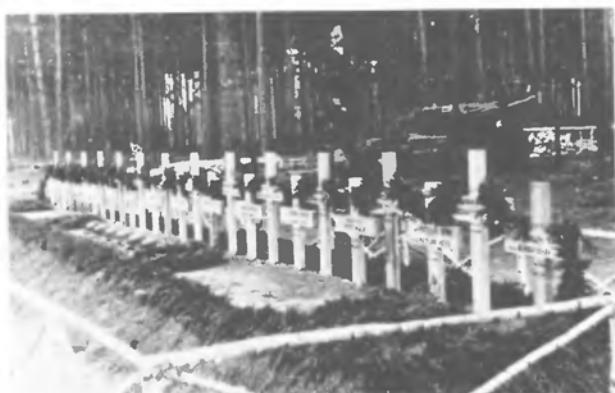
Та прийшов трагічний день 29-го вересня 1942-го року. Трагічний не лише для Романа та його чоти, але для ДУН та всієї воюючої України. В той день не стало між живими надійного провідного воїна, який стояв в авангарді боротьби за Самостійну Соборну Україну. В той день Ромко дістав доручення перемаршувати лісами, переповненими большевицькими партизанами, зі своєю чотою, щоб передати для команди важливі звідомлення. Заскочений у засідці значно переважаючим численно відділом червоних партизан, звів він завзятий бій, в якому полягли всі його бійці на чолі з їх командиром. В тому бою впalo 22 українців-дружинників і 7 німців.

Друзі, зачувши бій в тому напрямі, в якому відійшов Ромко зі своєю чотою, біgom рушили йому на допомогу. Прийшли запізно. Застали всіх не лише помордованими, але і збезчещеними. Поміж поляглими легіонерами лежав і їх командир Роман Кашубинський. На грудях у нього три рани та одна ще зовсім свіжа над правим ухом. У лівій руці держав він золотий хрестик з розірваним ланцюжком, дивним дивом не вкраденим.

Тіла упавших перевезено до Боровки біля Лепеля у Вітебській губернії, де наступного дня всіх їх похоронено у спільній могилі біля касарень, у присутності всіх друзів, які в той час там перебували. Похоронні відправи завершив капелян о. Всеволод. Біля Романа похоронені такі вояки з його чоти:

нар.			
дес.	Микола	Вишатицький	11. 9. 1914 року
віст.	Петро	Петелька	11.12. 1916 "
дес.	Михайло	Старчак	5.11. 1912 "
віст.	Олекса	Лісовий	12.12. 1906 "
віст.	Степан	Кочан	5. 2. 1919 "
віст.	Степан	Васко	1. 1. 1920 "
віст.	Богдан	Брановський	14. 4. 1918 "
стр. стр.	Григорій	Жикалюк	10. 2. 1919 "

стр. стр.	Петро	Федоришин	30. 5. 1909	"
стр. стр.	Петро	Бучко	28. 6. 1920	"
стр. стр.	Іван	Тиндик	3. 3. 1919	"
стр. стр.	Олександер	Швець	2. 9. 1920	"
стр.	Василь	Бойко	17. 7. 1920	"
стр.	Анатоль	Концевич	4. 5. 1923	"
стр.	Михайло	Кміть	20. 3. 1917	"
стр.	Іван	Сушко	30. 7. 1919	"
стр.	Василь	Блащак	20. 5. 1922	"
стр.	Павло	Балуїв	18. 7. 1917	"
стр.	Степан	Головецький	5. 5. 1919	"
стр.	Володимир	Вишковський	8. 2. 1921	"
стр.	Лука	Кравченко	11.12.1913	"

Боровка, Білорусь. Спільна могила упавшої чоти Р. Кашубинського. Хрести – справа направо: стр. Василь Блащак, чот. Роман Кашубинський, віст. Петро Петелька, дес. Микола Вишатицький...

Зразок листів - повідомлень про поляглих друзів ДУН від капеляна о. Всеволода Дурбака родинам упавших героїв. (Тут подаємо копію листа до о. Івана Кашубинського та його відпис без жодних змін):

Сл. Іс. Хр.!
Високопреподобний Отче Декан!

Дядко мені передали повідомлення
для того щоб сказати сім'ї пана Сина,
о що пан Вікторій і Друг, ін. а. Шухевич
залишилися після зупинки на місці бою
мертвими - оту членом Всеволода із ДУН
залишилися після зупинки на місці бою.
Пан Роман погано відповів, що він відомий. Пан
Роман з сестрою паніюючи від 1942 року
залишилися після зупинки на місці бою
залишилися після зупинки на місці бою.

Сл. Іс. Хр.!
Високопреподобний Отче Декан!

Прикро мені незвичайно сповістити Вас про геройську
смерть Вашого Сина, а моєго Приятели і Друга, бл. п.
Романа.

Ромко поляг геройською смертю жовніра-старшини в лютій січі з партизанами, коли разом зі своєю четою конвоював транспорт наших ранених. Поранений у голову поляг
серед 21 своїх товаришів. Усіх поховав я в збирній могилі
вчера т.е. 30.9.42. Ромко помер дні 29.9.42. о год. 3:30.
Прийтіть, Всечесний Отче, найглибше співчуття від мене і
від всіх товаришів збуру Вашого Сина. Хай Бог ласкавий
дасть Вам сил знести так тяжкий і болючий удар.

З християнським привітом

о. Всеволод Дурбак
поручник-капелян.

Родина Романа скоро була повідомлена про смерть німецькою командою, як також майором Є. Побігущим, тодішнім командиром ДУН. Роман Шухевич в той час був на відпустці. Батьки стратили одинокого сина, а обі сестри, Ірена і Стефа найдорожчого брата. Та були вони свідомі того, що відійшов він від них лише тілесно, бо душевно залишився на завжди з ними та з тими, з якими піднимав прапор боротьби за Самостійність і Свободу свого народу. Зараз же після одержання вістки батько його, парох Угринова о. Іван, відправив заупокійну Службу Божу по бл.п. Романа та його друзів.

З ініціативи парохіян та друзів, яких він виховував, відбувся величавий символічний похорон. Була це третя неділя місяця жовтня. Ініціатори запросили на цей похорон духовенство та людей з навколишніх сіл, серед яких родина Кашубинських була знана та велими шанована. Отець Іван Кашубинський довгі роки був деканом Варяжського деканату, він і його дружина Ольга були провідними діячами в Сокальському повіті.

Серед церкви було поставлено символічну могилу із березовим хрестом та написом: «Благословен, хто впав у бою за Вітчизну, за справу люду, його во віki не забудуть!» У підніжжю хреста портрет Романа у військовій уніформі, в шоломі з крісом у руках. Вся могила вбрана у квітах і зелені. Після обіду нарід зібралися в Народному Домі, звідки зорганізовано прийшли до церкви. На чолі походу багато вінків від організацій та друзів, а за ними зорганізована молодь «Курені Молоді», та бувші члени «Сокола», а за ними сотки людей з Угринова й околиці. У церкві вінками обложено могилу, а представники молодечих організацій держали почесну стійку. До заупокійної Служби Божої стало багато священиків не лише зі Сокальщини, але і з Грубешівщини, а велика мурована церква не могла помістити всіх прибувших на цей сумний обряд із сусідніх повітів, як і здалекої Холмщини.

Один із священиків у прекраснім прощальнім слові змалював життєвий шлях Романа. Церква наповнилась могутнім «Со Святыми», а «Вічна Пам'ять» закінчила жалібні відправи.

Безпосередньо з церкви жалібний похід перейшов до поблизького гарного, великого, мурованого Народного Дому, гордості Угринова, який був збудований за почином о. Івана Кашубинського та за піддержкою Ромка. Тут відбулися жалібні поминки, господарями яких були бувші члени «Сокола» та «Куреня Молоді».

Від Сокальського Українського Допомогового Комітету /УДК/ дуже зворушливо і високопатріотично промовляв голова його д-р Степан Ріпецький, адвокат із Сокала. Від Грубешівського УДК промовляв його голова д-р Микола Струтинський, який сам вкоротці загинув смертю героя, 19-го березня 1943 року, замордований польською бойкою. У своїй промові сказав він такі незабутні слова: «Маю одного сина і я для нього не бажав би іншої смерті, як смерти героя на полі бою за волю України».

Місцевий хор своїм прекрасним співом звеличив відправи в церкві, як і під час жалібних сходин в Народному Домі.

Та під час жалібних сходин чи не найбільш зворушливим було слово-звіт вихованця Ромка та його щирого друга, надзвичайно інтелігентного і свідомого молодого господаря — Семена Сави, який наводжу вцілості:

Побратиме Начальнику!

Отсе стаємо перед Тобою до Звіту! Друже! Ось рядами стоять ті, котрих Ти в тім домі учив любові до свого рідного, гартував духа, в яких Ти впоював почуття відповіданості і карності. В яких серця Ти вкладав віру, що нема на світі нічого неможливого, як і для Тебе не було. Що ніяка жертва для Народу, для України не є завелика.

Ось глянь! Се старшина, що разом з То-

бою довгими вечорами радиась, плянувала, як би то поставити наше село на першім місці в Сокільській Сім'ї.

Глянь, се побратими, що в огонь за Тобою пішли б. Се ті, що під Твоїм проводом уладили таке величаве Сокільське Свято. Се ті посестри, які з вдячності за Твою невтомну працю дарували Тобі шовком шиту сорочку. Се ті «ольдбої», які, хоч старші віком, мали собі за честь виконувати Твої прикази. Се ті, яких Ти вів вулицями Львова на Святі У.М.Х. Се ті, яких Ти водив на Холмщину будити зі сну братів холмщаків, уряджуючи національні свята.

Ось глянь, се стали до звіту старші посестри, які дітей своїх вже привели і кажуть: «Бери їх, учи так, як і нас Ти учив!»

Ось сивоголові дідуся, які на Твій приказ ходили вулицями Сокала під час повітових Свят «Просвіти», «Сільського Господаря» чи «Мазепи», несучи таблиці з кличами.

Та замало було Тобі проводити селом. Твій дух лицарський бажав досягти висот. Ти добровільно кидаєшся у вир боротьби з нашим найбільшим ворогом, щоби в огні війни набрати досвіду і щоби бути гідним повести у бій за Україну не тільки своїх односельчан, але весь народ.

Друже! Чого ж став Ти на півдороги? Побратиме! Чи ж зневірився Ти?

Лицарю! Чи злякався ворогів, що їх так багато, так багато? Соколе Ясний! Чи ослали крила, взносячись на висоту? Чи зір Твій бистрий втомився, глядячи вдаль, в якій Ти бачив вільну Україну? Чого ж ляг Ти спочивати?

Hi! Не зневірився я, не злякався. А тільки Бог та доля хочуть, щоби до того моря крові, яке вже полилось за Україну, щоби доляв ще свою юну кров. А Вам в Заповіт: «Життя, свою родину віддати за Україну!». .

І як святыми є для нас Крути, як величним для нас Базар, так само дорогою і святою буде для нас Твоя далека могила.

Для нас Ти не вмер, для нас Ти будеш вічно жити. Ти духом Твоїм лицарським провадь нас далі, щоби ми стали гідними заступниками Твоїми і пімстили смерть Твою. Так нам, Боже, поможи!

МИХАЙЛО ХОМЯК /Дзядзьо/

РОЗВ'ЯЗАННЯ ЛЕГІОНУ

Дружина Українських Націоналістів, як військова організація відома українському загалові. Однаке, мало хто знає про розв'язання цієї військової формaciї.

ДУН була зорганізована в двох групах — південна група «Ролянд» і північна «Нахтігаль». Обидві групи окремо переходили вишкіл: «Ролянд» в Завберсдорфі біля Відня, а «Нахтігаль» в Нойгаммері.

В перших днях російсько-німецької війни, в червні 1941-го року, група «Нахтігаль» вийшла на фронт в напрямку Львова-Тернополя-Вінниці. Через три тижні група «Ролянд» вийшла в напрямку Миколаєва через Румунію.

Під час свого маршу обидві групи інформували населення про відновлення Української Державності та подавали вказівки, як організувати адміністрацію для самоправління. Коли про це довідалась німецька команда, обидві групи ДУН відкликано з України на місце їхнього вишколу.

В жовтні 1941-го року обидві групи ДУН переїхали до Франкфурту на Одрі, де їх злучили в один відділ, названий Курінь Шуцполіції. Курінь поділено на чотири сотні під командуванням сотників Шухевича, Бригідера, Сидора і Павлика. У Франкфурті курінь перебув приблизно чотири місяці на вишколі. Врешті, коли прийшов наказ вирушати на схід, ми думали, що нас висиляють на Україну. Однак, в дорозі ми довідалися, що їдемо на Білорусь.

Ми прибули на призначене місце і розквартирувались. Другого дня ввечері гавптман Моха покликав до себе сотенних і чотових та пояснив наше завдання. Він призначив по одній або по дві чоти на кожну станцію в лісі, а штабові наказав залишитись на місці. Наступного дня ранком всі чоти одержали харчі на тиждень і відмашерували на призначенні станиці. Майже

всі станиці були в лісі і часто мінялися. На станицях на Білорусі ми перебули від весни до листопада 1942-го року.

Реченець умови, на підставі якої ми відбували військову службу, мав скінчитись наприкінці 1942-го року. Тому при кінці листопада нас перевезли до Могилева і там наполягали, щоб ми відновили умову. Однаке, ми всі рішуче заявили, що умови на продовження служби не підпищемо.

Через кілька днів приїхав штурмбанфюрер і ще кілька старшин Гестапо та покликали до себе майора Побігущого і сотника Шухевича. Вони намагались їх переконати, що Легіон повинен далі існувати на підставі подібної умови, як дотепер. Наші старшини їх повідомили, що стрілецтво отримано нерівним трактуванням, мовляв, ми сповняємо службу, але не маємо тих самих прав, якими втішаються німецькі вояки. Впродовж кількох днів ці старшини Гестапо безуспішно старалися перевонати наших старшин. Врешті наказали зробити збирку Куреня. На збирці гестапівці почали переконувати стрільців, щоб вони залишились при Легіоні. Однак, це не помагало і вони почали підходити по сотнях, до поодиноких стрільців та випитувати їх, чому вони не хочуть далі служити в Легіоні. Стрільці ім пояснили, що в умові було сказано, що їх трактуватимуть на рівні з німецькими вояками та їхні родини будуть забезпечені нарівні з родинами німецьких вояків. Тим часом, як говорили стрільці, їхні родини та старенькі батьки сидять в голоді й холоді. Стрільці витягали листи та показували гестапівцям, що пишуть їм з дому.

Врешті, німці зрозуміли, що жадні обіцянки не поможетуть, бо стрільці вперто стояли при своєму. Штурмбанфюрер наказав дати розхід, а старшин покликав до їдалні. Там з криком визвірився на старшин: «Я б вас всіх наказав вистріляти!» Тоді в імені Куреня виступив майор Побігущий і ще раз сказав йому, що умови не дотримано та що дотепер родини стрільців і старшин жодної помочі не одержали. Німці ще трохи покричали і сказали нам, що справу Берлін розв'яже.

За кілька днів перед латинськими святами знову приїхали ті самі гестапівці і наказали зробити збирку Куреня. Тоді штурмбанфюрер повідомив Курінь, що Берлін наказав розв'язати Легіон. Він заявив, що згідно з наказом, наступного дня стрільці групами будуть від'їжджати до Львова, де на Гестапо згадуть мундури, одержати папери звільнення і від'їдуть додому. Старшини, однаке, мали бути звільнені останні.

Дві чи три групи стрільців від'їхали та повідомили нас, що одержали папери звільнення і вже прибули додому. Старшини приготовили наступну групу до від'їзду, коли прийшов наказ, що наступного дня, шостого січня мають від'їхати всі старшини. Майор зразу пішов з протестом до штурмбанфюрера, мовляв, згідно з наказом, старшини мали їхати при кінці. Штурмбанфюрер заявив, що наказ змінено і що старшини поїдуть наступного дня.

Шостого січня 1943-го року ми виїхали з Могилева. Мав нас ескортувати гавптман Моха, однаке в останній хвилині призначеного молодого поручника, який недавно приїхав з Могилева. Поручник, наше щастя, був інтелігентний, цікавився нашим Куренем та історією України. В дорозі розповідав нам, що багато читав про Україну, про Київ, Львів. . . тому хотів побачити ті міста. На це сотник Шухевич відповів йому, що ми їхатимемо через Київ, і, якщо буде час, оглянемо місто. Щобільше, обіцяв поручникові також показати Львів. А тому, що сотник мешкав у Львові біля станції, запросив його у Львові зайди зразу до його дому, щоби поголитись, помитись та відпочити після подорожі. У той час, отець Дурбак, наш капелян мав зайнятись приготуванням спільногого обіду в Народному Домі.

Того ж первого дня ми прибули до Бахмача, де довідалися, що потяг на Київ відходить аж ранком. На станції зайдли ми до одного з кількох дерев'яних бараків де був довгий стіл, кілька лавок та зимна піч. Поручник залишив нас в баракі, а сам пішов довідатись від команди станції, в котрій годині відходить потяг на Київ, та обіцяв принести щось теплого напитись.

На дворі тим часом сніг по коліна. Сотник Шухевич пригадав нам, що сьогодні Свят-Вечір. Треба, мовляв, цей Вечір відсвяткувати. Повитягали ми, що хто мав у валізі, розклали на стіл, помолились та й заколядували. Сіли ми до бідної тої вечері, коли приходить поручник. Запросили ми і його до вечері й пояснили, що сьогодні в нас Святий Вечір. Поручник поглянув на нас і сказав, що через хвилину повернеться. І дійсно через недовгий час повернувся поручник, а за ним вояки з Вермахту принесли два столи, кошик вугілля і почали палити в печі. А кілька лівчат з санітарної служби принесли м'ясива, хліб, солодке і кілька пляшок Коньяку. Прийшов також комендант станції сотник Вермахту. Спільно ми засіли до вечері. Майор Побігущий побажав всім всього доброго з Різдвом Христовим, а сотник Шухевич пояснив святочні звичаї. Ми заколядували і почали вечерю. Поручник був дійсно людяний і товариський, а ми всі в душі дякували Богові, що це він нас ескортує до Львова, а не Моха.

О другій годині ранку сіли ми на потяг. На Різдво ми прибули до Києва. В якомусь підрядному готелі поміliśmy та відпочили з дороги. Не знаю, чи наш поручник оглянув Київ, але, здається, що покійний Сидор ходив з ним у місто.

Виїхали ми з Києва і другого дня свят прибули до Львова. Зайшли ми на станцію в почекальню, а поручник сказав, що піде довідатись, де ми маємо зголоситись. Тим часом сотник Шухевич сказав йому, що мешкає поблизу станції й забіжить повідомити дружину, що буде мати гостя. Шухевич обіцяв негайно повернутися. Це, власне, врятувало сотника Шухевича, і він не попав з нами на Лонцького. Коли Шухевич і поручник вийшли, ми пішли до станційного голяря, побрились і це забрало більше, як годину часу. Опісля чекали ми та й чекали. Кожному із нас було спішно до рідні. А тут — ні поручника, ні Шухевича не було. Ходили ми по тій почекальні, може, дві або й три години.

Врешті, прийшов поручник із значно блідім і зміненим обличчям. Запитався нас, де Шухевич. Ми поясни-

ли, що досі не повернувся. Тоді запитався, хто знає, де він мешкає. Ми відповіли, що не знаємо. Наказав він кожному зібрati свої речі та виходити. Вийшли ми, а на нас чекають три вантажні авта під брезентами. Наказали нам сідати. Влізли ми під брезенти і побачили, що на лавках по обох сторонах сидять по три озброєні шуцполіцай. Побачивши те, я відразу заявив, що ми арештовані. Нас повезли вантажними автами, а поручник з нашими паперами, які приготовив і запечатав Моха, поїхав автом.

Нас завезли на вулицю Дверніцких, до головної команди шуцполіції. Там нам наказали почekати в юдельні, а поручник пішов до канцелярії передати папери, а між ними спеціяльний донос Мохи. Незабаром до юдельні ввійшов озброєний поліцай, а другий став на дверях. Через десять або п'ятнадцять хвилин ввійшов майор поліції в асисті двох старшин і почав читати список старшин. Першого Шухевича, якого не було. Далі прочитав Побігущого, а потім нас усіх. Після перевірення присутності наказав нам зібрати наші речі і виходити. На подвір'ю нас чекали ті самі трохи криті брезентом. Ми всіли під брезенти і поїхали, не знаючи куди. Коли трохи зупинилися, а ми вийшли, то побачили, що нас завезли до Лонцького. А нашого поручника ніде не було.

Нас запровадили у підваль і там розподілили по кімнатах, які опорожнили по жидах. Я попав до кімнати разом із сотником Бригідером, майором Побігущим, пор. Сидором і пор. Германом. Ми застали порожню кімнату, під стіною була велика залізна піч, а під вікном параша, спати прийшлося на цементі. Ми так пересиділи цілу ніч. Рано принесли каву, але ми не мали в що набрати, щоб випити. Через годину відчинили двері і наказали нам виходити.

На коридорі ми застали решту нашого товариства на збірці, і нас до них прилучили. Також застали ми тут урядовця в цивільному вбранні, нашого поручника і гестапівця Геца. Урядовець просив, щоб з-поміж

нас виступив найстарший рангою. Виступив майор Побігущий. Цивільний запитав його, щоб той йому пояснив, чому ми не хочемо далі служити в рядах німецької армії. Майор докладно пояснив йому причину. Однаке, вони вже знали про причину, чому ми даліше відмовились служити, бо Моха, який хотів нас, всіх старшин, знищити, післав папери і донос. Та завдяки нашому поручникові йому не вдалося. Урядовець в цивільному вбранні, здається, був начальником військового суду. Всі три вони вислухали майора Побігущого і сказали нам, що ми довго не будемо ув'язнені. Обіцяли, що через кілька днів нас випустять. Тим часом коридоровому наказали випорожнити одну кімнату, де ми могли б сходитись на читання книжок і часописів, які мав прислати український комітет. Нам також було дозволено виходити на місто по черзі по двох на дві години. За це все був відповідальний майор. Через дві, три години Гец прислав нам мішок книжок писаних українською, польською та німецькою мовами. І так ми сходилися до спільноті кімнати, яку не замикали на читання і розвагу.

Того ж дня ми почали по двох виходити на місто. Коло другої години першого дня друг Бойцун і я пішли зайшли до моого брата в ринку. Там помилились, випили, а братова приготовила пакунок: хліб, вироби з м'яса та пляшку Виборової. Ми поспішили, щоб на час повернутися.

Пройшов тиждень, і нас звільнили з тим, що в Люблині знову має збиратися легіон. Два старшини мали негайно іхати до Люблина, щоб прийняти стрільців, які мали б голоситись на службу. Рада в раду, вибрано сот. Бригадера Й. Дзядзя.

Приїхали ми до Люблина і зголосились на команду Гестапо. Штурмбанфюрер Шмідт нас членко прийняв, погостив конъяком та показав нам наші майбутні касарні і вказав нам на кімнату, приготовлену для нас. Провів нас до Італії та поінформував, коли сніданок, обід і вечеरя. Коли ми повернулися до його канцелярії, він дав нам папір і чорнило, щоб вписувати стріль-

ців, які мали зголосуватись на службу.

В Люблині ми сиділи цілий тиждень і чекали на тих, що мали зголоситись. Ми, очевидно, знали, що ніхто не зголоситься. Через тиждень, коли ніхто не зголосився, пішли ми до штурмбанфюрера, який втішився, що ми прийшли, і поінформував нас, що наш батальйон збирається у Львові. Він нам дав папери до магазину, щоб дістати потрібні запаси на дорогу і сказав, що того ж дня ми маємо виїхати до Львова. Приїхавши до Львова, ми мали зголоситись на команду шушполії. На прощання ми випили по конъякові, штурмбанфюрер дав нам папери на переїзд, і ми пішли.

Вийшли ми від штурмбанфюрера, а Бригадер каже: «Добре, що папери переїзду приготовили для нас обох окремо. Ти, Дзядзю, йди до Львова, а я пойду до знайомих до Варшави. Коли приїдеш до Львова, напиши, як справа мається. Але адресу не записуй, а запам'ятай». І так ми розпорошилися: він поїхав на Варшаву, а я до Львова.

У Львові я спершу пішов зголоситись до майора Побігущого, а опісля на команду шушполії. Там старшина переглянув мої папери і піднесеним голосом заявив, що «ми вас, українців, маємо по самі вуха». Тоді наказав мені йти до полковника Бізанца. Взяв я свої папери і пішов до Бізанца. Полковника не застав я, але поговорив з його адьютантом, пор. Жарським. Від нього я довідався, що німці казяться, бо тиждень минув, а тут ані один стрілець досі не зголосився. Адьютант сказав мені прийти наступного дня, коли буде полковник. Пішов я на ринок до брата і там переночував. Наступного дня сказав, що йду до Бізанца. Зібрався, зійшов вниз, і з ринку скрутів на вул. Руську, де на розі стрінув майора Побігущого і поручника Германа. Герман радісно привітався та сказав мені, що має полагодити якусь важну справу. Отож, замість нього, я маю поїхати з майором до полковника шушполії. Майор і я сіли в трамвай, і поїхали на вулицю Дверницьких. Приїхали ми, зайшли до канцелярії і зголосились до адьютента, який членко нам сказав, що пол-

Група старшин ДУН. Сидять, зліва: пор. Босий, сотн. ДУН Роман Шухевич, пор. М. Хомяк, д-р Головацький. Стоять, зліва: чот. Юліян Ковальський, пор. Линда, пор. М. Мартинець, пор. Городиський.

ковник зайнятий. Однаке, він пішов зголосити йому, що ми вже прибули. Адьютант повернувся і попросив нас зачекати. Від нього ми довідались, що легіон має збиратися за тиждень у Львові.

Чekали ми більше, як годину. Врешті, адьютант пішов пригадати, що ми чекаємо. Повернувшись адьютант, а за ним ввійшов гестапівець в цивільному і ще один гестапівець в мундирі і в службі. Гец сказав, що радий, що нас застав, бо нам треба поїхати з ним до Лонцького до його бюро вияснити деякі справи легіону. Однаке, запевнив він нас, що вияснення справи буде тривати коротенько.

Сіли ми з Гецом до авта і поїхали. Приїхавши, Гец сказав мені почекати в одній кімнаті, мовляв, я поговорю з майором, а тоді Вас покличу. Після кількох папірісів покликав мене Гец. Ввійшовши до його канцелярії, перш усього добре розглянувся, чи не побачу майорового ременя, бо прочував я, що ми арештовані. Знову питаетесь мене Гец чому я відмовився служити в німецькій армії. Я йому повторив те саме, що говорив тиждень тому. Я вже старий, кажу. Подивився він

на папери і каже: «Ви мусите на кілька днів залишитись у нас, аж справа виясниться. Тому, прошу, скинути копель». Я скинув копель, а Гец заніс його до шафи, де я побачив повішений копель майора.

Знову запровадили мене у підвал. Наказали почекати, аж коридорний мав опорожнити поодинку. За той час український поліцай, який зінав мене і брата, погодився по службі зайти до брата і сказати йому, що я арештований. Коридорний наказав йому запровадити мене до призначеної кімнати, а сам пішов по коці. Запровадив мене той поліцай до кімнати, кинув мені пачку папірісів та сірники і сказав, що за стіною наш священик, а на першому поверсі майор і ще один наш старшина.

Коли втихомирілось на коридорі, я постукав до священика за стіною. Виявилось, що то наш капелян о. Дурбак. Від нього я довідався, що арештовані майор пор. Мартинець, пор. Жарський і Бойцун.

Сиділи ми три місяці і ніхто нами не цікавився. По трьох місяцях почали нас кликати на переслухання. Все це відбувалося чемно, бо вони все мали приготовлене. Решту старшин не могли арештувати, бо вони вже пішли в підпілля. Опісля ми довідались від нашого чоловіка, який працював у дипозитовім відділі, що у Великодню суботу нас мали вивезти з великим транспортом до Майданку. Однаке, в суботу о одинадцятій годині полковник Бізанц приїхав і нас всіх забрав. Завдяки творенню Дивізії, Вехтер і Бізанц інтервеновали в Берліні, мовляв, твориться українська дивізія, а старшини арештовані. З Берліну прийшов наказ, щоб старшин звільнити, бо вони підуть до Дивізії. Полковник Бізанц дав своє старшинське слово, що звільнені старшини запишуться до Дивізії. В Дивізії зустрілись сотник Бригідер, пор. Герман, пор. Бойцун, сотник Підгайний, полк. Малецький, полк. Барвінський, полк. Побігущий, сот. Палій та багато більше друзів, з якими я передходив старшинський перевищокіл.

І так закінчилася наша служба в Легіоні.

Теодор Крохак

ПІТ ЩАДИТЬ КРОВ

Часто задумувався я над тим, що дав мені та таким як я, вишкіл в Легіоні? І приходив до висновку, що дуже багато, що була це, може, чи не найкраша школа в моєму житті. Вишкіл цей проходив в «Ролянді» під командою майора Е. Побігущого. Вишкіл переведено дуже сконденсовано і поспішно, так що не буде перебільшенням, що те, що в нормальніх кадетських школах проробляється протягом трох місяців, ми проходили в одному тижні не з меншим успіхом. А сприймали ми це тому, що у нас був значно більший і циріший запал та свідомість нашої відповідальності й обов'язку, який ми мали виконати. Вишкіл проходив не як для будучих вояків, але для старшин та старших підстаршин. Ніколи не забуду одного, підкresлюваного кожного разу нашим командиром: «Піт щадить кров», що мов червона нитка перетикала наш вишкіл, про що також знають і мої діти. Ми не дуже то і брали собі до серця, знаючи, що Побігущий є дуже добрий вишкільник і вимогливий, що на вправах замучував нас та витискав з нас піт, але в те, що і той піт мав заощадити нашу кров, чомусь важко було повірити. Та пізніше, коли ми опинилися в боях, здавалось би у безвихідних ситуаціях, хто застосовував оте «піт щадить кров», той виходив цілим із тих ситуацій та після закінчення війни проживає тепер або довго прожив ще після того. Я особисто переконався про це на собі у декількох таких ситуаціях.

Перша така була тоді, як я перебував із своїм відділом у Жарах, де я мав свої перші боєві хрестини. Вдруге заощадив я своє життя тоді, коли ми поїхали визволяти одну білоруську родину /чоловіка, жінку і дитину/, до Городка. Городок лежав далеко на північний схід від Жарів, під Гомолем, де ніхто ще із наших не бував. Там мешканці ще навіть не бачили німецького жовніра. Нашим відділом командував чот. Юлько Ковальський. Я керував роєм, який перебрав від дес. Кізими.

З моєї чоти був ще один рій, яким провадив дес. Пелех. Лише наших два рої були з Жарів. Основною групою була 3-тя чета 3-ої сотні. Не маючи доброї розвідки, ми увійшли у столицю російської партизанки, не знаючи, що та місцевість опанована партизанами, та що там заквартирував цілий курінь ворога. З нами йшли і деякі відділи німецькі, але ми розійшлися, бо вони йшли з іншим завданням, ніж ми. Завдання своє ми виконали, хоч довгий час були під сильним ворожим обстрілом із кожної хати.

Як входили ми до тієї місцевості, то було нам підозріло, чому дим куриться із комина кожної хати, хоч це літо. Та ми того не знали, що то був час, коли всі «бойци» брали «баню», тобто купіль.

Як ворог взяв нас під сильний вогонь з усіх усюдів, почали ми пляново відступати. Та відступ був не легкий, бо з одного боку мали ми озеро, а з другого болота, а між ними, кудою нам треба було відступати, був вузький сухий просмік. Ворог зразу зорієнтувався, тож той просмік взяв під гураганий вогонь. Невідлучною моєю зброєю був легкий гранатомет /55мм/, в який я прямо залибився та носив його постійно при собі, як «капашку». Тож тепер прийшов час послужитися ним та ліквідувати ворожі скорострільні гнізда. Саме за хатою, біля якої ми залягли, був скоростріл, який обстрілював просмік, яким ми мали відступати. Тому, що віддалі до скорострілу була дуже близька, а на перешкоді була хата, перший раз прийшло мені поставити гранатомет під так великим кутом, щоб лише перекинути гранату через хату. На перший раз та штука не вдалася. Вистрілив а граната зашипіла, пролізла до половини туби і зупинилася. Не вільно було тратити голови, бож біля мене товариші, тож вхопив я свій гранатомет, ударив підставою по кінці, щоб завернути гранату та знову її викинути, і, на шастя, граната вилетіла. Але пролетіла вгору поміж електричні дроти, тай почала спадати пару кроків від нас. Серце у мене завмерло, та, на шастя, вона не експлодувала /не розірвалася/. А черговими кількома гранатами таки злік-

відував вороже кулеметне гніздо. Та не легко прийшов нам наш відступ. Сильний ворожий вогонь примусив нас вкопатися та прийняти бій. Тоді знов оправдало себе оте «Піт щадить кров».

В одному місці, досить болотнистому, я вкопав себе власними пальцями, бо нічого іншого не мав. І то вкопував так скоро і сильно, що болото, яке викидав, засипало очі. Однак вкопався і вийшов ціло із двобою. Ті, які того не зробили, заплатили тоді своїм життям. Зараз за мною згинув наш скорострільчик Степан Бобенко і Циндурак. Ніщо інше, лише піт ощадив тоді мою кров.

Ще хотів би передати один малий фрагмент в тому часі, а саме: почуття геройства і братерства, яке виявив люблений нами усіма скорострільчик Хмелик. Він все мав багато щастя. Та тим разом воно себе не виправдало. Він кинувся з в'язанкою гранат на вороже скорострільне гніздо, зліквідував його, але і сам залишив там своє молоде життя. Багатьом друзям він врятував тоді життя.

Ще один фрагмент, де «піт щадить кров». Це уже не було вояцьке «моменто», бо було уже після розв'язання Легіону. Як кожний в той час виконував певні припорушення, так само і я разом із Громенком-Дудою дістав призначення на працю в топографічному відділі, де ми мали виконати певні завдання, а саме: Забезпечити нашу організацію певними військовими мапами. Ми своє завдання виконали, але німці настрапили на наш слід. Як довідалися, що під нами починає горіти земля, організація відтягнула нас зразу та призначила на інше місце. Нам визначено маршрут: Луцьк-Рівне-Небилів. Мене призначено провідником групи. Я радів тим, що мене відсилають на Волинь, куди мене дуже тягнуло. Відправив нас на нове призначення пор. Олесь Луцький. Та не дійшов я до своєї мети, бо десь в половині дороги, біля Луцька наздогнала нас естафета з наказом, щоб я залишив групу та зголосився в Луцьку на певне місце для нового завдання. Тут в Луцьку перевищковували мене

цілий тиждень та підготовляли до спеціальної місії, яку я мав виконати в Берліні. Вибрали мене до того завдання можливо тому, що я знав Берлін досить добре, бо там проживав певний час, та й мову німецьку знав не найгірше. Місяць була важлива та відповідальна. Мав я звідти вирвати певних наших людей. Зabezпечений усіма потрібними документами, виготовленими нашими фахівцями, я як «дольмечер із Ост-Міністерієм», їду службово до Берліну / не яка будь риба /, а з Берліну мав уже вертатись на інші документи, як «Пост-Бeamter із Шарльотенбургу», їду на телеграфічне повідомлення додому, де мати важко захворіла. Запізнався я точно з деталями та вивчив їх і прийшов день мого від'їзу. Друг, який мене відправляв в дорогу, запевнив, що документи всі в якнайкращому порядку, побажав щастя та сказав, що, якщо повернусь здоров і цілий, тоді відійду з призначенням на Волинь, яка так мене маниеть, та заручив, що Волинь на мене почекає. Він казав: «Уважайте на одне, що мусите загравати декілька роль, при собі держіть лише «урльовшайн», «пасіршайн» і «дурхляшайн», інші документи зашкійте добре в валізі. Всідаючи до поїзду у Львові на головнім двірці до військового поїзду, уже тут усі переходили стислу контролю. Не дуже то приємно їхати на підроблені документи, не знаючи їх вартості, а тим більше, коли полева жандармерія задержала німецького фронтовика, який іхав «нах гаймат», закидаючи, що папери не в порядку. На мою думку, йому не потрібно було документу, бо від нього аж пахло фронтовиком. Бачивши те, у мене затерла шкіра, вілісти з того уже було неможливо, тож зібрав нерви в руки і підійшов і я до провірки. Провіривши мої документи, сказали, що все є «ін орднунг», засалютували, і я попрямував до поїзда між німецьких старшин. І тут можна пристосувати, що «піт щадить кров», бо ті наші специ, які виробляли документи, напевно видали із себе немало поту, щоб їх праця була навіть краща за оригінали, щоб не було найменшого підозріння. Підписи «поліцайпрезідюм» мусіли бути абсолютно беззастережні. Того роду праця

не любить партнёрства. Тому я до такої категорії людей усе мав великий респект та впевнявся, що ми мусіли проходити ті самі школи в підпіллі, бо інакше не зберегли б ми свого життя.

Група учасників зустрічі з нагоди 40-річчя ДУН у травні 1981 р. Зліва направо: Я. Гембатюк, В. Грунтовський, М. Хомяк-Дзядько, Т. Крохак, А. Феденишин, Є. Білинський, М. Ніновський /за Б—им/, С. Котелець, д-р С. Зощук, М. Кальба, Д. Пилипець, Є. Рен-Побігущий, М. Жарський, Р. Бойцун, М. Мартинець.

Євген Рен

**Спогади про генерала
Романа Шухевича**

(скорочено)

СКРОМНІСТЬ ВЕЛИКОГО КОМАНДИРА

Пізно восени 1941 р. стрінулись оба воїни в Франкфурті — Роман Шухевич, сотник з найвищим військовим стажем з ОУН, і Євген Побігущий, майор, з практикою активного старшини за першої війни 1918-19-20 рр.

Більшість Легіону знає, або догадується про стаж Шухевича. Вже в тій першій стрічі виказує Шухевич незвичайно рідку в українців прикмету — дуже велику скромність. Він може так повести справу, що майор Побігущий може „захворіти” і т. і., а властивим командиром Легіону ДУН-у в разі потреби буде він сам. Про формальності для того було неважко зговоритись. Але Шухевич знає, що активний старшина має багато практики у вишколі, і це варг використати для вишколу Легіону. Тому він не чинить так, як на його місці зробило б багато інших українців, не радить своєму майорові Побігущому перейти на інше місце, до якоїсь іншої функції, яких тоді так багато треба було на Україні, але прохоче таки перебрати командування Легіоном, а сам залишається лише його заступником і сотеним першої сотні. В Легіоні майже всі — члени ОУН. В кожного іншого, на місці Шухевича, знайшлися б різні аргументи і спроби залишитись самому командиром. В тому власне його велич. Знаємо всі добре українську вдачу — гонитву за всякою „отаманією” за почестями, за тим нещасним у нас командуванням...

Шухевичові залежало на праці. Йому байдуже було — на якій формальній функції він буде записаний юридично, він радій прийняти кожну, аби лише працювати для загальної ідеї, він відступить кожному свої почесті, коли це потрібне для справи. Як мало має він у тому наслідників!

ТОВАРИСЬКІСТЬ І ГУМОР

Лише кількох було таких українців в Легіоні, що пережили страшну трагедію, — бачити на власні очі з масковані по звірячому тіла когось із своїх рідних. До таких, на жаль, належав Шухевич. По здобутті Львова побачив він сам, між тисячами нещасних з маскованих куп людського м'яса, також свого брата. І не лише на рамені носив він жалобу. Хто його добре знат, той розумів, що перед очима

Шуха часто пересвітлюється червоні опірі, які тортурують його безборонного брата. Страшний біль пережив і переживав часто Шухевич.

Але він сказав собі, що власне тому „не плакати нам і сльозів не лить...” — а ще з більшим завзяттям треба братися до визвольних змагань, до праці, а до того треба здоров'я, сил, енергії, отже не можна попадати в меляхолійний настрій, бо то не воїнський настрій. І тому був він часто усміхнений, і тому на вечірках, про які ми згадували, що відбувалися так часто з конечності (задля Мохи), був він повний темпераменту, знав велике число різного роду жартів, цікавих оповідань, часом оповідав і про свої переживання з визвольних змагань, як от перехід через Карпати на Прикарпатську Україну, але не чули ми в тому найменшої нотки похвал. Це було таке природне, так: шире, а перш усього так інтересно оповідане, що навіть Моха слухав цікаво. Він мав невигірний запас проектів розв'язок для найближчого оточення і Легіону.

Часом поверталися ми децо втэмлені з вправ, і всі старшини завжди маршували пішки враз із бійцями. Так тоді власне Шухевич оживав і починає „натягати” тих, що були втомлені; і оживали і вони.

Найбільш характеристичне було прощання коша. Завжди так бувас, що кожке військо коли, опускає вишкільний кіш (який би то не був), дещо з жалем його опускає. На це складаються різні причини, а головна те, що від'їжджається в незнане, отже п'яводоподібно в гірші умовини життя. Дехто мусить розстаться із знайомими. З обсервації знаю — такі прощання коша бувають дуже сумні, або пройняті неприродним гумором. Ми прощаали увечорі наші кіші, коли весною 1942 р. мали вийздти на фронт. Я обсервував міни і гумор наших вояків на прощальном вечорі. Різні були настрої у різних старшин, але у Шуха я стверджу 100% радість, радість ширу, що знову йде на схід. Він тішився, що може таки пойдемо на Рідні Землі і там буде сповнитися наша мрія — боротися на рідних землях за наш народ. Хоч ми і не були певні, чи туди пойдемо, тішився він, що таки буде змога розправлятися з катом України.

І нічого дивного, що він був душою товариства наших і гостей, які приходили з Берліна на прощання. Настрій був справді такий веселий. Шухевич тішився не лише сам, але свою радість вімів сугерувати й найменшим ентузіастам. Половіл в його оточенні переймали всі подібний настрій.

Дуже часто ми замало розрізняємо між правдивим патріотизмом і шовінізмом. Часто ворожі виступи Мохи до нас всіх мимоволі мусили переходити на нехіть до всіх німців. До того, такі політичні трагічні для обох націй потягнення тодішнього правлячого круга в Німеччині могли нас шовіністично настроїти супроти німців. Того в Шуха не було.

Часом вечорами по важких вправах дружі Шуха збиралися в нього чи в майора Побігущого і починали співати всяких пісень. Шух співав радо, і тоді, по переспіванні багатьох національних пісень, починає часом і сам Шух співати й німецьких пісень. Ми всі, здавали собі з того справу, що не всі німці вінні, але тодішні урядові круги їх політика, а шовінізмом ніщо не будуться. Своє він любив, а чуже ішанував.

Коли ми приїхали на Білорусь і в одному дитинці засігли повно заморених голодних дітей, між якими було багато й московських дітей, то всі вояки Легіону віддали кусок своєго харчового приділу для рятування здоров'я тих дітей.

ОСТАННЄ РІЗДВО З ШУХЕВИЧОМ

Особливо живо нагадується Різдво 1943 р. Наш Легіон був тоді на Білорусі. Перед Різдвом 1943. Його розв'язали, а 22-го того Легіону старшин арештували за відмову добровільно залишитися в Легіоні ДУН. Правда, форма арештування була ще досить делікатна, ми мусіли віддати лише зброю і під ескортою одного з старшин поліції, іхали ніби на вільний стопі до Львова. (Де викинено нас до тюрем на „Лоньского”).

В дорозі до Львова, в Бахмачі, недалеко від Крут ми мусіли задергатися, бо на довгий час не було далішого поолучення. Здається, що прийдеться ждати і цілісінку ніч... і дивний збіг обставин... Це якраз ніч Різдва Христового, ми недалеко Крут. Ми старшини Легіону Українських Націоналістів, Легіону який постав, щоб мстити Крути, боротися за вільну Україну і якраз відмовився боротися за „Нову Європу”, щоб запротестувати такою відмовою проти всього того, що діялося в Україні.

Формально ще ніхто не заявив нам тоді, що ми арештовані. Ми здавали собі з того справу, що значила така відмова в той час. З невеселими думками віддавали ми тоді свою зброю, не добра нам за це надіялись. Важкі думки в політичного провідника Легіону — Шухевича, важка відповідальність. Тимбільше прикрі ці думки в надвічерь Різдва. Коли нагадуються наші такі прекрасні традиції того свята, такі глибоко релігійні звичаї, яких не має ніхто крім нашого народу.

Чим більш оживають такі думки з наближенням вечора — тим більш прикро дивитися на сірі вагони, брудні бараки ждальні. Прикий контраст нашої подорожі з перспективою завтрашнього ув'язнення, з непевною долею наших родин, нашого цілого народу. В тих умовинах пропонує одне Шухевич таки не забути про нашу гарну традицію і за звичаєм, по змозі, відвіткували тут в дорозі Свят-Вечір. Святкувати його по нашему. „По нашему?” Як, де, чим з ким? Це ж сотні кілометрів від дому, серед непривітних чужинців обслуги станції і поліційного ескорту. Та чого не може вдіяти українська фантазія, імпровізація, воїнська

енергія? Небавом знайшлися дрова, потепліло в бараці — як в хаті... Деякі друзі старшини мали вже прислані різні „добра” на Різдво від дорогої мами, сестри, чи кароокої дівчини. Так накрили стіл і закрили його всячиною. Ялинку прикрасили, свічечки роздобули і засвітили. Запалюючи кожну нову свічечку, загдували когось з помордованих червоним Іродом. Сірій непривітний барак замінівся на святочну кімнату. З неописаним почуванням радості засіли ми до спільної Святої Вечері. Одна старшинська родина, одна українська рідина, з одною спільнотою завжди думкою мріючи боротьби проти кожного окупанта України.

Ночались традиційні побажання всього „найкращого”, та „Веселих Свят”. Короткі бесіди, не шабльонові, а цілі — сердешні. Це бажає брат-братові. Говорить друг-другові і бажає сповнення всіх мрій.

Промовляє Шухевич. Як звичайно по-вояцьки, коротко, але з таким багатим змістом. Згадує наших рідних, більшість яких зараз у холодній хаті, і в голоді святкує Різдво Христове на найбагатшій землі світа... Це кульмінаційна точка війни, її напруження. Згадує поляглих друзів Легіону і всіх нам дорогих... А так важко йому загдувати про тих всіх помордованих большевиками, бо сам по здобутті Львова, бачить в тюрмі змасакрованого в звірячий спосіб тіло свого брата. Була хвилина коли здавалось нам, що всі падемо в сумній настрій. Та ні, це говорить завжди молодий, усміхнений Шухевич. Він пригадує, що й Дитяtko — Христос прийшов на світ у час панування лю того Ірода, і вже тієї ж ночі мусіло іти в далеку дорогу... але ідея правди перемогла. Завжди починає світати по найтемнішій ночі. Тому й нам, говорив Шухевич — не можна в жодній ситуації заломлюватись, а треба радісно зараз застівати „Бог Пределічний”...

Важко описати дальші наші тодішні переживання...

„Глянь оком милим, о Божий Сину, на нашу землю, на Україну...”, — понеслось знову такою широю мольбою, що не треба було знати присутньому чужинцеві нашої мови, щоб зрозуміти, що це моляться козацькі правнуки — за долю, за волю України, за своїх рідних і за свій народ. Вдома так само молилися наші батьки про поміч Божу для нас у нашій долі й недолі.

Але де ж дівся сум, де ділось пригноблення?

Невже так можуть святкувати ті, хто завтра можуть бути розстріляні? Святкувати при чащці „ерзац-каві”, і при цьому бути в такому святковому й радісному настрої?

Дивується дуже з того присутній тут поручник-поліцист-конвой. Що ж він винен, що доручено йому якраз конвоювати тих старшин? Він дивується трохи з того настрою і дещо його ще не розуміє... Починаємо з ним розмову, зокрема Шухевич оповідає йому про Крути, їх значення, про національно-визвольні змагання, про зміст деякіх наших колядок, про зміст та значення наших обрядів.

Чи варт отакому „параграфові” оповідати такі речі? — говорить один з наймолодших старшин, — де ж він зрозуміє нашу традицію, наші переживання?

Співаємо далі наші гарні колядки, настrij краща ще більше. По годині такої спільної вечери встає той чужинець і виходить на довший час. Дивно нам, але вияснююмо собі, що йому досить наших слов'янських звичаїв, української традиції, і тому він виїшов. Так воно, однак, не було. Несподівано вертається з сестрою Червоного Хреста і приносить велику вазу пуншу і велику тацу тістечок... Просить він тепер — дозволити йому, як приятелеві, засісти з нами до спільної Свят-Вечері і, за нашим звичаєм, також передати нам скромний подарок. Він хоче мати нас гостями. Наша традиція, наші звичаї, а перш за все — наші коляди й оповідання про нашу історію визвольних змагань, особливо за останніх років, все це перемінило того „параграфа” з твердим — нівразливим серцем на вирозумілу людину з цирім сердцем.

Пізніше казав він, що бачив, що ми не злонечі, бо боремось за волю своєї батьківщини, ми, що маємо такий релігійний пієтизм, що тут його „гора” (зверхники) роблять шалену помилку в боротьбі проти большевиків, не використовуючи такого національного руху, і що це спричинює школу на тільки для нас, але й для його народу. Він жалів, що так мало знає нашу історію, що зізнав її тільки з фальшивих московських джерел і тому ідентифікував нас із „руссами”. Але тепер він зрозумів, хто ми і за що боремось.

Наша традиційне святкування Свят-Вечері зробило диво. По двох днях ми у Львові. Всі не могли втекти, лише, вирвався Шухевич із декількома старшинами. Якби всі пробували тікати, було б нікому не вдалось, бо крім явної була й тасмана ескорта.

В тюрмі мали нас розстріляти, ми були вже в сутеринах, де містяться всі призначенні на „пісок”, як тоді говорилось; але той самий конвой — чужинець інтервенює телеграфічно в тодішніх мірозданих чинників і вимагає розглянути справу. Так справа затяглася, а пізніше зміна політичних умовин виртуалізовала нас. Рятунок цей мусимо завдячувати нашому обрядові, нашій традиції святкування Свят-Вечері. Це спричинило тоді можливість утечі для Шухевича. Тому з таким оживленням згадуємо ми, всі учасники того Різдва, того Свят-Вечора, та наші традиційні святкування, що потрапили розтопити найтвірдше серце.

Нажаль, той Свят-Вечір був останнім, на якому сиділи всі дружі, старшини ДУН’у, вкупу з Шухевичом при спільному столі, співали й молили Боже Дитяtko про ліпшу долю України і її народу: і ми віримо, що наші молитви будуть вислухані, хоч Провидіння Боже хоче, щоб ми ще якийсь час гартувались.

/Із кн. «Дружини Українських Націоналістів у 1941-42 роках» — «Наша Книгозбірня», 1953, ч. 13./

ЖЕРТВОДАВЦІ НА ВИДАННЯ ЦИХ СПОГАДІВ

/Пожертви внесені до 10-го червня 1982 р./

ЧІКАГО:

- 500.00 - Українська Щадниця «Левітсь»
100.00 - Василь Дмитраш
40.00 - Іван Тельвак
25.00 - Тов. Кол. Вояків УПА-Відділ в Чікаго, 31-й Відділ ООЧСУ, Ю. Коваль, Михайло Сорока, Василь Тимчина.
20.00 Іван Галамай, Степан Голяш, Василь Дмитраш, М. Петраш, М. Семчишак.
15.00 - Петро Гасюк, Василь Попович, Я. Сидоренко.
10.00 - Василь Балагнюк, М. Білецький, Павло Білій, П. Бойчук, інж. Лев Боднар, Юрко Босечко, Василь Буда, Юрій Верещак, д-р Петро Войтович, Михайло Воробець, Михайло Вульчак, Роман Галамай, Дмитро Гайдук, П. Горбовий, Степан Горалевич, С. Григорків, інж. Мирон Гриневич, О. Галан, д-р Пилип Демус, Г. Дронь, О. Зрада, Андрій Іванюк, М. Івахів, Петро Кальба, М. Кричевський, Іван Коцко, В. Кусик, Василь Кушнір, Мирон Лущак, Михайло Марчук, А. Мороко, Микола Ольховий, Е. Панчишин, Осип Панчишин, І. Петрушак, С. Пилипчак, П. Процик, Любомир і Зена Рихтицькі, І. Салацький, Михайло Стасюк, мгр. Андрій Стецюк, д-р Мирослав Харкевич, Іван Цебрій, Н. Юнак, О. Ярема.

ДЕТРОЙТ:

- 50.00 — Михайло Цяпа
25.00 - Р. Грабар, Марія Кальба.
20.00 - Іван Борщ, інж. Остап Захарків, Остап і Марта Квітковські, д-р Богдан Крук, Мирослава Крук, Іван Ляш, Іван Сливка, В. Сироватка, Ігор Чинчар, мгр. Василь і Софія Щербій,
15.00 - П. Рогатинський, Т. Тимочко.

- 10.00 - Ярослав М. Березовський, Іван Бутрій, Богдан Верещинський, Осип Ворик, Микола Воскрес, Д.Н., Гілярій Дідуник, Ярослав Дужий, Іван Дутко, д-р Антін Жуковський, В. Захарійчук, С. Злочова, Д. Іvasишин, Микола Ільницький, Микола Кавка, Олесь Кальба, Петро Касінчук, Володимир Каськів, Антін Кобилянський, Володимир Коваль, Григорій Королишин, Г. Костюк, Я. Кульчицький, С. Леськів, Микола і Анна Мельник Микола Надібський, М. Новаківський, Е. Пеліхата, Михайло Пичер, Василь Прийма, Юрко Ровенчук, І. Терлецький, Степан Феденко, І. Федорів, Дмитро Фіцик, Василь Савчин, Петро Собків, П. Сотник, Ярослав Стеткевич. Т. Стефанюк, І. Суровий, Микола Ціко, Адріян Черняк, Осип Шулик, Степан Юрків, Юрій Юрків.

СТ. ПЕТЕРСБУРГ:

- 100.00 - Роман і Стефа Цегельські.
30.00 - о. монс. Дмитро Гресько.
20.00 - Йосиф і Анастасія Біловус, Микола Задойний, Юліян Іваськевич, Михайло Копинець, Григорій Панчук, Микола Хлиста.
15.00 - Андрій Кашубинський, Наталія Шараневич.
10.00 - інж. Роман Бараболяк, Йосиф і Євгенія Керилайза, Гліб і Анна Лещинські, В. Мазуркевич, Осипа Михайлена, Петро Надольський, Григорій Пеленичка, Ігор Цегельський, Роман Цегельський, Люба Ціховляз.

РОЧЕСТЕР:

- 100.00 - Дмитро Пилипець.
50.00 - А. Чорнобіль.
25.00 - Юрій Кузів, Ярема Павлович, Володимир і Люба Шмігель.
10.00 - В. Базюк, В. Гладун, Микола Єйна, Михайло Єйна, А. Ільчишин, Петро Твердохліб.

КЛІВЛЕНД:

60.00 — д-р Максим Задойнський

40.00 — Ірина Кашубинська.

25.00 - Василь Ліщинецький.

20.00 - Василь Лагошняк.

10.00 - Олекса Блашків, С. Вільшанецька, Е. М. Гейнеш, Ольга Городиська, Ольга Демянчук, Євгенія Дубас, Лев Кусяка, Орися Лагошняк, Дмитро і Юстина Лагошняк, д-р Ярослав Мігайчук, Стефанія Хома.

МІННЕАПОЛІС:

50.00 - інж. Євген Карпак.

20.00 - Роман Смулка.

15.00 - Д. Мандибур, Стефанія Смулка.

10.00 - Марта Андерсон, Павло Бреславець, Петро Ванаш, Анатоль Гноєвий, Михайло Іваськевич, Олена Карпак-Бенцаль, Ярослав Карпак, Стефан Кучварський, В. Лісович, Юрій Некифорук, Володимир Сас.

ФІЛЯДЕЛЬФІЯ:

25.00 - Степан Гавриш, Михайло Ковальчин.

15.00 - Тома Квятковський, Дмитро Рущак.

10.00 - Микола Бачара, Микола Бесага, Степан Волянюк, Микола Гаврисюк, Лев Галас, Богдан Казанівський, д-р Оксана Кіпа, д-р Євген і Віра Лашик, Михайло Майчук, Петро Станько, Петро Ткач.

САН ФРАНЦІСКО:

100.00— Українська Католицька Церква.

10.00 - Ярослав Блищак, Зенон Зубрицький, Мирослав Жарський, Осип Кладко, Ольга Чато.

ФІЛІКС, АРІЗОНА:

25.00 - Михайло Лозинський, Ярослав Росола.

10.00 - Роман Баданський, М. Білоус, Іван Веш, М. Винничок, інж. М. Дилик, Т. Коструба, Ярослав Олійник, Григорій Сливка, В. Чорненський, Іван Шупер.

НЬЮ - ЙОРК:

25.00 - Олена Лиско, М. і Н. Хоманчук.

20.00 - д-р Володимир Лиско, Юрій Струтинський.

15.00 - Н. Н.

10.00 - Олена Гентіш, Ярослава Лісовець, Володимир і Світляна Недільські, Олена Смулка, Мотря Шараневич.

КОНЕТИКАТ:

50.00 - д-р Володимир Король.

40.00 - Б. Качоровський.

ДЕНВЕР, КОЛОРАДО:

25.00 - Мелянія Білоскурська, Яків і Дарія Яворівські.

ЛОС АНДЖЕЛЕС:

20.00 - Петро Якимів.

10.00 - Павло Білецький, О. Гац, В. Шпак.

ОМАГА, НЕБРАСКА:

25.00 - Михайло і Стефа Воробець.

**КАНАДА
В американських долярах:**

ВІНДЗОР, ОНТ.:

80.00 - Михайло Мостовий.

20.00 - В. Антонів.

15.00 - Б.Д., В. З., Володимир Кудла, Микола Маціборка, О. Савчинський, П.Ш.

ТОРОНТО:

20.00 - Данило Бідяк, Роман Бойцун, Ірена Ріпецька.

В канадських долярах:

- 100.00 - Василь Кушмелін.
 20.00 - Степан Котелець, І. Бойко, Б. Дусанівський,
 С. Гула, М. Барабаш.
 12.00 — Василь Бойко, Богдан Кальба, М. Мельник.
 10.00 — І. Кушніренко, Т.Е.
- ЕДМОНТОН:**
- 50.00 - Наталія Таланчук.
 25.00 - Ігор Брода, Іван Личак, С. Патан, Ярослав і
 Тетяна Федорів, Ярослав Цвікілевич.
 20.00 - С. Боєчко, Стефан Войтів, І. Доросевич, О. Зи-
 нич, М. Кіндзэрський, Осип Кокіль, І. Лаври-
 нюк, Іван Лагола, Г. Процків, І. Пшоняк, Д. і Н.
 Радьо, О. Рижак, М. Свистун, М. Стахів, З.
 Таланчук, О. Таланчук, Іван Хмелик, Р. Чучман.
 15.00 - Осип Гошовський, Б. Мельничук, М. Соханівсь-
 кий, М. Фецуляк.
 10.00 - Я. Бабій, Я. Боднар, В. Луців, М. Наконечний,
 І. Хмелик.
- ВАНКУВЕР:**
- 50.00 - Пилип Дмитрів.
 20.00 - Н. Керницький, Гриць Давидяк.
 10.00 - Микола Вітів, Євген Гладій, Ю. Дорожинський,
 Олекса Мельник, Стефан Лупиніс, В. Попович,
 Михайло Семків, Йосиф Тесля, Щ. Токар, В. Фе-
 дишин, Стефан Хомницький, С. Петелицький,
 Василь Кузь, М. Семків, Е. Метанчук, В.
 Федишин, С. Хомницький.
- САКСАЧЕВАН:**
- 15.00 — Володимир Сагаш.

З М И С Т

Д-р Микола Климишин. ПЕРЕДМОВА	7
ЗВЕРНЕННЯ Ярослава Стецька	12
АПЕЛЬ полк. Євгена Побігущого-Рена	15
Мирослав Кальба. «НАХТИГАЛЬ» /Шлях до Легіону. Криниця. Нойгаммер. На схід від Збруча/	19
Роман Бойцун. БАРВІНОК	42
Любомир Колтунюк. ЗАВБЕРСДОРФ.	47
Константин Таланчук. «СОЛОВЕЙКИ»	63
Степан Котелець-Лісовий. МІЙ СПОМИН З ЛЕГІОНУ	74
Підст. Семен Лаврушка. ЩЕ ПРО ДУН	102
Василь. МОЯ УЧАСТЬ У ЛЕГІОНІ	113
Мирослав Кальба. ЧОТ. РОМАН КАШУБИНСЬКИЙ.....	125
Михайло Хомяк-Дзядзо. РОЗВ'ЯЗАННЯ ЛЕГІОНУ	135
Теодор Крочак. ПІТ ЩАДИТЬ КРОВ	144
Євген Рен. СПОГАДИ ПРО ШУХЕВИЧА	149
СПИСОК ЖЕРТВОДАВЦІВ	154